

**T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YENİ DÜNYA DÜZENİNDE EKONOMİK
YAPTIRIMLARIN STRATEJİK KULLANIMI**

**Umut YAVAŞ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI**

**GEBZE
2006**

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE EKONOMİK
YAPTIRIMLARIN STRATEJİK KULLANIMI

Umut YAVAŞ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI
Prof.Dr. Salih AYNURAL

GEBZE
2006

ÖZET

TEZ BAŞLIĞI : **Yeni Dünya Düzeninde Ekonomik Yaptırımların Stratejik Kullanımı**

YAZAR : **Umut YAVAŞ**

Yüzyılın başında I. Dünya Savaşı'nın ağır sonuçları üzerine yeniden keşfedilen ekonomik yaptırımlar, Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında özellikle A.B.D'nin sık başvurduğu bir dış politika aracı olmuştur. Hareket tarzı, rejimi veya politikaları kabul edilemez ülkelere karşı hiç bir aksiyonda bulunmamakla askeri harekât arasında kalan bu araç literatürde bir çok analizin konusu olmuş ve genel olarak beklendiği kadar etkin olmadığı savunulmuştur. Ancak kabul edilmelidir ki devletlerarası ilişkilerde Realpolitik'in baskın olduğu bir yapıda bir aracın etkinliği yok ise bu kadar sık kullanılması mantıklı değildir.

Bu çalışmada, öncelikle yaptırımların genel olarak açıklamaları yapıldıktan ve uluslararası ilişkilerde yaptırımlara bakış açıları değerlendirildikten sonra detaylı olarak ekonomik yaptırımlar incelenmektedir. Bu aracı kullanma sebepleri, tarihteki uygulamalar, ve başlıca A.B.D, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler'in yaptırımlara bakış açıları ve içlerindeki mekanizmaların incelenmesi sonucu yaptırımların etkinliklerinin artırılması için çeşitli öneriler sunulmuştur.

Çalışmada da görüleceği üzere, giderek globalleşen ve gerek bilgi gerekse ekonomik ağların gittikçe birbirine kenetlendiği bir ortamda bir ülkenin ekonomik olarak izole edilmesi ciddi bir uğraş ve maliyet gerektirmektedir. Yaptırımı uygulayan taraf A.B.D. kadar büyük bir ekonomi ya da süper güç bile olsa tek taraflı yaptırımların delinmesi ve hedefteki devletin kendini yeni koşullara adapte etmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenledir ki devletlerin birbiriyle ortak hareket etmeleri ve bu hareket tarzını bir norm olarak benimseyip ortak bir yapı kurmaları gerekmektedir. Ortak hareket yaptırım öncesi analiz sürecini daha etkin hale getireceği gibi,

uygulamada da mevcut durumda karşılaşılan problemleri minimize edecek, son olarak da yaptırımların kaldırılması gereken durumlarda daha yumuşak bir geçişe olanak sağlayacaktır.

Çalışmanın sonunda ise bütün bu verilen bilgiler ışığında hem uzun yıllardan beri süregelen bir konu olması sebebiyle hem de son aylarda tekrar alevlenen nükleer silahlanma – yaptırımlar konularının odağında olmaları nedeniyle A.B.D. – İran ilişkileri ve uygulanan yaptırımlar incelenmektedir.

SUMMARY

TITLE OF THE THESIS : Strategic Application Of The Economic Sanctions In The New World Order

AUTHOR : Umut YAVAŞ

At the beginning of the century, when faced with the heavy costs of the WWI, economic sanctions have been reinvented by the great powers, and have since then been a frequent foreign policy tool applied by U.S. — especially in the Cold War years and afterwards.

Sanctions have been a policy tool, that has remained between taking no action against a country, whose attitude, regime type or policies are not acceptable, and beginning a military campaign. This tool has been the focus of many analyses in the literature and the main argument is that it is not as effective as generally accepted. However, in a world structure where Realpolitik dominates the relations among nations, it should be accepted that if a tool is not effective, it is not logical to use it this frequently.

In this study, after a general introduction to sanctions is made and the perception of international relations theories on sanctions are evaluated, the economic sanctions will be specifically analysed in detail. Once the evaluation on the reasons for using this tool, the applications in history and views of USA, EU and BM on sanctions and their own decision-making mechanisms are discussed, some proposals are made on how to make sanctions more effective.

As will be seen in the study, in a world increasingly globalizing and the information and economic networks being more interconnected, isolating a country economically is a serious work with serious costs to both sides. Even the fact that the sender country is an enormous economy like US, or

that it is a great power does not prevent the unilateral sanctions to be breached, or prevent the target country to adapt to the new conditions. For this reason, the conditions require the countries to act all together and accept this as a norm, and build a joint structure for this effort. The joint movement will not only make the pre-sanction analysis process more effective, but it will also minimize the problems faced in the application period, and finally will allow for a smoother transition when the sanctions need to be lifted.

At the end of the study, under the light of the information provided, the US-Iran relations and applied sanctions will be analysed as a case study for the reason that these have been in practice for long years and that the concerns on nuclear arms proliferation and sanctions are currently in the center of international attention.

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım süresince vermiş olduğu destek ve yardımlar ile ayırmış oldukları değerli zaman için tez danışmanım Prof. Salih AYNURAL'a teşekkür etmeyi bir borç sayıyorum. Yüksek lisans çalışmalarımın başından beri değerli yorum ve yönlendirmeleri ile kendimi geliştirme ve farklı bakış açıları yakalama fırsatı buldum.

Ayrıca, deneyimli kadrosu ve profesyonel yaklaşımlarıyla güzel bir eğitim ortamı sağlamaları ve değerli ilgileri nedeniyle Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü personeline de teşekkür etmek istiyorum.

Son olarak, vermiş olduğu sınırsız destek ve sonsuz sabrı için tezimi eşim Merve'ye armağan ediyorum.

Saygılarımla.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	iv
SUMMARY	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	ix
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiv
TABLolar DİZİNİ	xv
1. GİRİŞ	1
2. LİTERATÜRDE YAPTIRIM	3
2.1. Uluslararası Platformda Yaptırım ve Türleri	3
2.1.1. Zorlayıcı Diploması	4
2.1.2. Askeri Olmayan Yaptırımlar	5
2.1.2.1. Etkili Diploması	5
2.1.2.2. Teknik Yaptırımlar	6
2.1.2.3. Hukuki Yaptırımlar	6
2.1.2.4. Ekonomik Yaptırımlar	6
2.1.3. Askeri Yaptırımlar	7
2.1.4. Savaşa Varmayan Zorlama Tedbirleri	7
2.1.4.1. Ambargo	8
2.1.4.2. Barış İçinde Abluka	8
2.1.4.3. Bombardıman	9
2.1.4.4. Barış İçinde İşgal	9
3. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE YAPTIRIM	11
3.1. Realizm	12
3.2. Liberalizm	14
3.3. İdealizm	15
4. EKONOMİK YAPTIRIM	18
4.1. Tanım	18
4.2. Uygulama Türleri	20

4.2.1.Ticaret Kontrolleri	20
4.2.2.Teknik Yardım Veya Desteğin Durdurulması	21
4.2.3.Finansal Varlıkların Dondurulması	21
4.2.4 Şirketlerin Kara Listeye Alınması	22
4.3.Hedefleri	22
4.3.1. Cezalandırma (Engelleme)	23
4.3.2. Uyuma yöneltme (Zorlama)	24
4.3.3. Dengesizleştirme (Devrim)	24
4.3.4. Sinyal Verme	24
4.3.5. Sembolizm	25
4.4.Teoretik Yaklaşımlar	25
4.5.Tarihsel Gelişimi	28
4.5.1. 1920-1930 Arası Dönem	29
4.5.2. 1960-1990 Arası Dönem	30
4.5.3. 1990 Sonrası Dönem	30
4.6.Fikir Kutupları	31
4.7.Yaptırımların Etkinliğini Belirleyen Faktörler	32
4.7.1. Hedefin Değerlendirilmesi	32
4.7.1.1. Hedefin Ekonomik Yapısının Değerlendirilmesi	33
4.7.1.2. Hedefin Sosyal ve Siyasi Yapısının Değerlendirilmesi	35
4.7.2. Yaptırımın Belirlenmesi	39
4.7.3. Yaptırımın Kaldırılması	39
5. UYGULAMADA EKONOMİK YAPTIRIM	41
5.1. A.B.D. Yaptırımları	41
5.2. Birleşmiş Milletler Yaptırımları	46
5.3. Avrupa Birliği Yaptırımları	52
5.4. Sınırlı Yaptırımlar	60
5.5. Başarı Grafiği	61
6. DAHA ETKİN EKONOMİK YAPTIRIMLAR İÇİN ÖNERİLER	67
7. VAKA ANALİZİ: ABD İRAN İLİŞKİLERİNDE EKONOMİK YAPTIRIMLAR	76

7.1. İran'ın Ülke Yapısı	76
7.1.1. Devlet Yapısı	76
7.1.2. Ekonomik Yapı	77
7.1.3. Sosyal Yapı	78
7.2. Yaptırımların Tarihçesi	79
7.3. Yaptırımların Genel Hedefleri	84
7.4. Yaptırımların İran'a Etkileri	87
7.5. Yaptırımların ABD'ye Etkileri	91
7.6. Mevcut Durum	93
7.7. Diğer Aktörler	96
7.8. Sonuç	100
8. SONUÇ	104
KAYNAKLAR	108
ÖZGEÇMİŞ	116
EK-1: ABD-İran ilişkileri Kronolojisi	
EK-2: İran'a ait İstatistiksel Bilgiler	

KISALTMALAR DİZİNİ

ABEDA	Afrika Ekonomik Kalkınma Arap Bankası
ECO	Ekonomik İşbirliği Örgütü
ESCAP	Asya ve Pasifikler Ekonomik ve Sosyal Komisyonu
FAO	Tarım ve Gıda Örgütü
G-15, G-24, G-77	Büyük-15, Büyük -24, Büyük -77
IAEA (UAEK)	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
IBRD	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
ICAO	Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü
ICCt (imzalayan)	Uluslararası Ticaret Odası
ICRM	Uluslararası Radyonüklid Metrolojisi Komitesi
IDA	Uluslararası Kalkınma Birliği
IDB	İslam Kalkınma Bankası
IFAD	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
IFC	Uluslararası Finansman Kurumu
IFRCS	Uluslararası Kızıl Haç ve Kızılay Toplulukları Federasyonu
IHO	Uluslararası Hidrografi Örgütü
ILO	Uluslararası İş Örgütü
IMF,	Uluslararası Para Fonu
IMO	Uluslararası Denizcilik Örgütü
Interpol	Uluslararası Polis Teşkilatı
IOC	Uluslararası Olimpiyat Komitesi
IOM	Uluslararası Göç Örgütü
IPU	Parlamentolararası Birliği
ISO	Uluslararası Standartlar Örgütü
ITU	Uluslararası Haberleşme Birliği
MIGA	Çoktarafli Yatırım Garantisi Ajansı
NAM	Bağımsızlar Hareketi
NPT	Nükleer Silahsızlanma Anlaşması
OIC	İslam Konferansı Örgütü
OPCW	Kimyasal Silahları Yasaklama Örgütü

OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PCA	Daimi Hakemlik Mahkemesi
SCO (gözlemci)	Şangay İşbirliği Örgütü
UN	Birleşmiş Milletler
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim-Bilim ve Kültür Örgütü
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNIDO	Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma Örgütü
UNMEE	Birleşmiş Milletler Etopya ve Eritre Misyonu
UPU	Dünya Posta Birliği
WCL	Dünya Emek Konfederasyonu
WCO	Dünya Gümrük Örgütü
WFTU	Dünya İşçi Sendikaları Federasyonu
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
WIPO	Dünya Fikir Ürünleri Örgütü
WMO	Dünya Meteoroloji Örgütü
WtoO	Dünya Turizm Örgütü
WTO (gözlemci)	Dünya Ticaret Örgütü

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>Sekil</u>	<u>Sayfa</u>
4.1. Yaptırımların Etkinliğinin Tahmin Edilmesi	40
5.1. Tek Taraflı ABD Ambargolarının Dağılımı	43
6.1. Ekonomik Yaptırım Uygulanmasında Bir Strateji	75
7.1. ABD'nin İran İle Ticareti	91

TABLolar DİZİNİ

<u>Tablo</u>	<u>Sayfa</u>
2.1. Yaptırım Türleri	10
3.1. Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Karşılaştırılması	17
4.1. Bağımlılık Analizi	38
5.1. Yaptırım Kararlarında Yetkiler	45
5.2. Negatif Tedbirler	53
5.3. Pozitif Tedbirler	54
5.4. 1989 – 2000 Arası Negatif Tedbirler	55
5.5. 1989 – 2000 Arası Pozitif Tedbirler	55
5.6. ABD ve Avrupa Birliği'nin Hedeflerine Farklı Yaklaşımlarının Olası Nedenleri	59
5.7. Yaptırımların Başarı Durumları	63
6.1. Bir Yaptırım Kararının Uygulanması	71
7.1. ABD-İran Ekonomik İlişkileri	85
7.2. İran'daki Petrol Yatırımları	88
7.3. ABD Yaptırımlarının İran'a Getirdiği Kayıplar	90
7.4. ABD Yaptırımlarının ABD'ye Getirdiği Kayıplar	92

1. GİRİŞ

Dünyada ekonomik yaptırımlar çok ciddi bir siyasi-ekonomik olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konu üzerine ciddi araştırmalar yapılmış olmasına rağmen, konunun Türk Bilim ve araştırma dünyasında hak ettiği yeterli ilgiyi görmediği kanaatindeyim. Bu sonucu vermemde araştırmalarım süresince rastladığım Türkçe kaynakların yok denecek kadar az olması oldukça etkili olmuştur. Bu nedenle çalışmamın, büyük bölümünün genel dayanağı yabancı kaynaklar teşkil etmektedir.

Ekonomik yaptırım, en basit anlamıyla, günümüz şartları itibariyle milli güç unsurlarının en önemlisi olarak değerlendirdiğim ekonomi açısından, nispeten kuvvetli olan bir ülkenin diğer bir ülkeye, gerek iç gerekse dış politika alanında davranış modelleri dikte etmesi olarak tanımlayabilirim. Burada dikte edilmek istenen politikaların, güçlü devletin milli çıkarları doğrultusunda olacağı da kaçınılmaz bir sonuçtur.

Böylesine hassas bir konuda Türkiye’de yeterli çalışma yapılamamış olması ise, Türkiye’nin mevcut kullanılan ekonomik gücü ve yaptırım stratejileri ile ilişkilendirilebilir. Ancak kanımca bu konuda bilgi sahibi olması gereken ülkeler sadece, yaptırım uygulayabilecek ülkeler ile sınırlı olmaması gerekir. Globalleşen dünyada her ülke, direkt ya da dolaylı yollardan ekonomik yaptırımlara maruz kalabilir.

Benim bu çalışmadaki amacım, hem ekonomik yaptırımlar konusunda literatüre bir araştırma kazandırmak, hem de genel hususlardan yola çıkıp esasların açıklanmasını müteakip, dünyada yapılan tartışmalara değinerek, bir ekonomik yaptırımın etkin uygulanabilmesi için neler yapılmalı noktasında görüşlerimi sunmaktır. Uluslararası ilişkiler teorileri çok kapsamlı bir açılım olduğundan sadece realizm, liberalizm ve idealizm teorilerinde ekonomik yaptırım hususuna değinilmiştir.

Çalışmada , önce teoride ve literatürde ekonomik yaptırımın tanımı ve türleri anlatılacak ve değişik fikir gruplarına değinilecektir.

Daha sonra ise uygulamada ekonomik yaptırımlardan bahsedilecek olup, uygulamanın inceliklerinden ziyade, günümüz dünyasında ekonomik yaptırımı en sık ve etkili kullanan üç aktörün (Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, ABD) yaptırımlara bakış açıları, yapısal durumları ve başarı seviyeleri incelenecektir.

Müteakiben özünde stratejik bir silah olan ekonomik yaptırımların daha etkin kullanımları için ortaya sürülen görüş ve önerilere değinilmiştir.

Çalışmamın son bölümünde ise, hem komşu bir devlet olması hemde uzun dönemdir yaptırımlara maruz kalması nedeniyle, İran'a ABD tarafından uygulanan yaptırımlar model olarak incelenecek, önceki bölümlerde anlatılan hususların, uygulanma noktasında örnek olarak yararlanılacaktır.

2. LİTERATÜRDE YAPTIRIM

2.1. Uluslararası Platformda Yaptırım ve Türleri

Bir ülkede mevcut iktidarı elinde bulunduran karar vericilerin uyguladıkları iç ve dış politikaları değiştirmek (uygun hale getirmek) güdülemek amacıyla, hedef ülkeye yapılan siyasi, sosyal ekonomik ve askeri müdahalelerin tümüne birden yaptırım denilmektedir.

Uluslararası ilişkilerde yaptırım oldukça hassas ve önemli bir konudur. Günümüzde ülkeler arası anlaşmazlıkların çözümünde silahlı kuvvetleri kullanmanın ekonomik açıdan masraflı oluşu ve başvuran ülkeye karşı oluşacak negatif dünya kamuoyu baskısı, devletleri silahlı çatışmaya girmekten büyük ölçüde alıkoymaktadır. Bu husus en güçsüzden dünya önderliğine soyunan ülkelere kadar daima göz önünde tutulmaktadır.

Bu noktada etkili ve nispeten ucuz bir dış politika aracı olarak karşımıza ekonomik yaptırımlar çıkmaktadır. Uluslararası ilişkilerde yaptırımlar uygulamada en iyi haliyle basit bir güç gösterisinden, en uç noktasına hedefteki ülkenin egemenliğinin ve uluslararası platformda eşitlik hakkının elinden alınması / ihlal edilmesine kadar geniş bir yelpazede kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi yaptırım türleri güç yelpazesi üzerinde sıralanmıştır. (Hagmann, 2004, sf 3)

Bir anlaşmazlığın her devresi için farklı zorlayıcı yaptırımlar kullanılabilir. Kullanılan yaptırımın başarıya ulaşabilmesi için zamanlaması ve anlaşmazlık derecesi ile orantılı uygulaması önem arz etmektedir. Uluslar arası alanda güç kullanımı aşağıdaki şekillerde uygulanmaktadır; (Hagmann, 2004, sf 50)

1. Zorlayıcı diplomasi
2. Askeri olmayan yaptırımlar
3. Askeri yaptırımlar
4. Savaşa Varmayan Zorlama Tedbirleri

2.1.1. Zorlayıcı Diplomasi

Devletlerin dış politika araçlarından biri olan yaptırım türlerinin en zayıf olanıdır. Hedef ülkenin izlediği politikanın ülkeler arası ilişkilerde ciddi değişikliklere neden olacağı öne sürülerek ikna yoluyla davranış değişiklikleri yaratmak genelde başvurulan yöntemdir. Ceza mahiyetindeki yaptırımın fiilen uygulanmasından ziyade, uygulanacağı hususundaki tehditkâr davranışları ihtiva eder.

Özü itibariyle bir tehdit yöntemi olan zorlayıcı diplomasinin olmaz ise olmaz şartı inandırıcı olmasıdır. Bu inandırıcılığın sağlanması ve etkinlik ile uygulanması maksadıyla; (Hagmann, 2004, sf 50-51)

I. Talep edilen davranış şeklinin içeriği yanlış anlamaya mahal vermeyecek şekilde açıklanmalı.

II. Talebin hangi zaman süreci içinde gerçekleşmesinin istendiğinin belirtilmesi,

III. Talebe uygulamaması halinde uygulanacak davranış biçimlerinin açıkça karşı tarafa anlatılması/ima edilmesi.

IV. Talebe uyulması halinde bunun bir mükafat ile sonuçlanıp sonuçlanmayacağına açıklanması, gibi temel noktalarda yanlış anlama ve tereddütlere imkan verilmemelidir.

2.1.2. Askeri Olmayan Yaptırımlar

Anlaşmazlıkların çözümünde zorlayıcı diplomasinin yeterli etkiyi yaratmadığı/yaratmadığı durumlarda baş vurulan bir yaptırım şeklidir. Anlaşmazlığın çıkış noktasının doğasına uygun olarak; (Hagmann, 2004, sf 52)

1. Etkili diplomasi
2. Teknik
3. Hukuki
4. Ekonomik

olmak üzere dört ana bölümde uygulama alanı mevcuttur.

2.1.2.1. Etkili Diplomasi

Etkili yada etkin diplomasiyi zorlayıcı diplomasiden ayıran nokta tehdit etmek yerine etki yaratmasıdır. Bir Devletin davranışlarını uluslar arası ortamda kınamak, diplomatik ilişkileri dondurmak gibi argümanları içeren bu yaptırım türü, diğer devletleri de hedef ülkeye karşı negatif etkilediğinden, hedef devletin dünya ile siyasi, ekonomik ve teknik ilişkilere girmesine engel olabilmektedir. (Hagmann, 2004, sf 52)

Hedef devletin mevcut siyasi statüsü yada ekonomik potansiyelini direk olumsuz etkilememekle birlikte, ileride yapacağı milli güç unsurları gelişim faaliyetleri üzerinde etki oluşturmaktadır.

2.1.2.2. Teknik Yaptırımlar

Teknik yaptırımların uygulamadaki yansıması hedef ülke ile mevcut teknik işbirliğinin azaltılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Çok ciddi ve hızlı etkileri bulunmamakla birlikte, uygulayan devletin niyetini belli etmek açısından kullanılan bir araçtır. (Hagmann, 2004, sf 53)

2.1.2.3. Hukuki Yaptırımlar

Teknik yaptırımlara oranla uluslararası platformda oldukça az kullanılmaktadır. Uygulama şekli olarak genelde, liderlerin hapse atılması ya da savaş suçları mahkemeleri üzerinden bu kişilerin uyguladıkları politika ve siyasi görüşlerinin yasadışı (Burada belirtilen yasadışı kelimesi uluslararası hukuk ve teamüllere aykırı olması ve insanlığa karşı işlenen suçları ihtiva etmesi anlamında kullanılmıştır.) olduğu izleniminin dünyaya verilmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır. (Hagmann, 2004, sf 54)

2.1.2.4. Ekonomik Yaptırımlar

Ekonomik yaptırımlar hem negatif hem de pozitif olarak kullanılabilir. Bir desteğin ya da yardımın kaldırılmasıyla hedef ülkenin kazanımları azaltılabileceği gibi, hedef ülke yapılacak yardımla ya da yapılan yardımın miktarının artırılması ile bir ekonomik / siyasi bedel altına sokulabilmektedir (Hagmann, 2004, sf 55-56)

En özet haliyle ekonomik yaptırımların amaçları ;

I. Hedef ülkenin ulusal varlığını azaltarak karar vericilerin istenilmeyen davranışlarından vazgeçmelerinin sağlanması;

II. Halkın yaşadığı ekonomik zorluklardan liderleri sorumlu tutması sağlanarak, liderlerin halk tarafından devrilmesine uzanan uygun şartların oluşturulması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

2.1.3. Askeri Yaptırımlar

Doğası gereği hedef ülkenin varlığı üzerinde tehdit oluşturmaktadır. Silahlı kuvvetleri kullanarak hedef devletin politikalarında değişiklik meydana getirmeyi yada varlığına son vermeyi amaçlar. Oldukça detaylı bir konu olan Askeri yaptırımlar üzerinde üzerinde durulmayacaktır (Hagmann, 2004, sf 57)

2.1.4. Savaşa Varmayan Zorlama Tedbirleri

Buraya kadar yaptığımız açıklamaların ötesinde, devletlerarası uyuşmazlıkların çözümünde, devletlerin başvurdukları bir diğer yöntem ise savaşa varmayan zorlama durumudur. Bu durum özünde, ağırlık derecesi itibariyle askeri tedbirler kadar sert olmamakla birlikte, askeri olmayan tedbirler kadarda nispeten dostça değildir.

Bir devletin karar mekanizmaları, başka bir devlet ile yaşadıkları sorunların çözümünde savaşa mı yoksa savaşa varmayan zorlama tedbirlerine mi karar verilmelidir. Bu karar sürecinde iki durum arasında başvuracağına üç temel ayırım etkili rol oynamaktadır. (Tetik, 2001, sf 121)

I. Savaşa varmayan zorlamalar her zaman kuvvet kullanmayı gerektirmez. Gerektirdiği durumlarda ise taraflarca savaş hareketi sayılmayabilir. Aynı zamanda diplomasi, ticari ve barış ilişkileri devam eder.

II. Savaşa varmayan zorlamalarda uygulayan devlet, diğer devleti çözüme ikna ettiğine inandığı zaman önlemlere son verebilir. Savaş durumunda ise istediği sürece savaşı devam ettirir ve daha uygun koşullar elde edebilir.

III. Son ayırım ise birinde savaş hukuku kuralları geçerli iken savaşa varmayan zorlama önlemlerinde barış hukuku geçerlidir.

Şimdi bahsettiğimiz savaşa varmayan zorlama tedbirlerine kısaca değinelim. Bu tedbirler 4 ana grupta incelenebilir. (Tetik, 2001, sf 123)

1. Ambargo,
2. Barış İçinde Abluka
3. Bombardıman
4. Barış İçinde İşgal

Bu tedbirleri kısaca açıklamadan önce belirtilmesi gereken bir nokta da, bu tedbirlerin savaşa yol açabilecek davranışlar olduğudur.

2.1.4.1. Ambargo

Bir ülkenin limanlarında yada karasularında bulunan gemilere bu sulardan çıkmamaları ya da belirli bir yükü taşımama emri verilmesidir. Bu husus uluslar arası sulardaki gemilere de uygulanabilir. (Tetik, 2001, sf 124)

2.1.4.2. Barış İçinde Abluka

Bir devlet haksız bir eylem işlendiğini öne sürerek başka bir devletin limanlarını savaş gemileri ile sararak, abluka altına alır. Genelde güçlü devletler tarafından güçsüzlere yönelik uygulanır. (Tetik, 2001, sf 124)

2.1.4.3. Bombardıman

Bir devlet diğeriini savaş haline geçmeden zorlayıcı tedbir olarak bombalayabilmektedir. Günümüzde ABD tarafından uygulanmaktadır. (Tetik, 2001, sf 125)

2.1.4.4. Barış İçinde İşgal

BM Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanımı kararı ile uygulanabilmektedir. İşgal kuvveti savaş istememekle birlikte bu yolu seçebilir. İç bütünlüğü olmayan, iktidar sahibinin güçlü olmadığı devletlere karşı uygulanabilir. Savaşa en kolay dönüşebilecek yöntemdir. (Tetik, 2001, sf 125)

Sonuç olarak yukarıda detayları verilen yaptırım türlerinin etki, sonuç ve riskleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 2.1.: Yaptırım Türleri

YAPTIRIM TÜRÜ	ETKİ	SONUÇ	RİSK
Zorlayıcı Diplomasi	Tehdit	Her tehdit gibi, mesajın açıklığı ve inanılabilirliğine göre hiç kimse bir bedel ödemededen değişikliği sağlayabilir	Bozuk iletişim etkinliği azaltabileceği gibi tehdidin uygulanmasını da gerektirebilir. Bedel tehdide göre değişmektedir.
Etkin Diplomasi	Tehdit ve Uygulama	Her tehdit gibi hiç kimse bir bedel ödemededen değişikliği sağlayabilir. Desteğin geri çekilmesinde bedel yoktur.	Hedefin tecrit edilmesi veya desteğin geri çekilmesi halkın radikalleşmesine ve biraraya gelmesine neden olabilir.
Teknik Yaptırımlar	Tehdit ve Uygulama	Minimum bedel yaratır. Daha ciddi yaptırımlar için mesaj gönderir.	Ciddiye alınmayabilir.
Hukuki Yaptırım	Tehdit ve Uygulama	Uygulanması halinde kriminal liderlik yapısını yokeder. Halefe bağlı olarak değişiklik gerçekleşebilir.	Halkın radikalleşmesine ve biraraya gelmesine neden olabilir. Kimliğin küçültülmesi uzun vadede ilişkileri zedeleyebilir.
Ekonomik Yaptırımlar	Uygulama	Güçlü sonuçlar yaratabilir	Yanlış kullanılması sonucu etkisiz olabilir ve uygulayana da ciddi bedel getirebilir.
Askeri Barışı Koruma	Uygulama	Problemi yumuşatabilir veya dondurabilir; değişiklik için teşvikler belirsizdir.	Problemlili alanı savunma isteği; hedefin elindeki ekipman sonucu belirleyebilir
Askeri Cezalandırma	Tehdit ve Uygulama	Ölümcül, çok açık tehdit, yüksek bedeller yaratır ve değişikliği teşvik eder	Tehdit inandırıcı olmayabilir
Askeri İşgal	Uygulama	Ölümcül, egemenliğin kontrol altına alınması	Er yada geç ele geçirilen egemenlik iade edilmelidir.

Kaynak: Jonas Hagmann, Coercion as a Tool for Third Party Conflict Resolution, <http://fletcher.tufts.edu>, sf 58

3. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE YAPTIRIM

Yaptırım, devletlerin güvenlik sorunlarının bir sonucu olması nedeniyle uluslararası ilişkiler teorilerinde belirtilen güvenlik yaklaşımları ile birebir ilişkilidir. Çalışmanın bu kısmında kısaca bu teorilere göz atmanın gerekli olduğu kanaatindeyim.

Her uluslararası ilişkiler anlaşmazlığı ve çözümünü farklı şekilde açıklamaktadır. Bütün insanların ulaşmak istediği hedef sorunsuz bir dünya ve global barışın sağlanması gibi gözükse de realitede durum oldukça farklılık arz eder. Güvenlik ikilemi insanoğlunun iki ayrı gruba ayrıldığı ilk günden beri geçerliliğini sürdürmektedir. Bu gruplar ister kabile olsun, ister devlet, çıkar çatışmaları ve yanlış anlaşmalar daima bakidir. Uluslararası ortamda gruplar, devletler ve kimlikler arasındaki farklılıklar ortaya konuldukça güvensizlik engellenemeyecek ve ortak bir değere ulaşım, uygulanması daima çok zor olacaktır. (Hagmann, 2004, sf 11)

Liderler, farklılıklar üzerinden politika ürettikleri sürece güvenlik kavramını da kendilerine göre tanımlamakta serbesttirler. Liderlerin bu kendine özgü yorumları nedeniyle ortaya çıkan 3 büyük güvenlik kavramı Realizm, Liberalizm ve İdealizm'in yan yana varlık göstermesi ancak hiçbirinin mükemmel yakın uygulanamaması sonucunu doğurmuştur. Aslında ibre realizmin yerini liberalizm ve idealizm'e bırakması yönünde gözükse de, idealizmin tam uygulanmadığı ve liberal ortaklıklarla desteklendiği gerçeği nedeniyle, sorunların çözümünde çıkmazlara gelindiğinde realizm tüm devletlerin yaklaşımlarında kendilerini göstermektedir.

Bu üç güvenlik kavramının aynı anda uygulanıyor olması üçünün de güvensizlik derecesini artırmakta ve sonuç olarak işbirliğine dayalı ve güven ortamı ile desteklenen modern dünya düzeninin oluşmasının imkansızlığını gözler önüne sermektedir.

Çalışmanın bu kısmında uzun uzun, esasları bu konularla ilgili her kez tarafından bilinen 3 güvenlik sistemi üzerinde fazlaca durmadan kısaca genel hatlarına değineceğim.

Kendi kanaatim ise, sistem ne şekilde olursa olsun, devletin çıkarlarının ve egemenliğinin, devletin kendisinden başka devlet, kurum, kişi ve oluşumların inisiyatifine bırakılmayacak kadar ciddi ve hayati bir konu olduğu şeklindedir.

3.1. Realizm

Uluslararası ilişkilerin belki de en eski ve en geçerli kavramı realizmdir. Peloponez savaşını analiz eden Thucydides'den ilham alan ve sonrasında Machiavelli ve Hobbes tarafından geliştirilen ve günümüz devlet ilişkilerine uyarlanan realizmin ana teması uluslararası sistemin devletlerden oluşan anarşik bir yapıda olduğu ve hiç bir devletin bir diğerine güvenemeyeceği üzerinedir. Uluslararası politikada aslolan güç ve çıkar çatışmalarıdır. Devletlerin dış politikaları kendi çıkarları üzerine kurulmuştur, ve hükümet politikaları da yönetimdekilerin ideal peşinden gitmelerinden çok, gücü ellerinde tutmaya devam etmelerine yöneliktir. Realizme göre devlet adamını yönlendiren unsurlar korku, kuşku, güvensizlik, güvenlik ikilemi, üne kavuşma, prestij ve çıkar gibi unsurlardır. (Hagmann, 2004, sf 12)

Bu akımın önde gelen teorisyenlerinden Edward Carr, liberal düşüncüyü savunanlarca ileri sürülen "çıklarların doğal olarak uyum içinde olduğu" tezini, genellikle gücü ve yetkiyi elinde bulunduranların kendi çıkarlarını toplumun ve dünyanın çıkarları olarak göstererek, olası muhalefetlere karşı bunu dünyanın ve toplumun çıkarlarına karşı çıkmak olarak göstermek amacıyla kullandıklarına dikkat çekmektedir. (Hagmann, 2004, sf 25)

Dolayısıyla çıkarların uyumu tezi, egemen güçlerin egemenliklerini korumak ve bunu dünyaya kabul ettirmek için kullanılmaktadır. (Arı, 2004, s: 187)

Politikanın ahlaki standartlara uyması gerektiğini savunan idealistlere karşın realistler, soyut nitelikli ahlaki standartların siyasal eylemlere uygulanamayacağını ileri sürerler. Ulusal güvenlik politikaları Realpolitik'e göre yapılmaktadır ve bu durum herhangi bir uluslararası işbirliğini neredeyse imkansız kılmaktadır. Uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler aracılığıyla barışın korunması kolay olmadığından bir takım mekanizmaların gelişmesi gerekir. Çok uluslu şirketler veya uluslararası çevre veya insan hakları örgütleri gibi uluslararası örgütler aktör olarak kabul edilmedikleri gibi, NATO veya BM gibi uluslararası örgütler de üyesi olan devletlerden ayrı bir varlıkları ve egemenlikleri olmadığı gerekçesiyle aktör olarak kabul edilmezler.

Bu çerçevede güç dengesi, bir devletin diğerleri üzerinde egemenlik kurmasını engelleyen bir mekanizma olarak devreye girmektedir. (Arı, 2004, s:43) Realizmde güvenlikten kasıt "ulusal güvenlik"tir ve bunun da tek koruyucusu devlettir. Gerçek hayatta 'liberal' ortaklıklar ve 'idealist' ortak güvenlik mekanizmaları olsa da 'realist' ulusal güvenlik anlayışı halen geçerlidir. Halen devletlerin en gizli belgeleri askeri acil durum planlarıdır. Güvenlik nedeniyle kurulan ortaklıklara çok az sayıda ulusal askeri yardım yapılmakta veya bazen hiç yapılmamaktadır. Her devlet bir ortaklık içinde olmadığı gibi olanlar da güvenlik politikalarının oluşumunda her zaman söz sahibi olamamaktadır. (Hagmann, 2004, sf 18)

3.2. Liberalizm

İnsanın ve dolayısıyla devletin doğal halinin kötü niyetli olduğuna inanılan realizme cevap olarak ortaya çıkan liberalizmin işbirliğini ve güveni arttıracığına inanılmaktadır. Locke ve Montesquieu tarafından geliştirilen bu teori, realizmde olduğu gibi, devletlerin kısıtlı kaynaklar ve güç için savaşıacağını kabul eder ancak bunun çözümünü de uluslararası işbirliğinde ve ticarete olduğunu savunur.

Ticaret, varlık düzeyine arttırarak çıkar çatışmalarını daha yumuşatır. Ticaret aynı zamanda kaynaklara global bir erişim sağladığından kaynaklar üzerinde oluşacak problemleri de elimine edecektir. Tüm devletlerin kaynaklara ulaşabildiği bir ortamda devletler genişlemeci politikalar izlemeyecektir. İşbirliğinin bir başka getirisi ise kurumsal yapılar sayesinde artan forumlar ve toplantıların, devletler arasında daha etkin bir bilgi aktarımı ve dolayısıyla güven artışına sebep olmasıdır. (Hagmann, 2004, sf 13)

Liberalizmde önemli olan “uluslararası güvenlik”tir. Diğer bir deyişle bir devletin güvenliği diğer bir devletin güvenliğine bağlıdır. (Hagmann, 2004, sf 14) Bu kavramın üç ana dayanağı siyasi fora, askeri ortaklıklar ve silahsızlanma anlaşmalarıdır. Liberal doktrin “çıkarların doğal olarak uyum içinde olduğu”, bir başka deyişle kendi çıkarı peşinde koşan devletin uluslararası toplumun çıkarına da çalışmış olur, tezini savunur. (Arı, 2004, s:186)

Liberal anlayışa göre NATO gibi ortaklıklar üzerinden kurulan uluslararası işbirliği devletlerin ‘varoluş çıkarlarını’ büyük ölçüde güvenceye almaktadır. Güçlerini birleştiren devletler kendi topraklarını korumak için daha az efor sarf edecek ve daha az silahlanacaktır. Çıkarlar ve ihtiyaçlar halen devletin içinde belirleniyor olsa da bu anlayışla işbirliği, devletlerarasındaki yanlış anlaşılmaları ve anlaşmazlıkları minimuma indirmektedir. İşbirliği aynı zamanda yaptırımların masraflarını azaltmakta ve

riski aktörler arasında dağıtmaktadır. Baskın devlet bir yaptırımını uygulamak için daha fazla masraf altına girmeyi göze alırken, inandırıcılığını da arttırmaktadır. Bir davanın inandırıcılığı arttıkça diğer devletler de işbirliğine yönelmektedir.

3.3. İdealizm

Immanuel Kant'ın fikirlerinden ortaya çıkan idealizm, devletlerin kabul ettiği ve paylaştığı ve bu sayede de ortak çıkarları belirli çıkarların üzerinde tutan global değerlerden, kurallardan ve prensiplerden bahseder.

Uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlerde geçerli olan normlar ve davranış kuralları uluslararası ilişkilere hakim kılınmalıdır. Bunun yanında, uluslararası örgütler, savaşların önlenmesinde ve barışın sürekli hale getirilmesinde önemli unsurlardır. (Arı, 2004, s:43)

Ulusal güvenlik ikilemi, tam da Nash'in oyun teorisinde belirttiği gibi, devletlerin tek taraflı, milliyetçi politikaları yüzünden çıkmaktadır. Ortak hareket etmeyen ve diğerlerinin amaçlarını tam olarak bilemeyen devlet kendi çıkarları için en iyi yolu seçtiğinden diğer devletleri tedirgin etmektedir. (Hagmann, 2004, sf 14)

Gerçek hayatta global güvenlik kavramına en yakın uygulama Birleşmiş Milletler'dir. Toplu güvenliği tekil güvenlik üzerinde tutan Birleşmiş Milletler Antlaşması resmi olarak tek taraflı, ulusal güvenlik politikalarını bastırmaktadır. Ancak bu uygulama bile tam olarak ideal değildir. BM'deki bazı ülkeler diğerlerinden daha eşittir.

Craigg ve George'un da belirttiği gibi BM organizasyonunun bağımsız bir karar alma yetkisi yoktur. Etkin olması için üye ülkelerin anlaşma ve işbirliği kapasitesine dayanan, bağımsız ve egemen devletlerden oluşan bir birliktir. (Gordon and George, sf 95)

Yukarıda değindiğimiz uluslararası ilişkiler teorilerinin çeşitli yönlerinin karşılaştırıldığı tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 3.1.: Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Karşılaştırılması

TEORİ	TEMEL	ANA AKTÖR	ETKİLEŞİM TÜRÜ	DEVLET TAVIRLARINDAKİ DEĞİŞİKLİKLERİN AÇIKLANMASI
Realizm	Anarşik devlet sisteminde ekonomik ve jeopolitik pozisyon	Üniter bir aktör olarak devlet	Enstrümental mantık; belirli menfaatler (dıştan kaynaklanan)	Maddi kapasitelerin dağılımı
Liberalizm	Anarşik devlet sisteminde uluslararası kurumlar	Dış politika elitleri ve bürokrasiler Lobiler ve yerel menfaat grupları	Enstrümental mantık; menfaatler (içten kaynaklanan)	yerel güçlerin temsilinin (maddi ve fikri) yanısıra diğer devletlerin tercihleri
İdealizm	Uluslararası kabul edilen normlar ve prensipler	Dış politika elitleri ve bürokrasiler, uluslararası kurumlar, lobiler ve yerel menfaat grupları	İletişimsel mantık	fikirlerin ve normların devletlerin içinde ve arasında ve devlet dışı aktörler arasında dağılımı

Kaynak: Hadewych Hazelzet, Carrots or Sticks? EU and US Reactions to Human Rights Violations in the Nineties and beyond, (2000), cadmus.iue.it/dspace/bitstream/1814%20/2838/1/HHazelzetThesisJune03.pdf, sf 21

4. EKONOMİK YAPTIRIM

4.1. Tanım

Ekonomik yaptırımın tanımı, bana göre, bir ülkede mevcut karar vericilerin uyguladıkları politikaların bir diğer devletin politikalarına ters düşmesi durumunda, uygulanan politikaları değiştirmek amacıyla, hedef ülkeye, ekonomisine etki edecek şekilde zorlayıcı tedbirleri, ekonomik argümanlar kullanarak uygulamaktır.

Bu kişisel tanımın ötesinde, konu üzerinde çalışmış ve araştırmam süresince karşıma çıkan diğer tanımlara da burada yer vermek istiyorum.

Doxey

“Uluslararası yaptırımlar, hedefin uluslararası standartları ya da uluslararası yükümlülükleri yerine getirmemesinin beyan edilmiş bir sonucu olarak uygulanan veya hedefi tehdit etmekte kullanılan cezalardır.” (Doxey, 1996, sf 9)

Carter

“Ekonomik yaptırımlar, bir ya da daha fazla ülkeye karşı uygulanan, ve bunların siyasetlerinde bir değişikliği sağlamayı ya da en azından yaptırım uygulayan ülkenin diğer ülkelerin siyasetleri hakkında bir fikir belirtmesine olanak veren zorlayıcı ekonomik tedbirlerdir.” (Carter, Rev.1162,1166)

Hufbauer ve Oegg

“Ekonomik yaptırımlar, hükümet tarafından yönlendirilen ve bilinçli olarak yapılan, ticari ve finansal ilişkilerin geri çekilmesi veya geri çekme tehdididir.” (Hufbauer and Oegg, 1999)

Davidsson

“Ekonomik yaptırımlar, belirli sınırlar içindeki ekonomik hayatı aksatmaya yönelik, koordineli ticari ve/veya finansal işlemler yasaklarıdır.”(Davidsson, 2003, sf 4)

Daoudi ve Dajani

“Ekonomik yaptırımlar, Milletler Birliği veya Birleşmiş Milletler gibi bir takım uluslararası aktörler tarafından başlatılan, ve uluslararası kabul görmüş anlaşmaları çiğneyen devlet veya devletlere karşı uygulanan ve bu devletlerin belirli hareket tarzını benimseyerek veya vazgeçerek uluslararası hukuk kurallarına uymasını öngören cezai hareketlerdir.” (Daoudi and Dajani, 1983, sf 8)

Galtung

“Ekonomik yaptırımlar, bir ya da daha fazla uluslararası aktör tarafından (verici) bir ya da daha fazla aktöre (alıcı) karşı başlatılan ve vericinin önemli saydığı normlara uyması için alıcıyı bir takım değerlerden mahrum bırakarak cezalandırmasıdır.” (Miyagawa, 1992, sf 7)

Nincic ve Wallenstein

“Ekonomik yaptırım, bir takım siyasi hedeflere ulaşmak amacıyla bir hükümetin bir diğerine ekonomik zorluk empoze etmesidir. Ekonomik ilişkilerin ‘normal’ akışına karışan siyasi otoriteler tarafından uygulanır ya da en azından başlatılır.” (Nincic and Wallenstein, 1983, sf 3)

Lindsay

“Ekonomik yaptırım, bir ülkenin siyasi hedeflere ulaşmak amacıyla bir başka ülke ile olan ticaretinin ciddi bir kısmını resmen askıya almasıdır.” (Lindsay, 1986,sf 154)

Kaplowitz

“Ekonomik yaptırımlar, bir ya da daha fazla ülke tarafından (gönderen) bir ya da daha fazla ülkeye (hedef) karşı alınan, hedefi politikalarını değiştirmeye zorlayan ve bu arada gönderenin bu politikalarla ilgili düşüncelerini milli ve uluslararası kamuoyuna gösteren, ekonomik yada finansal yasaklardır.” (Kaplowitz, 1995, sf 32)

4.2. Uygulama Türleri

Ekonomik yaptırımlar uygulama alanında çeşitlilik göstermektedir. Burada çeşitliliği sağlayan kriterler, yaptırımın ciddiliği ve anlaşmazlığın boyutudur. Yaptırımın ciddiliğine ve problemin büyüklüğüne göre dört değişik ekonomik yaptırım uygulanabilir. (Tung, 2001,sf 97-98)

1. Ticaret Kontrolleri
2. Teknik Yardım Veya Desteğin Durdurulması
3. Finansal Varlıkların Dondurulması
4. Şirketlerin Kara Listeye Alınması

4.2.1. Ticaret Kontrolleri

Hem ürün hem de hizmetleri kapsayabilen bu kontrollerin içine aşağıdaki unsurların bir ya da daha fazlası dahil edilebilir; (Tung, 2001, sf 97)

- I. İhracat ve ithalat kotaları,
- II. Sınırlayıcı ihracat ve ithalat lisanslaması,
- III. Kısmen veya tamamen ihracatın bozulması (ambargo),
- IV. Kısmen veya tamamen ithalatın bozulması (boykot),
- V. Seçici gümrük politikası
- VI. Avlanma haklarının kısıtlanması veya iptal edilmesi
- VII. Ticaret anlaşmalarının dondurulması veya feshedilmesi
- VIII. Stratejik ürünler ve ileri teknoloji ihracatlarına yasak konması

4.2.2. Teknik Yardım Veya Desteğin Durdurulması

Bu yaptırımın uygulamasında aşağıdaki unsurların bir yada daha fazlası dahil edilebilir; (Tung, 2001, sf 97)

I. Kabul edilebilir yada piyasa oranlarında kredi alma hakkının kısıtlanması, durdurulması veya iptal edilmesi,

II. Teknik, askeri veya gelişim desteklerin ve eğitim programlarının kısıtlanması, durdurulması veya iptal edilmesi,

III. Uluslararası organizasyonlarda kredi, yardım, bağış, veya diğer fonlama taleplerine karşı oy kullanılması.

4.2.3. Finansal Varlıkların Dondurulması

Hedef devletin finansal varlıkları aşağıda belirttiğim yollardan biri ya da daha fazlası ile dondurulabilir; (Tung, 2001, sf 98)

I. Hedef hükümetin veya milletin banka varlıklarının dondurulması yada bunlara el konulması,

II. Hedefin yaptırımını uygulayan ülkedekiler de dahil olmak üzere diğer varlıklarına el konulması veya kamulaştırılması,

III. Faizlerin veya diğer transfer ödemelerinin durdurulması,

IV. Borç geri ödemelerinin yeniden yapılandırılması veya yeniden finanse edilmesi önerilerinin reddedilmesi,

V. Ortak projelerin dondurulması veya iptal edilmesi.

4.2.4. Şirketlerin Kara Listeye Alınması

Ekonomik yaptırımlardan sadece devletler etkilenmemekte, bu husus aşağıda belirtilen davranışlar sonucu ortaya çıkabilir. (Tung, 2001, sf 98)

I. Yaptırımını uygulayan devletin veya başka devletlerin hedef devletle iş yapan şirketlerinin kara listeye alınması,

II. Yaptırımını uygulayan devletle iş yapan hedef devletin şirketlerinin kara listeye alınması gibi uygulamalarla şirketler de yaptırımlardan kendilerine düşen payı almaktadırlar.

4.3. Hedefleri

Bir devlet bir diğer devlete göre kabul edilemez politikalar yürüttüğünde veya uluslar arası hukuk kuralları ve teammüllerinde suç sayılacak eylemlere karıştığında, karşı davranış olarak yaptırımlar çoğu zaman en uygulanabilir

siyaset aracıdır. Askeri hareketin çok ciddi ve masraflı, diplomatik adımların da yetersiz kaldığı bu gibi zamanlarda ekonomik yaptırım tatmin edici bir eylemdir.

Bir ekonomik yaptırım analizinde yaptırımı uygulayanın hedeflerini tam olarak bilmek ne kadar zor olursa olsun, ki tüm devlet politikalarında olduğu gibi burada da ister istemez gizli hedefler veya beklentiler olacaktır, geçmiş olaylardan yapılan analizler sonucu ekonomik yaptırım uygulanan ülkelerin hedefleri; (Tung, 2001, sf 99)

- (1) Cezalandırma (engelleme),
- (2) Uyuma yöneltme (zorlama),
- (3) Dengesizleştirme (devrim),
- (4) Sinyal verme
- (5) Sembolizm

olarak 5 kategoride sayılabilir. Şimdi bu kategorilerin genel hatlarına kısaca değineceğiz.

4.3.1. Cezalandırma (Engelleme)

Her ekonomik yaptırımda, doğası gereği bir cezalandırma amacı vardır. Amaç yanlış yapanı rehabilite etmek değil, yaptıklarından dolayı onu cezalandırmak ve başkalarını fiili örnek göstererek benzer hareketlerden uzaklaştırmaktır. Bu sayede yaptırımlar kabul edilemez davranışları tanımlamakta ve böylece uluslararası camiada kabul edilen yasal hareket standartlarının belirlenmesinde yani teammül oluşturmada kullanılabilirler. Eğer davranış yeteri kadar sert bir şekilde cezalandırıldıysa, hem hedef ülke hem de diğer ülkeler tarafından tekrarlanma olasılığı azalacaktır. (Tung, 2001, sf 100)

4.3.2. Uyuma Yönelme (Zorlama)

Engelleme yönteminden bir noktada ayrılmaktadır. Engelleme bir hareketi önlemek amacıyla yapılırken, zorlama hedefin yaptığı hareketi geri çevirmesi için yapılmaktadır. Bir devlet diğerine kendi taleplerini veya uluslararası normların kabul edilmesi, status quo'ya geri dönülmesi gibi belirli siyasi hedeflerini kabul ettirmek için yaptırım uygulayabilir. (Tung, 2001, sf 100)

4.3.3. Dengesizleştirme (Devrim)

Yaptırımlar aynı zamanda hedef ülkenin siyasi iradesini elinde tutan hükümetini dengesizleştirmek veya siyasi rejimi tamamen değiştirmek için de kullanılabilir. Bu uygulamada, (Tung, 2001, sf 100)

I. Hedef devletin ordusunu yok etme,

II. Halkı hükümeti devirecek kadar güçlü hale getirme,

III. Bir güç boşluğu yaratarak muhalefeti karar alma mekanizmasını etkileyebilecek duruma getirme şeklinde görülebilir.

4.3.4. Sinyal Verme

Bir devlete uygulanan yaptırımlar ona olduğu kadar hedefin müttefiklerine de bir sinyal niteliindedir. Yaptırım tehdidinin gerektiğinde uygulamaya konacağını kanıtlayarak aynı şekilde davranmaları halinde müttefiklerin de aynı kaderi paylaşacağını gösterir. Ekonomik yaptırımlar bazı durumlarda da askeri önlemlerden önce gelebilir. Bu durumda ise

ekonomik yaptırımların yeterli olmadığı durumlarda askeri yaptırımlara veya önlemlere başvurulabileceği sinyali verilmektedir. (Tung, 2001, sf 101) Ciddi maliyetlere karşın büyük devletler tarafından uygulanan yaptırımlar bu devletin kararlılığını da gösterdiğinden diğer devletlerin de yaptırımlara destek vermesini sağlayabilir. (Martin, 1992, sf 36-8)

4.3.5. Sembolizm

Çoğu zaman bir yaptırımın sembolik hedefi asıl hedef olarak açıkça belirtilmez. Bununla beraber sembolik hedef aslında bir yaptırımın en önemli hedefi veya tek anlamlı işlevidir. Yaptırımlar genelde yaptırımı uygulayan devlet üzerindeki baskıları azaltmak ve yerel ve uluslararası halkın fikrini belirtme amacındadır. Uluslararası kulvarda, yaptırımlar uluslararası eleştirileri bastırabilir, bir konuya ilgi gösteriliyor görüntüsü verebilir, devletin liderliğini ve kararlılığını olduğu kadar sessiz kalmanın pasif bir onay olarak kabul edilebileceği durumlarda bir rejime karşı ahlaki bir ayıplamayı da sembolize eder. (Tung, 2001, sf 103)

4.4. Teoretik Yaklaşımlar

Yaptırımların ana teması klasik ekonomik teorilere dayanmaktadır. Uluslararası ticaretin bir devletin gelir yapısına eğer ihracatı ithalatından büyük ise pozitif etkileri vardır. Gelişen ticaret ile devletin geliri ve dolayısıyla milli gelir ve refah seviyesi de yükselmektedir. Bir yaptırımla elde edilmeye çalışılan hedefin özü ise devletin ekonomik ilişkilerinin zorunlu olarak bozulmasını sağlayarak halkın refahını etkilemek ve bu sayede devletin hareket tarzının değiştirilmesini sağlamaktır.

Bu teorinin ana varsayımlarından biri siyasi değişikliklerin ekonomik zorluklarla doğru orantılı olduğudur. Ekonomik yaptırımlarla ortaya çıkan ekonomik zorluklar ne kadar büyükse hedef ülkenin yaptırım uygulayan

devletin siyasi isteklerine uyma olasılığı da o kadar yüksektir. Ancak literatürde bu yoruma farklı yaklaşımlar vardır.

Johan Galtung klasik teoriyi “saf” olmakla eleştirir. Bu eleştirisinde iki noktayı vurgulamaktadır. Birincisi, bu teorinin, halkın ekonomik yaptırımlara tepki olarak siyasi birleşmeye yönelmesi ve tek vücut olarak yaptırımlara karşı durması olasılığını dikkate almaması; ikincisi ise ekonomik zararların boyutunu indirgemek için hedef devletin de karşı adımlar atabileceği gerçeğidir. (Galtung, 1997, sf 388-9) Bu adımlar öz kaynaklara yönelmek yada başka uluslararası açılımlar yapmak şeklinde kendisini gösterir.

Yaptırımlar aslında doğaları gereği devletler arası bir güç gösterisidir. Bir aktörü normalde kendi isteğiyle yapmayacağı şeyleri yapmaya zorlamak ve sonuçlar üzerinde kontrol sahibi olmak gücün bir tanımı olabilir. Çoğu realist için bir devletin güç unsurlarına sahip olması yeterli olsa da, bunların güç olarak tanımlanabilmesi diğer ülke ve ülkelerin davranışları üzerinde etki yapabilmesi, başka bir deyişle devletin bunları siyasal amaçları doğrultusunda kullanabilmesi halinde söz konusu olabilmektedir. Ek olarak, bir defaya ve/veya tek bir ilişkiye özgü olan etkileme bir devletin diğeri karşısında güç olduğu sonucunu çıkarmak için yeterli görülmemektedir. Güç, süreklilik göstermelidir. (Arı, 2004, sf 171)

Ancak Keohane ve Nye’in da vurguladığı gibi bir tarafın kaynakları kontrol etmesi yada sonuçları etkileme potansiyeli asimetric bağımlılığa neden olmaktadır. Dolayısıyla yaptırımı uygulayan bir devletin hedef devletle aralarındaki ticarete hedef devletten daha az bağımlı olması veya bu ilişkilerin bozulmasından daha az etkilenecek olması onu daha güçlü bir konuma getirmektedir. (Tung, 2001, sf 104)

Burada asimetric bağımlılığın (potansiyel güç) iki boyutunu tartışılır; biri ekonomik yaptırımların kısa vadeli sonucu olan duyarlılık, diğeri ise uzun vadeli sonuç olan hassasiyettir. Duyarlılık, bir ülkedeki değişikliklerin başka

bir ülkeyi ne kadar çabuk etkilediği veya bu değişikliklerin ne kadar büyük olduğu gibi, bir politika çerçevesinde değişikliklere nasıl cevap verildiğini gösterir. Hassasiyet ise, bir aktörün değişen durumlar karşısında elindeki alternatiflerin kullanılabilirlikleri ve bunların bedellerine dayanmaktadır. (Tung, 2001, sf 105)

Bağımlılığın bedeli açısından bakıldığında, duyarlılık, bir durumu değiştirmek için politikalar değiştirilmeden önce devletin dışarıdan yüklenen bedellere ne kadar dayanılabileceği; hassasiyet ise devletin, politikalar değiştirildikten sonra bile dış olaylar nedeniyle karşılaşabileceği bedellere ne kadar dayanabileceğidir. (Keohan, 2001, sf 10-11)

Hassasiyet bağımlılığını etkileyebilecek çeşitli etkenler bulunmaktadır. Bunlar; (Tung, 2001, sf 106)

- I. Diğer ülkelerin yardımlarının dengeleri nasıl etkileyeceği;
- II. Hedef devletin aldığı karşı önlemler
- III. Diğer ülkelerin yaptırımını uygulayan devlete karşı olan tutumları,
- IV. Yaptırımını uygulayan devletin sonuna kadar tüm bedelleri ödeyip ödeyemeyeceğidir.

Bu değişkenler nedeniyle başlangıçta bir devletin başkası üzerinde asimetric bağımlılık üstünlüğü olsa da bu gerçek güç üstünlüğü anlamına gelmeyebilir. Koşulların değişmesiyle birlikte hedef ülke başlangıçtaki güçsüz durumundan çok daha etkili bir konuma gelebilir. (Tung, 2001, sf 106)

Yaptırımların ekonomik etkileri her zaman potansiyel gücü gerçek güce dönüştürmeye yetmeyebilir. Bu dönüşüm çeşitli açılardan analiz edilebilir.

İlk olarak, eğer bir devlet üniter ve rasyonel bir aktör olarak kabul ediliyorsa, sadece verilecek ödünlerin bedeli yaptırımların bedelinden daha düşük olduğunda taviz verecektir. Aynı bakış açısından hedef devlet, diğer devlet için yaptırımların bedelini ne kadar yüksek görürse yaptırımlara uyma olasılığı da o kadar düşüktür. (Tung, 2001, sf 107)

İkinci analiz, karar verme yetkisi olanların bakış açılarındanır. Buna göre bir yaptırımın bedelinin ve siyasi tavizlerin nasıl algılandığı, yaptırımların etkinliğini etkilemektedir. (Tung, 2001, sf 107)

Son olarak ise toplumsal bir perspektiften bakıldığında, halkın ve menfaat gruplarının yaptırımları nasıl algıladıkları ve nasıl tepki verdikleri bir yaptırımın etkinliğini belirleyecektir. Bir halk kendi hükümetini devirebileceği gibi hükümetine verebileceği destek ile birlik ve beraberlik içinde kenetlenerek yaptırımların tüm sonuçlarına da katlanabilir. (Tung, 2001, sf 108)

4.5.Tarihsel Gelişimi

Ekonomik yaptırımın bilinen en eski örneği milattan önce 432 yılında Perikles'in "Megaran Kararı" ile Megara ürünlerinin Atina pazarlarına girmesini engellemesidir. Atina'nın boykotunu kaldırmayı reddetmesi ise durumun Pelopenezya Savaşı ile sonuçlanmasına neden olmuştur. (Thucydides, 1972, sf 72-3)

Ancak yaptırımların daha sık bir biçimde uygulanmaya başlaması, ulus-millet ve liberal piyasa kavramlarının da gelişmesiyle eş zamanlı olarak 20. yüzyıla denk gelmiştir. Woodrow Wilson, "boykot edilen bir ulus, teslim olmak üzere olan bir ulustur. Bu ekonomik, barışçı, sessiz, ve ölümcül tedaviyi uygulayın, ve güce bir daha hiç gerek kalmayın. Bu korkunç bir

tedavidir. Boykot edilen ülke dışında bir cana bile malolmamakta, ancak benim kanaatimce devlet üzerine hiç bir modern devletin direnemeyeceği bir baskı getirmektedir” (Hufbauer, Schott and Ann Elliot, 1995, sf 9) diyerek, 1919 yılı savaş sonrası yorumlarında ekonomik gücün etkisini ön plana çıkarmış ve yüzyılın geri kalanı için bir alternatif güç modeli önermiştir.

Savaş sonrası yıllarda kullanımına daha sık rastlanılan yaptırımlar, 20. yüzyıl boyunca kullanım nedenleri, ve güç dengeleri açısından sınıflandırıldığında üç temel tarih aralığına ayrılabilir. (Wallenstein, 2000, sf 1-4)

1. 1920-1930
2. 1960-1990
3. 1990-Sonrası

4.5.1. 1920-1930 Arası Dönem

1920 ve 30'larda ekonomik yaptırım demek Milletler Cemiyeti yaptırımları demek idi. Bu dönemde yaptırımlar “Ülkelerarası Savaş”ı, önlemek bir başka deyişle ülkelerin saldırganlığını frenlemek amacıyla kullanılmaktaydı. Devletlerin topraklarını genişletmek amacıyla kendilerine saldıran büyük güçler karşısında yapacak çok fazla bir şeyleri bulunmamaktaydı. Bu dönemde devletler, yaptırımların büyük güçlerin kendilerine savaş açmasını engelleyecek güçte olmasını temenni etmekteydi.

Bu devletler için Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkarılan sonuçlardan biri de Almanya'nın çöküşünde ekonomik ambargonun etkili olduğu ve bu aracın başka ülkelere de kullanılabileceği idi. Ancak bu dönemde Japonya'nın Mançurya'yı ele geçirmek için Çin'e saldırması karşısında herhangi bir yaptırım kararı alınmadığı gibi, bir kaç sene sonra Etopya'ya savaş ilan edilen İtalya'ya uygulanan ekonomik yaptırımlarda etkisiz kalmış ve kısa

sürede kaldırılmıştır. Bu başarısızlıklarla alevlenen tartışmalar, Milletler Cemiyeti'nin kendisini feshetmesi ile sonuçlanmıştır.(Wallenstein, 2000, sf 1)

4.5.2. 1960-1990 Arası Dönem

1960'larda, Soğuk Savaş kutuplanmaları iyice yerine oturduktan sonra yeni bir yaptırım dalgası başlamış, ancak bu sefer yaptırımlar kutup liderleri tarafından ve B.M. çatısının dışında gerçekleşmiştir. Ancak bu dalgada yaptırımların sebeplerini sınır problemleri teşkil etmemektedir. Bu dönemde asıl sorun eski kolonilerin sahip oldukları rejimler, buralardaki halklara karşı muameleler, bunların dış politikaları ve komşu ülkelere karşı yaratabilecekleri tehditlerden oluşmaktaydı. Bu dönemde Birleşmiş Milletler, bir dünya kurumu olarak, ilk yaptırımını Güney Rodezya'daki Smith rejiminin tek taraflı bağımsızlık ilanına istinaden başlatmıştır. Bu arada Soğuk Savaş sırasında devletler kendilerine uygulanan ekonomik yaptırımların etkilerini azaltmak amacıyla diğer süper güçle flört ederek kaybedeceği avantajlarını diğer taraftan sağlama yolunu seçmiştir. (Wallenstein, 2000, sf 2-3)

4.5.3. 1990 Sonrası Dönem

Son dönem ise Soğuk Savaş'ın bittiği, ve Güvenlik Konseyi'nin Irak'a yaptırım uygulama kararı aldığı 1990'lara rastlamakta ve halen sürmektedir. Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı başlatılan bu yaptırımdan da anlaşılacağı üzere bu dönemde toprak kaygıları ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu ilk uygulamadan sonra Güvenlik Konseyi 1999 sonuna kadar on yeni yaptırım kararı daha almıştır. Bu dönemi diğerlerinden farklı kılan özelliklerden biri iç savaş durumlarıyla olan ilişkisidir. Artık devletlerin iç işlerine, daha çok etnik çatışmalar, bölünmeler, insan hakları ve terör gibi çoğu zaman dış kaynaklı iç sorunlarına karışılmaktadır. Somali, Liberya, Angola, Ruanda, Sierra Leone ve Eski Yugoslavya Cumhuriyeti'ne karşı uygulanan yaptırımlar açık birer örnek teşkil etmektedir. (Wallenstein, 2000, sf 3-4)

4.6. Fikir Kutupları

Ekonomik yaptırımların analizindeki en tartışmalı konulardan bir tanesi bunların işe yarayıp yaramadığı, diğer bir deyişle etkin olup olmadıklarıdır. Araştırmacılar arasında henüz bir fikir birliğine varılamamışsa da genel kanı beklendiği kadar etkin olmadıkları yönündedir. Literatürden bazı alıntılar yaparak bu fikirlerden bahsetmek yerinde olacaktır.

Galtung

“Ekonomik yaptırımların olası etkinlikleri genellikle negatiftir.” (Galtung, 1997, sf 409)

Doxey

“İncelenen vakalar, ekonomik yaptırımların devletleri uluslararası kabul edilen hareket tarzlarına uymaya yönelttiğine dair çok az delil sunmaktadır.” (Doxey, 1980, sf 125)

Renwick

“Bu tarihe kadar durum, ekonomik yaptırımların istenilen sonuçları nadiren ürettiğidir.” (Renwick, 1981, sf 91)

HSE

“Yaptırımlar, hedef ülkeyi yapmaya direndiği hareketleri yaptırmaya dayanan dış politika hedeflerinin başarısında sınırlı faydası olan araçlardır.” (Hufbauer, Schott and Ann Elliot, 1995, sf 92)

Haass

“Birkaç istisna dışında, ekonomik yaptırımların dış politika hedefleri için artan kullanımları acınacak durumdadır.” (Haass, 1997, sf 75)

Pape

“Yaptırımların, hırslı dış politika hedeflerini başardığına dair çok az ampirik kanıt bulunmaktadır.” (Pape, 1998, sf 66)

4.7. Yaptırımların Etkinliğini Belirleyen Faktörler

Tüm tartışmalara rağmen ekonomik yaptırımların kullanılmaya devam edeceği kaçınılmaz bir sonuçtur. İşte bu noktada artık üzerinde düşünülmesi gereken ekonomik yaptırımların nasıl daha etkin hale getirilebileceğidir. Bunu sağlamak için bir yaptırım stratejisini bir bütün olarak görmek gerekmektedir. Diğer bir deyişle bir yaptırımın analizi için olayın tüm yönleri değerlendirilmelidir.

Bu değerlendirmenin içinde hedefin güçlü ve zayıf yönleri, hangi durumda ne tür bir yaptırımın uygun olduğu, bunun nasıl uygulanacağı, izleneceği ve son olarak da nasıl kaldırılacağı gibi konular işlenmelidir.

4.7.1. Hedefin Değerlendirilmesi

Bir yaptırımın etkinliğini belirleyen en büyük faktörlerden biri hedefin ekonomik, siyasi ve sosyal yapısıdır. Bu hususlar, hedefin ekonomik baskılara dayanıp dayanamayacağını, ve yaptırımların etkilerini nötralize etmek için karşı önlemler alıp alamayacağını belirler.

4.7.1.1. Hedefin Ekonomik Yapısının Değerlendirilmesi

Hedefin ekonomik yapısının değerlendirilmesinde belirleyici olarak 3 unsur öne çıkmaktadır. Bunlar; (Jonge Oudraat, 2001, sf11)

1. Ekonominin Türü
2. Dış Ticaret Bağımlılığı
3. Yurtdışı Varlıkları

4.7.1.1.1. Ekonominin Türü

Bir yaptırımın etkisi hedef ekonominin koşullara ne kadar çabuk adapte olabildiğine bağlıdır. Piyasa ekonomileri, kaynak dağılımı ve fiyatlar dış fiyat hareketlerine bağlı olduğundan, merkezi idare edilen ekonomilere göre daha çok etki altındadır. Ek olarak, sermayeden çok emeğe dayandığı için gelişmekte olan veya tarıma dayalı ekonomiler yaptırımlardan daha az etkilenmektedir. (Jonge Oudraat, 2001, sf11)

4.7.1.1.2. Dış ticaret Bağımlılığı

Ekonomik yaptırımların doğası gereği ilk ve en çok etkilenen unsuru ithalatı ve ihracatıdır. Bir ülkenin ticarete dışa bağımlılığı, hele az sayıda ticaret ortağı varsa, ülkenin koşullarını ciddi biçimde etkilemektedir. Bu etkiyi azaltabilecek bir unsur ise hedefin elinde doğalgaz, petrol, su gibi pazarlık yapabileceği stratejik kaynakların olup olmadığıdır. (Jonge Oudraat, 2001, sf11)

4.7.1.1.3. Yurtdışı Varlıkları

Hedefin yurtdışında, yaptırımı uygulayan ülke tarafından el konulabilecek varlıklarının varlığı ve/veya finansal işlemler için yabancı bankalara veya finans kuruluşlarına olan bağımlılığı bu ülkeyi finansal yaptırımlar için uygun duruma getirmektedir. (Jonge Oudraat, 2001, sf11)

Yukarıda belirtilen 3 ana unsurun yanısıra ekonomik yaptırımın bir ülkeye karşı efektif kullanımı noktasında , hedef ülkenin daha detaylı bir ekonomik analizine ihtiyaç duyulabilir. Bu analiz aşağıda, başlıklar halinde belirtilen hususları da içerebilir.

Hedefin Detaylı Ekonomik Analizi (Görgülü, sf 35-40)

Genel

1. Ekonomik gelişim
2. Üretim faktörleri
3. Mal ve hizmet üretimi
4. GSMH ve Milli Gelir
5. Ekonomik planlama

Tarım Hayvancılık

1. Tarım Politikası
2. Tarımsal işgücü ve tarım işletmeleri
3. Tarım Tekniği
4. Hayvancılık
5. Balıkçılık ve Su Ürünleri
6. Ormancılık

Sanayi

1. Sanayi Politikası ve Gelişme Programları

2. Sanayide İşgücü ve İşletmelerin Miktarı
3. Sektörler Başına Üretim İndeksleri ve Verimlilikleri
4. Enerji Sektörü
5. Yatırım Malları ve İmalat Sanayi
6. Makine İmalat Sanayi
7. Tüketim Malları
8. İnşaat

Ticaret

1. İç Ticaret ve Teşkilatı
2. Ticarete Sürüm İmkanları

Maliye

1. Elde Edilen Vergi Gelirleri
2. Yatırımlar
  - I. Milli yatırımlar
  - II. Yabancı yatırımlar
3. Mali kurumlar

4.7.1.2. Hedefin Sosyal ve Siyasi Yapısının Değerlendirilmesi

Hedefin sosyal ve siyasi karakteri ise aşağıdaki 2 ana unsura göre değerlendirilebilir; (Jonge Oudraat, 2001, sf12)

1. Toplum Tipi
2. Rejim türü ve Muhalefetin gücü

4.7.1.2.1. Toplum Tipi

Sanayi toplumlarında iş adamlarından oluşan orta sınıf daha gelişmiştir. Bu sınıf, çiftçi sınıfına göre ekonomik yaptırımlardan daha çok

etkilendiği gibi, liderlere işbirliği veya müzakere için daha çok baskı da yapabilir. Ancak sadece orta sınıfın muhalefeti yada desteği yeterli değildir. Bir yaptırımdan toplumun hemen hemen tüm sınıfları etkilendiğinden, halkın yaptırımlar karşısında birlik mi olduğu yoksa zaten dini veya etnik nedenlerle bölünmüş bir yapının daha da bölünüp bölünmeyeceği önemlidir. (Jonge Oudraat, 2001, sf12)

4.7.1.2.2. Rejim Türü Ve Muhalefetin Gücü

Siyasi muhalefeti kontrol etmekte daha etkili olduğundan otoriter rejimler yaptırımlar karşısında demokratik rejimlerden daha az etkilenmektedir.

Bu iki ana unsurun yanı sıra hedef ülkenin sosyal ve siyasi yapısı analiz edilirken yapılacak çalışma aşağıda belirttiğim hususları da içermelidir ki, uygulanacak yaptırım doğuracağı etki açısından karar vericilere bir fikir verebilsin. (Jonge Oudraat, 2001, sf12)

Hedefin Sosyal ve Siyasi Yapısının Detaylı Analizi(Görgülü, sf 35-40)

Sosyal Durum

Nüfus

1. Nüfus İstatistikleri
2. Nüfus Hareketleri
3. Azınlıklar ve Diğer Gruplar

Halkın Özellikleri

1. Halkın Ahlaki Meziyet ve Zaafları.
2. Ülkesine ve Devletine Bağlılık Derecesi
3. Sosyal dernek ve kuruluşlar

Eğitim ve Öğretim

1. Dışarıdan Alınan Bursların Miktarı
2. Halkın Eğitim Durumu Ülkedeki Eğitimin

İşgücü

1. Ülkede Mevcut İstihdam Seviyesi

Basın –Yayın

1. Ülkedeki Basının Halkı Yönlendirebilme Kabiliyeti

Turizm

1. Ülkenin turizm gelirleri ve uygulanacak yaptırım neticesinde bu sektörün etkilenip etkilenmeyeceği.

Sağlık

1. Ülkenin sağlık politikası ve tıbbi malzemeleri temin etme yolu önemlidir. Çünkü insanların uygulanacak bir yaptırımdan doğrudan etkilenebileceği bir alandır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki tıbbi malzemelere uygulanacak bir ambargo, uygulayan ülkeyi dünya kamuoyu önünde antipatik bir imaj içerisine sokabilir.

Siyasi Durum

1. Ülkede Mevcut Nüfus ve Çıkar Grupları
2. Ülkede İç Politikayı Etkileyen Unsurlar
3. Propaganda
4. Toplumda Huzursuzluk Yaratan Faaliyetler
  - I. İdeolojik ve rejim aleyhtarı faaliyetler

II. Azınlıklar

III. Unsurların birleşip ayrıldıkları hususlar

Yukarıda detayları verilen ekonomik, sosyal ve siyasi unsurlara göre bir ülkenin yaptırımlardan ne kadar etkileneceği, diğer bir deyişle bir yaptırımın etkisinin hangi unsurlara bağımlı olduğu aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 4.1. Bağımlılık Analizi

Ekonomik Unsurlar	
Daha çok etkilenir	Daha az etkilenir
Piyasa ekonomisi	Merkezi ekonomi
Gelişmiş ekonomi	Az gelişmiş ekonomi
Zayıf ekonomi	Güçlü ekonomi
İthalat & ihracata yüksek bağımlılık	İthalat & ihracata düşük bağımlılık
Uluslararası piyasalara yüksek bağımlılık	Uluslararası piyasalara düşük bağımlılık
Sosyal ve Siyasi Unsurlar	
Daha çok etkilenir	Daha az etkilenir
Sanayi toplumu	Tarım toplumu
Karışık etnisite	Homojen etnisite
İçten bölünmüş	Birlik içinde
Demokratik rejim	Otoriter rejim
Güçlü siyasi muhalefet	Zayıf siyasi muhalefet

Kaynak: Jonge Oudraat, Chantal de, Making Economic Sanctions Work, International Institute for Strategic Studies, 2001), sf 12)

4.7.2. Yaptırımın Belirlenmesi

Ekonomik yaptırım kararı veren ülkenin stratejisini belirlerken vermesi gereken öncelikli kararlardan biri yaptırımın uygulamaya konma hızı ve kısmi ya da kapsamlı olup olmayacağıdır. Bu konudaki tartışma bir ikilem tartışmasıdır. Taraflardan biri, ekonomik yaptırımların etkin olması için hızlı ve kapsamlı bir şekilde uygulamaya konması gerektiğini savunur. Bu sayede hedef ülkenin kendini duruma adapte etmesine, mesela kaynakları stoklamaya, alternatif ticaret ortakları bulmaya veya finansal varlıklarını başka yere aktarmaya imkan verilmemiş olur. (Jonge Oudraat, 2001, sf13)

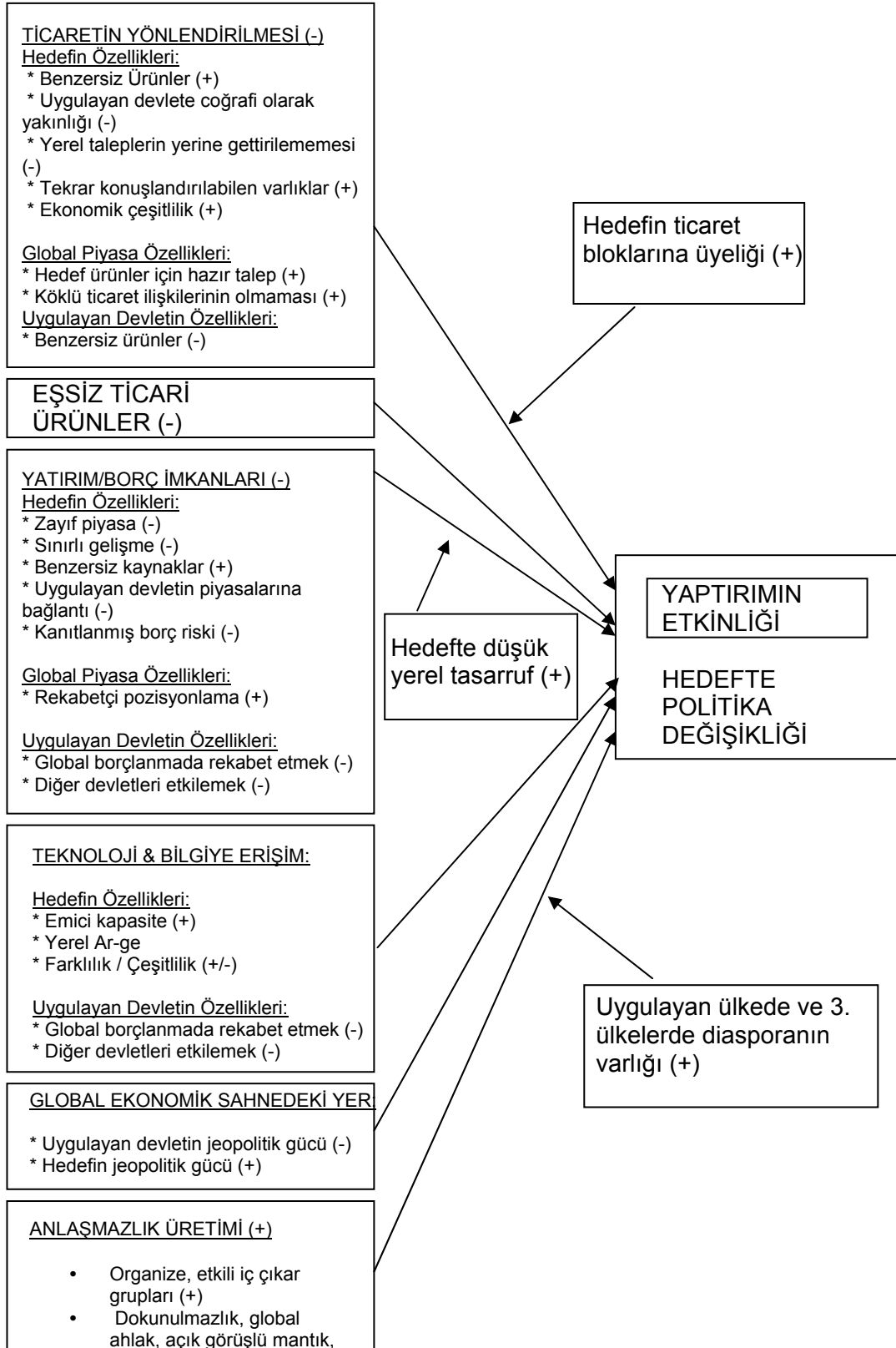
Bu görüşün karşıtları ise yaptırımların, tarafları müzakere masasında birleştirmek için bir araç olduğunu ve yavaş yavaş uygulamaya konması gerektiğini ve şiddetinin giderek artırılması ile işbirliği ve müzakere için daha uygun bir ortam oluşturulmasının gerektiğini savunurlar.

Benim görüşüm anlaşmazlığın boyutuna ve hedef ülkenin durumuna göre ekonomik yaptırımın bir masa başı uzlaşma aracı mı yoksa stratejik bir silah olarak mı kullanılacağına karar verilmesi gerektiği yönündedir.

4.7.3. Yaptırımın Kaldırılması

Bir yaptırımı uygulama kararı almak ve uygulama yöntemlerini belirlemek ne kadar önemliyse yaptırımın nasıl kaldırılacağı da en az o kadar önemlidir. Yaptırımlar uygulamada kaldıkça etkinlikleri azaldığından, ve gereksiz yere uzatılması halinde uygulayan ülke için istenmeyen ters etkiler yaratabileceğinden dikkatle izlenmeli ve uygulayan ülke ne zaman yeter demesi gerektiğini bilmelidir. (Jonge Oudraat, 2000, sf 14)

Bu bölümde incelenen detayların bir ekonomik yaptırımın sonucunu nasıl etkilediğinin özeti aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Kaynak: Hossein Askari, John Forrer, Hildy Teegen and Jiawen Yang, Using Unilateral Economic Sanctions Effectively: A Grounded Theory, George Washington Center for the Study of Globalization, Washington, 2003, sf 4

Şekil 4.1.Yaptırımların Etkinliğinin Tahmin Edilmesi

5. UYGULAMADA EKONOMİK YAPTIRIM

Çalışmanın bu bölümünde dünyada ekonomik yaptırımları uygulayabilecek 3 büyük devlet / devletlerarası kuruluşun uyguladığı ekonomik yaptırımların, karar, uygulama ve diğer aşamalarının karakteristiklerinden bahsedilecektir.

5.1. A.B.D. Yaptırımları

Amerika Birleşik Devletleri, ekonomik yaptırımları yalnız ekonomik değil, politik ve askeri sebeplerden dolayı da sık sık bir dış politika aracı olarak kullanmaktadır. Yaptırımları herhangi bir ülkeden veya kurumdan daha çok kullanan ABD'nin nedenleri arasında; (Rennack and Shuey, 1997, sf2)

1. Nükleer ve kimyasal silahsızlanma,
2. İnsan haklarının korunması,
3. Terörizme karşı destek,
5. Uyuşturucu trafiğini engelleme,
6. Silahlı çatışmayı önleme,
7. Çevreyi koruma
8. Hükümetleri devirmek bulunabilmektedir.

Her ne kadar Soğuk Savaş tarihinde Amerika en büyük silahı olarak ekonomik gücünü kullanmış olsa da yapmış olduğu ikili ve çoklu anlaşmalar yüzünden sahip olduğu bu gücü kullanmak noktasında bir bakıma kısıtlanmıştır. Bunun nedeni Amerika ve Avrupa Birliği'nin imzalamış olduğu bir çok anlaşmada uluslararası ticaret ve insan haklarının korunması amacıyla düzenlemeler bulunmasıdır.

Tarihsel ve kurumsal olarak bakıldığında, Amerika'nın yaptırım politikasının kurumsal yapısı ve Kongre'nin karar vermedeki rolü nedeniyle havuç yerine sopa tercihini kullandığı görülmektedir. (Hazelzet, 2000, sf 17)

Ekonomik yaptırımlar, hem ekonomik ilişkiler hem de dış ilişkiler ve güvenlik politikalarının nüfuz alanına girdiğinden bu konu hakkında karar verme yetkisi ülkelerin yönetimlerinde de çekişmelere neden olmaktadır. Yasama ve yürütme organları arasındaki bu çekişmelerde Amerika Birleşik Devletleri de bir istisna değildir. Kongre, pozitif ve negatif önlemler hakkında yorum yapabilirken, Başkan'ın bir yasayı veto etme ya da yaptırım uygulanması için karar çıkarma yetkisi bulunmaktadır. (Hazelzet, 2000, sf 8)

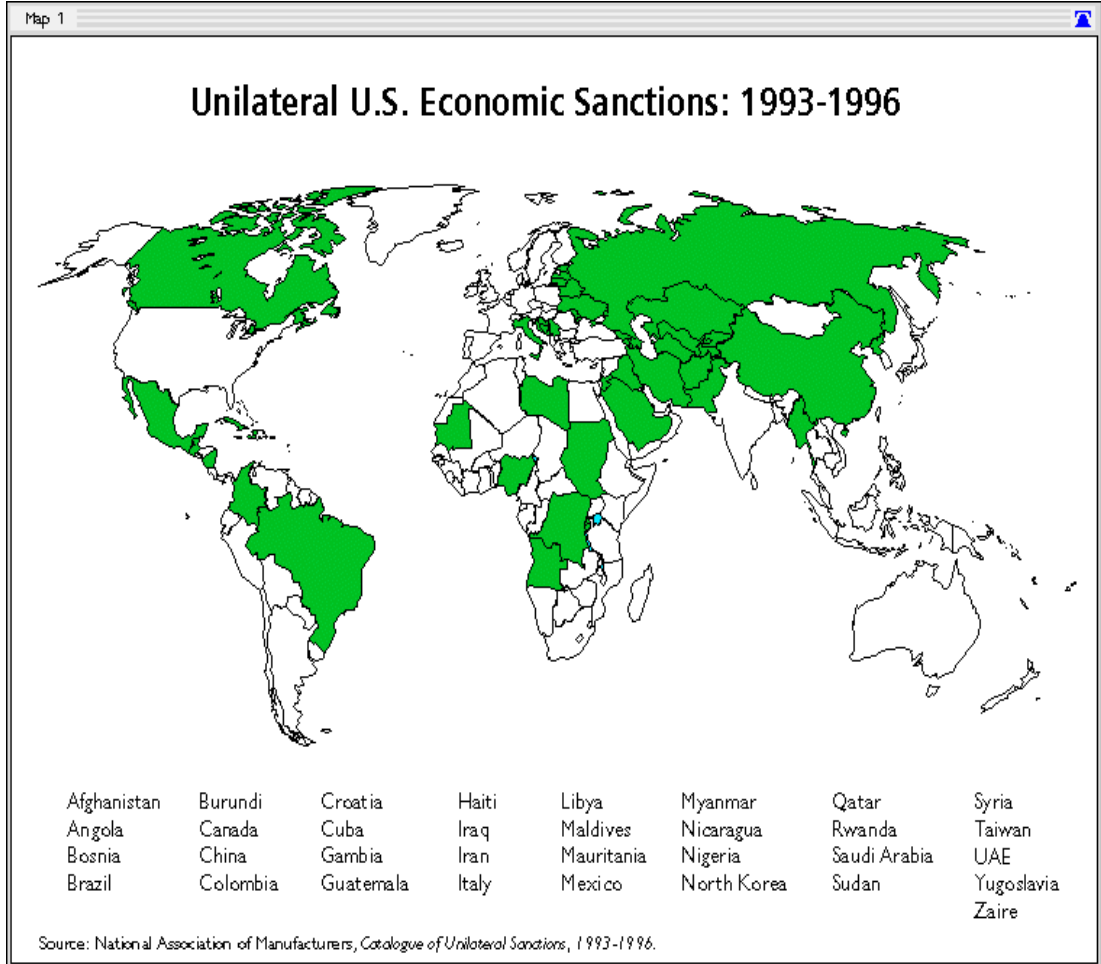
Genel olarak, özellikle de ikili hükümet programları, ihracat kuralları ve acil durum önlemleri söz konusu ise Başkan'ın geniş bir takdir yetkisi bulunmaktadır. Kongre çeşitli zamanlarda yürütmenin bu geniş yetkisini sınırlamak istemiş ancak sonuç belirli yaptırımlar için belirli kurallar öngören bir yasa yığını olmuştur. 2000 senesi itibariyle 142 adet yaptırımla ilgili koşul, ve 42 adet yasa ABD'nin ticaret, finans ve dış yardım süreçlerinde kullanılmaktadır. (Hazelzet, 2000, sf 87)

Dış yardım gibi pozitif tedbirler söz konusu olduğunda, yardım aktivitelerinin koordinasyonu USAID tarafından yapılmaktadır. Bu kurum ise Dışişleri Bakanlığı'na bağlıdır. Yasama ve yürütme arasındaki bu güç çatışması bir bakıma, dış ticaret politikaları ve dış ilişkiler politikalarının ortasında kalan yaptırım politikalarının doğasından kaynaklanmaktadır. (Hazelzet, 2000, sf 14)

Söz konusu sembolik bir yaptırımsa Başkan'ın diplomatik, kültürel veya spor ilişkilerine sınırlandırma getirmek gibi geniş yetkileri varken, finansal işlemlere sınırlama getirmek veya varlıkların dondurulması gibi yaptırımlarda Başkan bir yürütme kararı çıkarmaktadır. Bu tür yaptırımların geliştirilmesi, yönetilmesi gibi konulardan Hazine Bakanlığı'nın Dış Varlıklar Kontrol Ofisi sorumludur. (Hazelzet, 2000, sf 87-91)

Amerika Birleşik Devletleri'nin tek taraflı uygulamaya koyduğu ekonomik yaptırımların 1993-96 döneminde dünyadaki dağılımı aşağıdaki haritada verilmiştir. Görüldüğü üzere, ekonomik yaptırımlar Amerikan dış politikasının sıklıkla başvurduğu bir araçtır.

Şekil 5.1. Tek Taraflı ABD Ambargolarının Dağılımı

Kaynak: Robert O'Quinn, *A User's Guide to Economic Sanctions*, Heritage Foundation, www.heritage.org , 1997, sf 7

ABD ve Avrupa Birliği arasındaki kurumsal farklılıklar yaptırım süreçlerini de etkilemektedir. Hükümetler arası bir birlik olan Avrupa Birliği'nin aksine ABD federal yapısı sayesinde çok daha basit ve hızlı bir şekilde karar verme olanağına sahiptir. Tüm üye ülkelerin Dışışleri, Kalkınma, Ekonomi ve Finans bakanlıklarının sürecin içinde olduğu Birliğin aksine ABD sadece bir dışışleri, bir ticaret bir de hazine bakanı ile süreci yönetmektedir.

ABD'nin askeri gücü günümüz şartlarında tartışılmaz bir gerçektir. Bir ekonomik yaptırımın etkinliğini arttıran faktörlerden birinin yaptırımın ve daha şiddetli tedbir tehdidinin inandırıcılığı olduğu düşünöldüğünde, ABD Avrupa Birliği'ne nazaran daha avantajlı bir durumdadır.

Negatif tedbirler söz konusu olduğunda AB'nin bölünmüş Yürütme yapısı (Komisyon ve Konsey) ABD Yürütme organlarına göre daha zayıf, ancak pozitif tedbirlerde daha güçlüdür. Yasama organlarının yürütmeye karşı gücü ise AB'ye oranla ABD'de daha geniştir. Özetle negatif tedbirler açısından görünen husus, yürütme organı daha güçlü fakat yasama organının etkisine daha çok maruz kalan bir ABD ve yürütme organı nispeten daha zayıf bir Avrupa Birliği şeklindedir. (Hazelzet, 2000, sf 99)

Özel menfaat gruplarının yaptırım sürecine etkisi açısından bakıldığında ise ABD'de etkinin daha çok olduğunu görürüz. Yasamanın nispeten kuvvetli olduğu durumlarda sosyal aktörlerin süreçlere katılımı, dolayısıyla karar verme mekanizmaları üzerindeki potansiyel etkileri de daha fazladır. Diğer yandan, yürütmenin daha güçlü olduğu durumlarda, özellikle parlamenter sistemlerde, özel menfaat grupları, ilgili bakanın tercihlerini değiştirmek üzere direkt siyasi baskı uygulamaktadır. (Hazelzet, 2000, sf 39)

Sonuç olarak, yaptırım politikalarının genişliği, içeriği ve tarihi ABD'de daha uzun olmakla beraber pozitif tedbirler söz konusu olduğunda AB daha gelişmiştir.

Tablo 5.1. Yaptırım Kararlarında Yetkiler

YAPTIRIMLAR	AVRUPA BİRLİĞİ			A.B.D.	
	<i>Komisyon</i>	<i>Konsej</i>	<i>Parlamento</i>	<i>Başkan</i>	<i>Kongre</i>
Diplomatik	İnisiyatif	Oybirliği	-	+	-
Finansal	İnisiyatif (Md.60, 301, 47)	"Eğer" kararı için oybirliği, "ne" kararı için oy çoğunluğu	-	+	-
Kalkınma ve işbirliği	Yönetim + inisiyatif	Yardımanın durdurulması için oy çoğunluğu, durdurma anlaşması için oybirliği	Onay İşbirliği Anlaşmaları + özel bütçeler (Avrupa Kalkınma Fonu hariç)	+	+
Askeri	İnisiyatif (Md.133, 47)	Oybirliği/Oy çoğunluğu (Md.296)	-	+	- / +
Ticari	İnisiyatif (Md. 133, 60, 301, 47)	"Eğer" kararı için oybirliği, "ne" kararı için oy çoğunluğu	İhtiyari	+	+

+ (önemli söz)

- (daha az veya sıfır önem)

Kaynak: Hadewych Hazelzet, Carrots or Sticks? EU and US Reactions to Human Rights Violations in the Nineties and beyond, (2000), cadmus.iue.it/dspace/bitstream/1814%20/2838/1/HHazelzetThesisJune03.pdf, sf 102

5.2. Birleşmiş Milletler Yaptırımları

Çalışmanın bu bölümünde Birleşmiş Milletler Antlaşmasının ilgili maddelerine değinmek gerekecektir.

Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın göre Birleşmiş Milletler'in görevleri arasında "uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla : barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak; ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek" de bulunmaktadır. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere B.M. yaptırımları önleyici önlemler olmaktan çok geçmişte yapılan eylemlere bir ceza olarak ortaya çıkmaktadır. (Birleşmiş Milletler Anlaşması Md. 1, www.un.org/aboutun/charter/index.htm)

Onikinci madde hükümleri saklı kalmak koşuluyla, Genel Kurul, Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın hükümlerinin çiğnenmesinden doğan durumlar da dahil olmak üzere kamu esenliğine zarar verecek, uluslar arasındaki dostça ilişkileri tehlikeye sokacak nitelikte gördüğü herhangi bir durumun, kökenine bakılmaksızın barışçı yollarla düzeltilmesi için gerekli önlemler alınmasını tavsiye edebilir (Birleşmiş Milletler Anlaşması Md. 14, www.un.org/aboutun/charter/index.htm)

Tüm üyeler, örgütün işbu Antlaşma gereği giriştiği tüm eylemlerde örgüte her türlü yardımı yaparlar ve Birleşmiş Milletler tarafından aleyhinde önleme ya da zorlama eylemine girişilen herhangi bir devlete yardım etmekten kaçınırlar. (Birleşmiş Milletler Anlaşması Md.2 www.un.org/aboutun/charter/index.htm)

Birleşmiş Milletler'in üyeleri, örgütün hızlı ve etkili hareket etmesini sağlamak için, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluğu Güvenlik Konseyi'ne bırakırlar ve bu sorumluluk gereğince görevlerini yerine getirirken Güvenlik Konseyi'nin kendi adlarına hareket ettiğini kabul ederler (B.M. Anlaşması Md. 24, www.un.org/aboutun/charter/index.htm)

Birleşmiş Milletler üyeleri, Güvenlik Konseyi'nin kararlarını kabul etme ve uygulama konusunda görüş birliğine varmışlardır (B.M. Anlaşması Md. 25, www.un.org/aboutun/charter/index.htm)

Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir (B.M. Anlaşması Md. 41, www.un.org/aboutun/charter/index.htm)

Bu noktada belirtmelidir ki, B.M. Sekreteryası'nın ne yaptırım politikaları, ne de yaptırımların uygulanmasının üzerinde bir kontrolü vardır. Politikalar Güvenlik Konseyi'nde belirlenirken, uygulama üye ülkelerin kendi sorumluluğundadır.

B.M. yaptırımlarını incelerken ortaya çıkan ilk sorun yaptırımların Güvenlik Konseyi inisiyatifine bağlı olmasıdır. (Hagmann, 2004, sf 41) Üyeler arasında, özellikle de problemler birbirleri arasındaysa, nelerin uluslararası barışa tehdit oluşturduğu konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. B.M. Anlaşması'nda ne tehditler ne de cezalar açıkça belirtilmemiştir. Bu nedenle Güvenlik Konseyi her vakayı teker teker ele almakta ve karara siyasi müzakereler sonucu varmaktadır. Herhangi bir kararın kabul edilebilmesi için sabit beş üyenin oybirliği ile karar vermesi gerekmektedir. Konsey'in sabit

beş üyesinden Çin ve Rusya, yaptırımları ulusal yetki alanında gördüklerinden çok sık olarak kullanılmasını engellemekte, genelde İngiltere'nin desteğini alan ABD ise kontrolün daha çok B.M. Sekreteryası'nda olmasını sağlayacak inisiyatiflere karşı çıkmaktadır.

Bu durumda B.M. yaptırımlarının daha da etkin hale getirilmesi hususunda atılacak ilk adım üyelerin isteğine ve Birleşmiş Milletler'e daha çok yetki tanımalarına bağlıdır. (Doxey, 1997, sf 46)

Her ne kadar Birleşmiş Milletler üyelerinin, Güvenlik Konseyi'nin kararlaştırdığı önlemlerin yürütülmesinde birbirlerine karşılıklı yardımcı olmak (B.M. Anlaşması Md. 49, www.un.org/aboutun/charter/index.htm) gibi bir sorumluluğu; ve Güvenlik Konseyi tarafından bir devlet aleyhine önleyici ya da zorlayıcı önlemler alındığında, Birleşmiş Milletler üyesi olsun ya da olmasın başka herhangi bir devlet, bu önlemlerin yürütülmesi yüzünden özel ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalırsa, bu devletin, söz konusu sorunların çözümü için Güvenlik Konseyi'ne danışma hakkı (B.M. Anlaşması Md. 50, www.un.org/aboutun/charter/index.htm) olsa da ekonomik yaptırımların bedelinin nasıl ölçüleceği, bedelin tanımı ya da şikayetlerin nasıl ele alınacağına dair herhangi bir metodoloji bulunmamaktadır.

Bahsedilen tazmin taleplerinde karşılaşılan en büyük sorun problemin kapsamını hesaplamaktır. Yaptırımların doğrudan veya dolaylı, birincil veya ikincil, geçici veya uzun vadeli etkileri olabilmektedir. Bu kadar fazla etkiyi hesaplamayı daha da zorlaştıracak başka bir gerçek ise metodolojik problemlerden çıkmaktadır. Düzgün ölçüm güncel verilerle mümkün olsa da bu veriler ya mevcut değil, ya da bilinçli olarak değiştirilmiş durumdadır. (Doxey, United Nations Economic Sanctions: Minimising... , 1998, sf 19)

Boutros-Ghali'nin 1992 yılındaki Barış Gündemi'nde yaptırımların hedef devletlerin komşularına olan etkileri tartışılmıştır. Komşu devletlerin kendi çıkarları için yaptırımları ihlal etmelerini, ve tüm B.M. üyelerinin

yaptırımların bedellerini eşit olarak üstlenmelerini sağlamak amacıyla Genel Sekreter bu devletlerin zararlarının B.M. tarafından kısmen karşılanmasını önermiştir. (Streamlau, 1996, sf 10) 1995'teki Barış Gündemi Eki'nde ise B.M. Sekreteryası içinde yeni fonksiyonlar üstlenecek bir mekanizmanın kurulmasını talep etmiştir. Önerilen bu mekanizmanın fonksiyonları şunlar olacaktır: (Rossignol, 1993, sf 14)

- I. Yaptırımlar uygulanmaya başlanmadan önce olası etkilerini incelemek,
- II. Uygulamasını takip etmek,
- III. Etkilerini ölçmek,
- IV. İnsani yardımın gerekli yerlere ulaşmasını sağlamak
- V. Dolaylı hasara uğrayan devletlere yardım etmek amacıyla çeşitli önlemler almaktır.

Öneriler üyelere bildirildiğinde, özellikle getireceği ek finansal yükümlülükler nedeniyle Güvenlik Konseyi'nden tepki almıştır. Önerilere göre B.M. yaptırımlarını daha etkin hale getirmek için ilk önce planlama fonksiyonunun güçlendirilmesi gerekmektedir.

Bir yaptırımın kabul aşamasında ciddi tartışmalar yaşanmaktadır. Bu aşamada aynı zamanda her üyenin kendi yaptırım uygulama programını belirlemesi istenmektedir. Ancak bu taleple bir yaptırımın yolda olduğu da deklare edilmektedir. Bu durum hedef devletin gerekli önlemleri almasına olanak verir. Aynı zamanda her devletin kendi anayasal ve siyasal süreci bulunmakta ancak her zaman gerekli yasal düzenlemeleri sahip olmamaktadır. Etkin bir yaptırım rejimi için zaman ne kadar önemliyse standart ve tutarlı bir uygulama da o kadar önemlidir.

Bu aşamada B.M.'nin üye devletlerle çalışıp etkin ve standart bir uygulama modeli oluşturması gerekmektedir. Bu çalışmanın önkoşullarından biri de B.M.'nin insan kaynakları politikasının değişmesinden geçmektedir. Mevcut durumda organizasyondaki görevliler, üye ülkelerin görevlendirdikleri ve bir kaç sene için B.M.'de çalışan bürokratlardır. Personelin yaptırımlar konusunda teknik altyapıya, deneyime ve yeterli bilgiye sahip olmaması ve uzun süreler boyunca organizasyonda çalışmıyor olması süreçlerin etkinliğini azaltmakta, devamlılığa darbe vurmakta ve organizasyonun bir hafızası olmasını engellemektedir. Çoğu zaman bu nedenlerle bir uygulamada yapılan hatalar başka bir uygulamada tekrarlanmaktadır. (Stremlau, 1996, sf 31)

John Stremlau'nun Carnegie Vakfı için hazırladığı bir raporda 1990'dan beri B.M. tarafından uygulanan yaptırımlar karşılaştırılmakta ve bunlardan on adet ders çıkarılmaktadır: (Stremlau, 1996, sf 32-35)

1. Üye ülkelerin çoğunun, yaptırımları uygulamak için gerekli yasal ve operasyonel altyapıları bulunmamaktadır. Bunun yanında uluslararası toplumun da ne B.M.'de ne de başka bir ortamda çokyönlü yaptırımları koordine edebilecek ve hızlı ve etkin bir şekilde uygulanmalarını organize edecek bir mekanizması bulunmamaktadır.

2. 1990'dan beri uygulanan yaptırımlar düşünüldüğünden daha uzun sürmüş, daha masraflı ve karmaşık olmuş ve daha az başarıyla sonuçlanmıştır.

3. B.M., "uluslararası barışa ve güvenliğe tehdit" kavramını yaratıcı bir şekilde yorumlayarak, yaptırımları devletlerin iç çatışmalarını önlemek amacıyla da uygulamış ve böylece devletlerarası hukuğu, devlet içindeki insanların haklarını korumak olarak revize etmiştir.

4. Yaptırımlar sayesinde dokunulmazlık sorununun da üstesinden gelinebilmiştir. Çatışmadan veya problemlerden sorumlu bireyler artık şahsi dokunulmazlıkların arkasına saklanamamakta ve savaş mahkemeleri veya kalıcı suç mahkemeleri gibi uygulamalar yaptırımların doğal sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır.

5. B.M. üyesi küçük ülkelerin çoğu Güvenlik Konseyi'nin tarafsızlığı ile ilgili ciddi kaygılar duymaktadır. Üyeler, Konsey'in tüm üyelerin değil daha çok kendi çıkarlarını koruduğunu savunmaktadır.

6. Yaptırımlar, masum sivil halkı mağdur etmesi ve hedef devlet dışındaki devletlerde meydana getirdiği negatif etkiler nedeniyle olumsuz eleştiriler almaktadır.

7. Masum sivillerin ve komşu devletlerin kayıplarını tazmin etmek amacıyla özel fonlar veya diğer mekanizmalar kurulması önerileri varlıklı devletlerce reddedilmektedir.

8. Yaptırımlar gibi "yarım önlemlerin" B.M.'nin inanılabilirliğini daha da azaltacağını düşünenlerin eli başarısız barış operasyonlarıyla daha da kuvvetlenmiştir.

9. Yaptırımların uygulanması için daha çok ve daha iyi eğitilmiş personel gerekmektedir. B.M.'nin mevcut finansal durumu göz önüne alındığında bunun gerçekleşmesi ihtimali ise oldukça düşüktür.

10. Yakın zamana kadar yaptırımlar için gerekli strateji ve vizyon desteğini veren ABD yavaş yavaş kendini geri çektiğinden ve diğer büyük devletlerin hiçbiri lider pozisyonuna yaklaşmak istemediğinden Konsey içinde de bir liderlik eksikliği bulunmaktadır.

5.3. Avrupa Birliği Yaptırımları

Tıpkı Birleşmiş Milletler gibi bir devlet yerine bir kurum olan Avrupa Birliği'nde de sorumluluk ve yetki dağılımı halen karmaşık bir durumdadır. Üye ülkeler kendi dış politikalarını yönetirken, ekonomik ilişkiler ve iç pazar ilişkileri Avrupa Komisyonu tarafından yönetilmektedir.

Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Avrupa Birliği'nin uluslararası alanda daha etkin bir şekilde öne çıkması ile sorumlulukları da artmıştır. Bu süreçte Birliğin daha etkin bir şekilde yaptırım uygulayabilmesi için kurumsal bazı değişiklikler yapılmıştır: bazı önlemlerin kabulünde oybirliği yerine çoğunluk oyu uygulaması kabul edilmiş, Komisyon'a bazı durumlarda inisiyatif hakkı verilmiş, ve Birliğin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası için ciddi adımlar atılmıştır.

Amerika'nın sopa stratejisini karşın A.B. için pozitif yaptırımlara karar vermek, negatif yaptırımlara karar vermekten daha kolaydır. 1991 kararlarıyla özetlenmiş olsa da resmi olarak 1995'ten beri Birliğin diğer ülkeler ile ilişkileri demokrasi ve insan hakları ilkeleriyle yönetilmektedir. (Hazelzet, 2000, sf 52) Bu ilkelere uyum sadece üye ülkelere değil, aday ülkelere ve Birliğin ticaret ve işbirliği anlaşması yaptığı ülkelere de beklenmektedir. Uluslararası hukuk ve insan haklarının ihlaline karşın Birliğin kullanabileceği çeşitli araçlar bulunmaktadır. Sözlü deklarasyondan ticari tedbirlere kadar uzanan bu önlemlere karar verme ve uygulama yetkisi Birliğin organları, Bakanlar Konseyi, Komisyon ve Avrupa Parlamentosu arasında dağıtılmıştır. Bu yaptırımlardaki yetki seviyeleri üçe ayrılabilir: (Hazelzet, 2000, sf 95)

1. Uluslararası veya B.M. Seviyesi,
2. Avrupa Birliği Seviyesi
3. Ulusal Seviye

Tablo 5.2. Negatif Tedbirler

	Negatif Tedbirler	Sopa Ölçüsü
0	Serbest Ticaret	reaksiyon yok koşulsuz ilişkiler gizli girişimler
1	Hafif Kapanış	kamusal girişimler veya ortak beyanlar işbirliği programlarının veya kullanılan kanalların içeriğinin değiştirilmesi ortak toplantıların ertelenmesi yüksek seviye temasların durdurulması
2	Ciddi Ekonomik Kapanış	işbirliği için gereken imzaların ertelenmesi kültürel, bilimsel ve teknik işbirliğinin azaltılması yeni projelerin ertelenmesi ticari önceliklerin kaldırılması yardımların durdurulması kredilerin yasaklanması
3	Askeri Kapanış / "Akıllı Yaptırımlar"	silah satışlarının ve/veya askeri işbirliğinin durdurulması finansal yaptırımlar stratejik ürünlere ambargo
4	Tam Kapanış	kapsamlı ticaret ambargoları işbirliğinin (ekonomik ve askeri) kaldırılması

Kaynak: Hadewych Hazelzet, Carrots or Sticks? EU and US Reactions to Human Rights Violations in the Nineties and beyond, (2000), cadmus.iue.it/dspace/bitstream/1814%20/2838/1/HHazelzetThesisJune03.pdf, sf 122

Tablo 5.3. Pozitif Tedbirler

	Pozitif Tedbirler	Havuç Ölçüsü
0	Koşulsuz İşbirliği	özel tedbir yok insan hakları ihlallerine rağmen ticaretin norma yürümesi gizli girişimler
1	Hafif Açılış	kamusal girişimler veya ortak beyanlar "kritik diyalog" insani/acil yardım bazı ekonomik ilişkilerin devamı
2	Ciddi Açılış	"yoğun diyalog" ekstra diplomatik çaba seçim desteği bazı yaptırımların kaldırılması insan hakları koşuluyla işbirliği teklifi
3	Koşullu İşbirliği	insan hakları koşuluyla ortaklık veya işbirliği anlaşmaları finansal destek ve yardım

Kaynak: Hadewych Hazelzet, Carrots or Sticks? EU and US Reactions to Human Rights Violations in the Nineties and beyond, (2000), cadmus.iue.it/dspace/bitstream/1814%20/2838/1/HHazelzetThesisJune03.pdf, sf 123

Tablo 5.4. 1989-2000 Arası Negatif Tedbirler

	ABD		AVRUPA BİRLİĞİ	
	Sayı	%	Sayı	%
Serbest Ticaret	111	45.1%	102	41.5%
Hafif Kapanış	33	13.4%	51	20.7%
Ciddi Ekonomik Kapanış	35	14.2%	37	15,0%
Askeri Kapanış	49	19.9%	43	17.5%
Tam Kapanış	18	7.3%	13	5.3%
TOPLAM	246	100%	246	100,0%

Kaynak: Hadewych Hazelzet, Carrots or Sticks? EU and US Reactions to Human Rights Violations in the Nineties and beyond, (2000), cadmus.iue.it/dspace/bitstream/1814%20/2838/1/HHazelzetThesisJune03.pdf, sf 124

Tablo 5.5. 1989-2000 Arası Pozitif Tedbirler

	ABD		AB	
	Sayı	%	Sayı	%
Koşulsuz İşbirliği	182	74%	50	20.3%
Hafif Açılış	23	9.3%	58	23.6%
Ciddi Açılış	38	15.4%	45	18.3%
Koşullu İşbirliği	3	1.2%	93	37.8%
Toplam	246	100%	246	100,0%

Kaynak: Hadewych Hazelzet, Carrots or Sticks? EU and US Reactions to Human Rights Violations in the Nineties and beyond, (2000), cadmus.iue.it/dspace/bitstream/1814%20/2838/1/HHazelzetThesisJune03.pdf, sf 125

Her ne kadar yaptırım tartışmalarında Birlik üniter bir aktör olarak kabul edilse de karar verme sürecinde karmaşık hükümetler arası ve yerel süreçler bulunmaktadır.

Yukarıdaki tablolarda 1989 ve 2000 seneleri arasında Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin uyguladığı tedbirlerin tipleri ve prensip olarak bu iki gücün pozitif veya negatif önlemler mi aldıkları belirtilmiştir.

Birlik yasalarına göre Avrupa Topluluğu, Birleşmiş Milletler yaptırımlarını uygulamaktan sorumludur. Avrupa Topluluğu Yasası'nın 307. maddesi açıkça belirtmektedir ki bu Yasa üye ülkelerin Birliğin oluşmasından ya da üyeliklerin kabulünden önce kabul etmiş oldukları yükümlülüklerini etkileyemez. Her ne kadar üye ülkeler Birleşmiş Milletler Anlaşması'ndan ya da Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararlarından doğan yükümlülüklerini kendi kendilerine uygulayabilecek olsalar da 1990'ların başından beri durum Avrupa Topluluğu güçlerinin dahil olduğu durumlarda B.M. yaptırımlarının uygun Avrupa Topluluğu yasaları ile uygulanacağı yönündedir. (Hazelzet, 2000, sf49)

Birlik seviyesindeki yaptırımların ise daha yakın bir tarihi vardır. Üye ülkeler ancak 1987'de tek Avrupa Birliği Yasası'nın kabulü ile ekonomik yaptırımları koordine etmeye başlamışlardır.

1994'de Maastricht Anlaşması'nın kabul edilmesiyle beraber ise yaptırım yasaları standart hale gelmiştir. Bu tarihten önce yaptırımlarda Birliğin "ortak ticari politikası" temel alınmaktaydı, ve kararları çoğunluk oyuna dayandırmak gibi bir ihtiyaç yoktu. Maastricht'ten sonra ise 60 ve 301. maddelere göre herhangi bir yaptırımı uygulamak için oybirliği gerekmektedir. Bu anlaşmayla sermayenin ve dolayısıyla yaptırımların bir Birlik gücü olduğu ve bu nedenle Birlik kanunlarıyla yönetilmesi gerektiği açıklığa kavuşmuştur. Bu tarihten itibaren, Birliğin karar verme yapısı üç dayanak üzerine kurulmuştur: (Hazelzet, 2000, sf 54-55)

1. Ortak Pazar,
2. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
3. Adalet ve Yurt İşleri.

Tipik olarak yaptırımları dış politika amaçları için kullanılan ekonomik ve finansal enstrümanlar olduğundan iki ayrı dayanağa bağlıdır. Bu, son kararı verme yetkisinin söz konusu olaya göre değiştiği anlamına gelmektedir.

Ticari ilişkiler Komisyon'un yetkisine girerken, dış politika üye devletlerin inisiyatifindedir. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'na göre bir yaptırımın uygulanabilmesi için Konsey'den oybirliğine dayanan bir ön onay çıkmalıdır. Ancak bu politikanın uygulanması, diğer bir deyişle ekonomik ilişkilerin azaltılması veya kesilmesi, Ortak Pazar'ın yetkisine girdiğinden Konsey tarafından oy çokluğuna ihtiyaç vardır. Bu nedenle, Birlik seviyesindeki yaptırımlar söz konusu olduğunda, bir yaptırım kararı vermek için önce Konsey'in oybirliğine, sonra da bu yaptırımın nasıl uygulanacağına dair Komisyon'un oy çokluğuna ihtiyaç vardır. (Hazelzet, 2000, sf 55)

Bir yaptırımın nasıl uygulanacağını belirlerken, her ne kadar Komisyon, Konsey'in onayını alamayacağını bildiği konuları önermese de üye ülkeler nasıl uygulanacağını bilmeden bir yaptırımın uygulanıp uygulanmaması yönünde karar vermekte tereddüt yaşamaktadırlar. Bu nedenle üye ülkeler daha Konsey kararı çıkmadan içerik tartışmalarına girerek yaptırım sürecini olumsuz etkilemektedirler. Bu nedenle de bir yaptırımın nasıl daha etkili hale getirilmesi gibi konular üzerinde yeteri kadar durulmamaktadır. (Hazelzet, 2000, sf103)

Daha etkili bir Komisyon, yaptırımların uygulanmasını, takip edilmesini ve dolayısıyla etkinliğini de arttıracak olsa da üye ülkeler Komisyon'a gereğinden fazla güç vermeme konusunda hemfikirdirler. Burada Parlamento'dan herhangi bir onaya ihtiyaç bulunmamaktadır.

Yasalara göre Birliğin dış ilişkiler, güvenlik, ekonomi ve gelişim alanlarındaki politikalarında tutarlılık olmalıdır. Bu tutarlılığı sağlamada hem Konsey hem de Komisyon sorumludur. Ancak yasalar, bir tutarsızlık olması durumunda hangi politika alanının önceliği olduğunu belirtmemektedir. Herhangi bir hiyerarşi üzerinde anlaşılan tek konu ekonomik ve finansal yaptırımlardır. Ürünlerin, hizmetin ve sermayenin serbest dolaşımı gibi Birlik hedefleri, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın kapsamına giren güvenlik, insan haklarının korunması gibi konulardan sonra gelmektedir. (Hazelzet, 2000, sf 58)

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin hareketsiz kaldığı konularda Avrupa Birliği'nin kendi yaptırım politikasının olması önemlidir. Birliğin mevcut durumda ekonomik enstrümanlar dışında başka herhangi bir dış politika aracı olmadığı göz önüne alındığında, yaptırımların Birliğin uluslararası alanda üniter bir aktör olarak öne çıkmasında ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılabilir. Üye ülkelerden İngiltere dışındaki hiç bir ülkede ayrı bir yaptırım kurumu olmaması, diğer üyelerde ulusal sorumluluğun ve eğitimli personelin ekonomi, maliye ve dışişleri bakanlığı gibi değişik kurumlara dağılmış olması yaptırımların etkinliğini olumsuz etkileyen bir başka faktördür. Hem Birlik seviyesinde hem de ulusal seviyede yetki ve sorumluluğun bu kadar dağılmış olması bir yaptırımın yapılması yönünde karar verme sürecini zorlaştırdığı gibi, mevcut bir yaptırım gerektiğinde ve zamanında kaldırılması sürecini de zorlaştırmaktadır.

Ancak sopa yerine havuç kullanırken, ya da bir başka deyişle pozitif tedbirlerin uygulanmasında karar verme mekanizması daha az karışıktır. Bu alanda Avrupa Parlamentosu daha ön plana çıkmaktadır. Parlamento'nun bu gücü, Konsey'in başka bir ülke anlaşma yapmadan önce Parlamento onayını alma zorunluluğundan ve Parlamento'nun bütçenin bazı kısımları üzerindeki yetkisinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında üye ülkeler kalkınma aktivitelerini Birlikten bağımsız olarak da sürdürebilirler. (Hazelzet, 2000, sf 58)

Tablo 5.6. ABD ve Avrupa Birliği'nin Hedeflerine Farklı Yaklaşımlarının Olası Nedenleri

TEORİ	MOTİVASYON	HEDEFLERE FARKLI YAKLAŞMANIN NEDENSEL İDDİALARI	AB & ABD ARASINDAKİ FARKLILIKLARIN NEDENSEL İDDİALARI
REALİZM	Çıkar	<p>1. Stratejik açıdan önemli bir ülkeye yaptırım uygulanması olasılığı daha düşük; uygulanacak tedbirler ise daha hafiftir</p> <p>2. Düşmanlara yaptırım uygulanması olasılığı müttefiklere oranla daha yüksektir.</p> <p>3. Yaptırımların uygulayana bedeli yükseldikçe uygulanması olasılığı ve şiddeti daha düşüktür.</p>	<p>4. Hedef devlet coğrafi olarak ne kadar yakınsa reaksiyon da o kadar güçlü olacaktır. ABD ve AB coğrafi olarak ayrı konumda olduklarından farklı devletlere farklı tepki göstermektedir.</p>
LİBERALİZM	Demokratik İkelere Ve Hukuğun Üstünlüğüne Saygı	<p>1. Liberal rejimler kendileri gibi düşünen rejimlerden çok liberal olmayan rejimlere yaptırım uygulamaktadır.</p> <p>2. Liberal rejimler kendileri gibi düşünen rejimlere liberal olmayan rejimlerden daha çok pozitif tedbir uygulamaktadır.</p> <p>3. Eğer hedef devlet gelişmekte olan bir devlet ise siyasi bir değişikliği sağlamak için sopa ve havuç beraber kullanılmaktadır.</p>	<p>4. AB ve ABD'nin ikisi de liberal rejim olduğundan liberal olmayan rejimlere yaptırım uygulama olasılıkları eşittir.</p> <p>5. Yasama ve yürütme arasındaki yetki seviyesi yaptırımların uygulanmasını etkilemektedir.</p> <p>6. Menfaat gruplarının karar verme süreçlerine erişimi yaptırımların sertliğini etkilemektedir.</p> <p>7. Potansiyel hedef ile yaptırımı uygulayan devlet arasında tarihi ve kültürel bağların mevcudiyeti alınacak tedbirlerin seviyesini etkilemektedir.</p>

Kaynak: Hadewych Hazelzet, Carrots or Sticks? EU and US Reactions to Human Rights Violations in the Nineties and beyond, (2000), cadmus.iue.it/dspace/bitstream/1814%20/2838/1/HHazelzetThesisJune03.pdf, sf 46

5.4. Sınırlı Yaptırımlar

Ekonomik yaptırımların olumsuz etkilerini ve insan haklarını ihlal eden veya sivillerin hayatlarını zora sokan etkilerini kısmen de olsa azaltmak amacıyla kapsamlı ekonomik yaptırımlar yerine sınırlı yaptırımlar üzerinde durulmaktadır. Bir milletin tamamına insani bedel ödetmektense, sınırlı yaptırımlar sadece sorumlular üzerinde durmaktadır. Bu yöntemi uygulamak için yaptırımı uygulayacak devletin, hedef devleti çok iyi analiz edebilmesi, hedef devletin hareketlerinden kimlerin sorumlu olduğunu ve bu kişilerin veya grupların zayıf noktalarını iyi bilmesi gerekmektedir. Kapsamlı yaptırımlar çoğu zaman gerçek hedeften fazlasını etkilemekte ve rejimin güçlenmesi, büyük boyutlarda göç gibi istenmeyen yan sonuçları da beraberinde getirmektedir. (Wallenstein, 2000, sf 12)

Oysa sadece sorumlulara karşı uygulanan yaptırımlarda sivil halk korunduğundan yaptırımlar ahlaki olarak daha uygundur. Öte yandan insani boyuttaki problemler minimal kaldığından, bu liderlerin yaptırımlara karşı kendi halkından veya uluslararası kamuoyundan destek alması da büyük ölçüde engellenmiş olur. Hedef devletin ekonomisi ve komşuları da ciddi boyutlarda etkilenmeyeceğinden başka devletlerin bu pazarda çıkar arayışları da olmayacaktır. (Kaempfer and Lowenberg, 2000, sf 16)

Bu aşamada her şey bu kadar olumlu iken sınırlı yaptırımların neden daha sık uygulanmadığı sorusu sorulabilir. Tabii ki bu yaptırımların da bir takım limitleri vardır. İlk olarak yukarıda da belirtildiği gibi sorumluların kim olduğunu bilmek gerekmektedir. (Kaempfer and Lowenberg, 2000, sf 19) Bu analiz yapıldıktan sonra bu kişilerin veya grupların sahip olduğu varlıkların belirlenmesi ve bunlara nasıl el konulacağı veya hesaplarının nasıl dondurulacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Genelde farklı isimler altında takip edilen bu varlıklara ulaşmak ve en önemlisi de bunu da karşı bir hareket veya önlem gelmeden hızlı bir şekilde gerçekleştirmek ciddi bir problemdir. Çoğu zaman bu süreç hedefteki insanların karşı hareketleri nedeniyle sekteye uğramaktadır.

5.5. Başarı Grafiği

Bir yaptırımın başarılı olup olmadığını değerlendirirken, yaptırımın hedeflenen politikalara ulaşmakta ne kadar etkin olduğunu ve bu yaptırımın ulusal ve uluslararası alandaki bedelini incelemek gerekmektedir. Yaptırımların başarı grafiklerini inceleyen Pape, başarının üç kritere göre belirlenebileceğini belirtmektedir: (Pape, 1998, sf 97)

1. Hedef devletin yaptırımı uygulayan devletin taleplerinin önemli bir kısmına uyması,

2. Hedef devlet tutumunu değiştirmeden önce ekonomik yaptırımların uygulanması veya uygulamakla tehdit edilmiş olması,

3. Hedef devletin tutumunu değiştirmesi başka hiçbir geçerli nedenle açıklanamıyorsa.

Literatürde ekonomik yaptırımların başarılarından çok başarısızlıkları veya etkisizlikleri eleştirilmektedir. Bu başarısızlıkların değerlendirilmesi için de çeşitli nedenler öne sürülmektedir. Bunlar ise; (Hufbauer, Schott and Ann Elliot, 1995, sf 12-13)

1. Ekonomik yaptırım bir hedefe ulaşmak için en doğru yöntem olmayabilir.

2. Uluslararası arenanın ve özellikle müttefiklerin desteklerinin tam olmaması bir yaptırımın etkinliğini kısıtlayabilir.

3. Müttefiklerin ticari çıkarlarının içte ve dışta korunmamasıdır.

4. Hedef devlette oluşan ticari boşluğu doldurmak, ve mevcut durumdan yararlanarak buradan kar etmek isteyen devletlerin varlığı.

5. Yaptırımların yaptırımı uygulayan devlete olan bedeli bunların ne kadar uzun süre ve ne kadar etkili bir şekilde idame ettirilebileceğidir.

6. Hedef devletin halkının yaptırımlara nasıl tepki verdiği bir başka etkendir. Halk, yaşadığı zorlukların sorumlusu olarak kendi hükümetini görürse bir iç devrimle hükümetini değiştirebileceği gibi, hükümetiyle birlik olup yaptırımı uygulayan devlete karşı da koyabilir.

7. Yaptırımların belirlenen hedeflere ulaşması için zaman gerekmektedir.

Yaptırımların başarı oranlarını inceleyen çalışmalardan değişik sonuçlar da çıkmaktadır. Hufbauer, Schott ve Elliot'un 116 vaka üzerinde yaptığı çalışmada başarı oranı %29 olarak belirtilmektedir. (Hufbauer, Schott and Ann Elliot, 1995, sf 12-13) Cortright ve Lopez'in 1990'larda uygulanan oniki çokyanlı yaptırımın başarı oranı ise %36 çıkmıştır. (Cortright, 2000, sf 204) HSE'nin üzerinde çalıştığı vakaları başka kriterlerle inceleyen Pape'in çalışmasından çıkan başarı oranı %5'e inerken, Nossal'ın yine aynı veriler üzerinden çıkardığı sonuç %12'dir. (Ellison, 2000, sf 14) Aşağıdaki tabloda farklı kriterler kullanılarak ulaşılan bu sonuçlar özetlenmiştir.

Tablo 5.7. Yaptırımların Başarı Durumları

Yıl	Uygulayan	Hedef	HSE ^a	Pape ^b	Nossal
1914	İngiltere	Almanya	Başarı (d)	N.A. (b)	Başarısızlık
1921	Milletler Cemiyeti	Yugoslavya	Başarı (c)	N.A. (b)	Başarısızlık
1925	Milletler Cemiyeti	Yunanistan	Başarı (c)	N.A. (b)	Başarısızlık
1933	İngiltere	SSCB	Başarı (a)	Başarı	Başarısızlık
1938	ABD / İngiltere	Meksika	Başarı (a)	N.A. (d)	Başarısızlık
1939	Müttefikler	Almanya / Japonya	Başarı (d)	N.A. (b)	Başarısızlık
1948	ABD	Hollanda	Başarı (c)	Belirsiz	Başarı
1948	Hindistan	Hyderabad	Başarı (e)	N.A. (a)	Başarısızlık
1951	ABD / İngiltere	İran	Başarı (b)	N.A. (c)	Başarısızlık
1956	ABD / İngiltere / Fransa	Mısır	Başarı (a)	Başarısızlık	Başarısızlık
1956	ABD	Laos	Başarı (b)	N.A. (c)	Başarısızlık
1956	ABD	İngiltere / Fransa	Başarı (c)	N.A. (b)	Başarı

Tablo 5.7.'nin Devamıdır

1958	SSCB	Finlandiya	Başarı (b)	N.A. (d)	Başarı
1960	ABD	Dominik Cumhuriyeti	Başarı (b)	N.A. (b)	Başarısızlık
1961	ABD	Seylan	Başarı (a)	N.A. (d)	Başarısızlık
1962	ABD	Brazilya	Başarı (b)	N.A. (c)	Başarısızlık
1962	Birleşmiş Milletler	Güney Afrika	Başarısızlık	Başarısızlık	Başarı
1963	ABD	Mısır	Başarı (a)	Başarısızlık	Başarısızlık
1963	ABD	Güney Vietnam	Başarı (b)	N.A. (c)	Başarısızlık
1964	Fransa	Tunus	Başarı (a)	N.A. (d)	Başarısızlık
1965	ABD	Şili	Başarı (a)	N.A. (d)	Başarısızlık
1965	ABD	Hindistan	Başarı (a)	Başarısızlık	Başarı
1965	İngiltere / ABD	Rodezya	Başarı (b)	N.A. (b)	Başarısızlık
1967	Nijerya	Biafra	Başarı (e)	N.A. (a)	Başarısızlık
1968	ABD	Peru	Başarı (a)	N.A. (d)	Başarısızlık

Tablo 5.7.'nin Devamıdır

1970	ABD	Şili	Başarı (b)	N.A. (c)	Başarısızlık
1972	İngiltere / ABD	Uganda	Başarı (b)	N.A. (a)	Başarısızlık
1973	Arab Birliği	ABD / Hollanda	Başarı (e)	Başarısızlık	Başarısızlık
1975	ABD / Kanada	Güney Kore	Başarı (a)	Başarı	Başarı
1976	ABD	Tayvan	Başarı (a)	Başarısızlık	Başarı
1977	Kanada	A.T. / Japonya	Başarı (a)	Belirsiz	Başarısızlık
1977	ABD	Brazilya	Başarı (a)	Başarısızlık	Başarısızlık
1977	ABD	Nikaragua	Başarı (b)	N.A. (a)	Başarısızlık
1979	ABD	İran	Başarı (a)	Başarısızlık	Başarısızlık
1979	Arab Birliği	Kanada	Başarı (a)	Başarı	Başarı
1981	ABD	Polonya	Başarı (e)	Başarısızlık	Başarısızlık
1982	ABD / Hollanda	Surinam	Başarı (a)	N.A. (b)	Başarısızlık
1982	Güney Afrika	Lesotho	Başarı (b)	Belirsiz	Başarısızlık

Tablo 5.7.'nin Devamıdır

1982	İngiltere	Arjantin	Başarı (c)	N.A. (a)	Başarısızlık
1987	ABD	El Salvador	Başarı (a)	Başarı	Başarısızlık
1989	Hindistan	Nepal	Başarı (e)	Başarı	Başarısızlık

Kaynak: TUNG, Chen-yuan, Anatomy of Economic Sanctions, NCC University, www3.nccu.edu.tw/~ctung/Dissertation sf 124

Not:

- a: Başarı (a): Mütevazı politika değişikliği
Başarı (b): Siyasi dengesizleştirme
Başarı (c): Askeri maceraların engellenmesi (büyük savaşlar hariç)
Başarı (d): Askeri potansiyelin bozulması (büyük savaşlar dahil)
Başarı (e): Diğer ciddi politika değişiklikleri
- b: N.A. (a): Sonuçlar ekonomik yaptırımlar yüzünden değil başka güçler tarafından belirlenmekte (kaba kuvvet, askeri zafer)
N.A. (b): Sonuçlar ekonomik yaptırımlar yüzünden değil güç tarafından belirlenmekte (askeri zorlama)
N.A. (c): Sonuçlar ekonomik yaptırımlar yüzünden değil güç tarafından belirlenmekte (dış güçler tarafından organize edilen suikastler ve askeri darbeler)
N.A. (d): Ekonomik yaptırım vakaları değil

6. DAHA ETKİN EKONOMİK YAPTIRIMLAR İÇİN ÖNERİLER

Mevcut durumda, ekonomik yaptırımlar her zamankinden daha sık kullanılmaktadır. Ancak belirtilmelidir ki, yaptırımların çok sık kullanılması etkinliklerini uzun vadede azaltacaktır. Bu etkinliği korumanın ilk koşulu yaptırımların ciddi ölçüde serbest ticaretin mevcut olduğu bir dünyada, gerektiğinde ve üzerinde düşünülerek kullanılmasıdır. Serbest ticaret, ülkeleri birbirine mümkün oldukça yakınlaştırmakta ve birbirlerine olan bağımlılıklarını en üst düzeye çıkarmaktadır. Bir ülkenin yaptırımlar sonucu kaybedeceği varlık ne kadar fazlaysa yaptırımlardan çekincesi de o kadar fazla olacaktır. (Kaempfer and Lowenberg, 2000, sf17)

Yaptırımlar hakkında tartışmasız bazı bulgular bulunmaktadır ve yaptırımların daha etkin hale getirilmesi için yapılacak öneriler bu bulgular üzerinden yapılmalıdır. Öncelikle, yaptırım uygulaması karmaşık bir süreçtir ve güvenlik, dış politika, insan hakları, demokratikleşme, ticaret, emek ve çevre gibi geniş bir konu yelpazesini kapsamaktadır. Yaptırımlar dış politika araçlarından sadece bir tanesidir ve başarı için diğer araçlarla beraber kullanılmaları gerekmektedir. Bu araç gerçekten düzgün ve sistematik bir şekilde uygulandığında etkin olmaktadır, ancak çok az vaka da düzgün uygulama gerçekleşmektedir. Yaptırımların her zaman için, hedef devlete olduğu kadar ciddi olmasa da, uygulayan devlete belirli bedelleri vardır. Son olarak da Birleşmiş Milletler siyasi bir bütünlüktür ve yaptırımların uygulaması her devletin kendisine bağlıdır. (Elliot, 1996, sf 1-2)

Bir yaptırımın uygulanmasına karar verildiği andan itibaren bir takım engellerin aşılması gerekmektedir. Bunlar sürecin tüm safhalarında geçerlidir.

İlk aşama da yaptırımın, hedef devlet karşı reaksiyon göstermeden, kendini yeni duruma adapte edemeden veya yaptırımlara karşı önlemleri alamadan uygulamaya geçmesi gerekmektedir. Etkin bir yaptırımın ilk aşamasının iyi bir istihbarat, analiz ve planlama olduğu gerçeği göz önünde tutulduğunda bu aşamanın zorluğu ortaya çıkmaktadır. (Streamlau, 1996, sf 31) Her yeni vaka ortaya çıktığında, sürece sil baştan başlamaktan ve vakaları teker teker ele almaktansa en azından istihbarat ve analiz aşamalarında bazı standartlar geliştirmek gerekmektedir. Zaman kaybını en aza indirmek amacıyla bu konuda eğitilmiş personelin daimi olarak hem ülkelerde kurulabilecek yaptırım ofislerinde hem de A.B., B.M gibi kurumlardaki yetkili ofislerde çalıştırılması, hem zamanın etkin kullanılmasına olanak verecek hem de uzun vadede bir kurum hafızasının gelişmesini sağlayacaktır. (Streamlau, 1996, sf 33)

Uygulama aşamasına gelindiğinde, mevcut durumda ülkeler arasındaki uygulama farklarını takip ve kontrol edecek bir mekanizma bulunmamaktadır. (Streamlau, 1996, sf 31) Devletlerüstü böyle bir mekanizmanın kurulması ve yetkilendirilmesi, bazı ülkelerin hedef devletlere arka kapılarını açık bırakarak yaptırımlara darbe vurmasını engelleyebilir. Bu mekanizmanın bir diğer görevi de yaptırımı uygulayan devletler ile hedef devlet arasındaki iletişimi sağlamak olabilir. Genelde eksik olan bu iletişim kanalı nedeniyle çoğu zaman hedefler veya niyetler yanlış anlaşılakta ve verilen tepkiler de aynı şekilde yanlış yönlere kaymaktadır. Hedef devletin istenilen davranışı göstermesi için ilk önce kendinden ne beklendiğini ve aksi takdirde ne ile karşılaşacağını bilmesi gerekmektedir. Her ne kadar böyle bir görev için ilk akla gelen adres Birleşmiş Milletler olsa da bu kurumun mevcut yapısı, ekonomik durumu ve insan kaynakları yeterli değildir. (Streamlau, 1996, sf 32) İster B.M. içinde isterse de dışında kurulacak bu mekanizmanın finansal açıdan devletlerden ve kurumlardan (Dünya Bankası, Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası gibi) gerekli fonları alıyor olması ve teknik açıdan yeterli olması bir ön koşuldur.

Bir yaptırım kararı Güvenlik Konseyi'nden geçse bile her ülkenin, uygulamaya geçmeden önce kararı kendi parlamentosunda, kendi yasalarına ve süreçlerine göre onaylaması gerekmektedir. Bu durum süreci hem uzatmakta, hem de daha karmaşık bir hale getirmektedir. Ülkeler bu süreçte aynı zamanda kendi çıkarlarını da gözettiklerinden etkinliğe darbe vurmaktadırlar. (Jonge Oudraat, 2001, sf 15) Güvenlik Konseyi'nin bu durumlarda bu ülkeleri tehdit etmek için gerekli kaynakları veya gücü bulunmamaktadır. (Streamlau, 1996, sf 30) Siyasi iradenin çok güçlü olmadığı durumlarda devletler, özellikle hedef devletin ticaret ortakları ya da komşuları, kendi ekonomik çıkarları için yaptırımları ihlal etmektedirler. Bu problemi ortadan kaldırmak amacıyla uluslararası hukukta gerekli değişikliklerin yapılması ve devletlerin kendi kanunlarındaki açıklar belirlenerek ortak bir süreç oluşturulması gerekmektedir. Tehdidin her zaman etkin olmadığı durumlarda sapanın yanında havucun da kullanılması faydalı olabilmektedir. Bu devletlere yaptırımları uygulamaları için yardım edilebileceği gibi, siyasi iradeleriyle yaptırımı uygulama kararı almış ancak bundan ciddi olarak etkilenmiş devletlere de bir tazmin opsiyonu verilebilir.

Son olarak da bir yaptırımın kaldırılması sürecinde problemler bulunmaktadır. Eğer uygulamanın başında yaptırımın hangi koşullarda veya ne zaman kaldırılacağı gibi objektif ve kesin kararlar verilmişse bir sorun bulunmamaktadır. Ancak çok az sayıda yaptırımda bu durum geçerlidir. Genel olarak yaptırımın hedefleri süreç içinde değiştiğinden, ya da baştan hiç belirlenmediğinden yaptırımların bitirilmesi de sorunlu bir süreçtir. Her bir devletin kendi amacı ve öncelikleri farklı olduğundan ve sonuç için bir fikir birliği gerektirdiğinden çok taraflı yaptırımlarda bu kararı almak tek taraflılardan daha uzun sürmektedir.

Ekonomik yaptırımların daha etkin hale getirilmesi için aşağıda dokuz koşul belirtilmiştir. Bu koşullara sağladığı ölçüde, günümüz dünyasında ekonomik ambargo, bir stratejik dış politika aracı olarak nispeten daha etkili kullanılabilir. (Elliot, 2000, sf 3)

1. Tehdidin “ciddi” olduğu durumlarda yaptırımı uygulayacak devlet ekonomik bedellere katlanmaya razı olmalı, ve açıkça belirlenmiş hedefler bulunmalıdır;

2. Yaptırımlar kendi içlerinde bir sonuç olarak görünmemelidir;

3. Hedef devletin yaptırımlara hassas varlıkları bulunmalıdır;

4. Fikir birliğine varıldığı ve uygulayacak devletlerin yöntem üzerinde anlaştığı sürece çok taraflı yaptırımlar tek taraflı yaptırımlardan daha etkilidir ve hedef devlet için daha az kaçış alternatifi sunmaktadır;

5. Birleşmiş Milletler’in limitlerinin farkında olan gerçekçi bir uygulama planı bulunmalıdır;

6. Yaptırımlar tüm devletlerce aynı şekilde uygulanmalıdır;

7. Yaptırım programlarını takip etmek için gerekli yerel desteğin yasal bir zemini olmalıdır;

8. Yaptırımı uygulayacak devletlerarasında profesyonel bir yaptırım aracı olmalıdır;

9. Yaptırımların uygulanmasına karar verildiğinde süratli ve gizli hareket edilmesi gerekmektedir.

Yaptırımların uygulanması için değişik stratejiler de önerilmektedir. Bunlar aşığıdaki tabloda birleştirilmiştir.

Tablo 6.1. Bir Yaptırım Kararının Uygulanması

		Sermaye Girişinin Engellenmesi		
Problem	Ekonomik yardım	Yardım	İmtiyazlı Fonlama	Özel Sermaye Sahipleri
Sosyal Dengesizlik, Ekonomik Eşitsizlik	Yardımların teknik desteğin koşullara bağlı olarak arttırılması sivil toplum kuruluşlarına belirli gruplara doğrudan yardım	Reformlar gerçekleşmiyorsa yardımların azaltılması durdurulması veya bitirilmesi	-----	-----
Çevresel Bozulma	Benzer	Benzer	Çevreyi bozan projeler için fonlama yapılmaması	Hükümet garantisinin veya sigortanın verilmemesi
İnsan Hakları; Siyasi Muhalefetin Bastırılması	Benzer	Benzer	Reformlar gerçekleşmiyorsa yardımların azaltılması, durdurulması veya bitirilmesi	Benzer
Kitle İmha Silahlarının Elde Edilmesi	Tesislerin değiştirilmesi için teknik/finansal destek	Benzer	Benzer	Benzer

Tablo 6.1.'in Devamıdır

		Sermaye Girişinin Engellenmesi		
Problem	Ekonomik Yardım	Yardım	Problem	Ekonomik Yardım
Seçilmiş Hükümetlerin Devrilmesi	-----	Benzer	Benzer	Benzer
İç Savaş	-----	-----	-----	Benzer
Uluslararası Bağlantılı İçsavaş	-----	-----	-----	Hacmin kısıtlanması / tamamen yasaklanması
Sınır Ötesi Saldırı	-----	-----	-----	Benzer

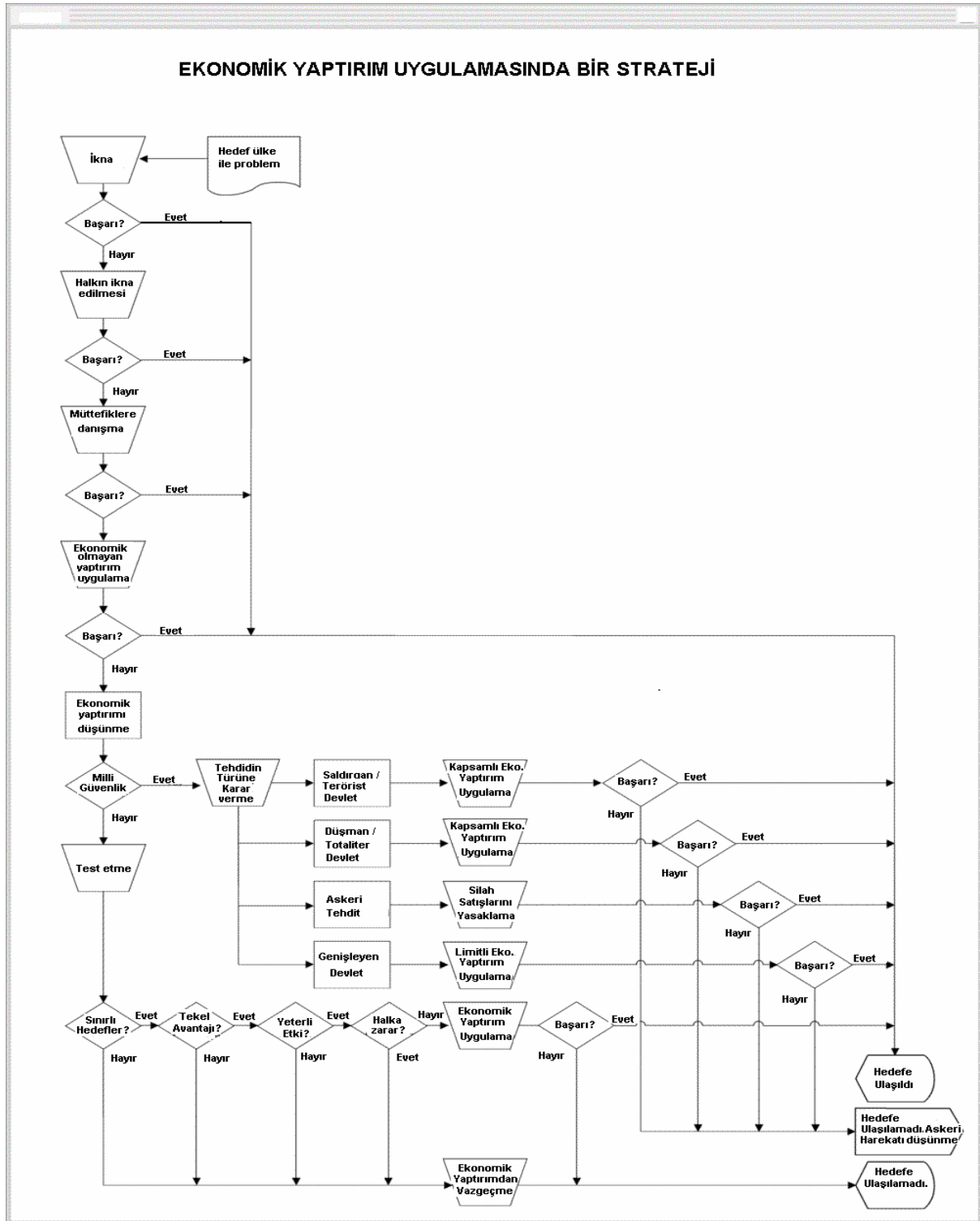
Tablo 6.1.'in Devamıdır

Problem	Diğer Hizmet Ticaretinin Kısıtlanması	Ticari Yaptırımlar			Kapsamlı Ticari ve Finans Yaptırımları
		İhracat	İthalat	Varlıkların Dondurulması	
Sosyal dengesizlik, Ekonomik eşitsizlik	-----	-----	-----	-----	-----
Çevresel bozulma	-----	Atık ticaretinin kısıtlanması/ yasaklanması	Çevreye hassas ürünlerin boykot edilmesi	-----	-----
İnsan hakları; siyasi muhalefetin bastırılması	Uçuş / seyahat kısıtlaması	Askeri/ polis ekipmanına ambargo	Zorunlu işçilik içeren ürünlerin boykot edilmesi	-----	-----
Kitle imha silahlarının elde edilmesi	Seyahat haklarının kısıtlanması	Çift kullanımlı ürün/ teknolojilere ambargo	Yüksek döviz girişi sağlayan ürünlerin boykot edilmesi	Yasadışı alımlarda bulunan firmaların varlıklarının dondurulması	-----

Tablo 6.1.'in Devamıdır		Ticari Yaptırımlar			
Problem	Diğer Hizmet Ticaretinin Kısıtlanması	İhracat	İthalat	Problem	Diğer Hizmet Ticaretinin Kısıtlanması
Seçilmiş hükümetlerin devrilmesi	Seyahat haklarının kısıtlanması	Seçici ambargo	Seçici boykot	Hükümet varlıklarının dondurulması Özel hesapların seçilerek dondurulması	Mümkün
İç savaş	Seyahat haklarının kısıtlanması	Silah ambargosu	Kapsamlı boykot		Mümkün
Uluslararası bağlantılı iç savaş	Seyahat haklarının kısıtlanması	Benzer	Kapsamlı boykot	Hükümet varlıklarının dondurulması Özel hesapların seçilerek dondurulması	Mümkün
Sınır ötesi saldırı	Benzer	Benzer	Benzer	Hükümet varlıklarının dondurulması Özel hesapların dondurulması	Mümkün

Kaynak: Streamlau, John, Sharpening International Sanctions: Toward a Stronger Role for the United Nations, Carnegie Corporation, New York, 1996

Kaynak: Robert O'Quinn "A User's Guide To Economic Sanctions", Backgrounder #1126, The Heritage Foundation, 1997, www.heritage.org, sf 18

Şekil 6.1. Ekonomik Yaptırım Uygulamasında Bir Strateji

7. VAKA ANALİZİ: ABD – İRAN İLİŞKİLERİNDE EKONOMİK YAPTIRIMLAR

İran, Ortadoğu'nun bugünkü güvenlik çatışmaları arasında en önemli aktörlerden biri olan, ve sadece İsrail ve A.B.D.'nin güvenliğini tehdit etmekle kalmayıp, nükleer devletler dengesini de değiştirmek yolunda ilerleyen bir devlet olarak da tanımlanabilir.

İran'ın bu çalışmada bir vaka değerlendirmesi olarak yer almasının başlıca sebeplerinden biri A.B.D'nin otuz yıla yakın bir zamandır, değişik seviyelerde İran'a uyguladığı ekonomik yaptırımların varlığı, ve bu devletin yakın bir tarihte nükleer çalışmaları olduğunu ilan etmesi ve bu konuda devletler arasında süregelen tartışmalardır.

Çalışmada, A.B.D. yaptırımların tarihçesi, sebepleri ve etkileri, mevcut durum karşısında uluslararası camianın tepkileri analiz edilecek, mevcut durumda neler yapılması gerektiği konusunda öneriler sunulacak, ve son olarak A.B.D. – İran ilişkilerinin tarihine ışık tutmak amacıyla bu ilişkinin kronolojisi verilecektir.

7.1. İran'ın Ülke Yapısı

7.1.1. Devlet Yapısı

İran Anayasası, Dini Lider'e tüm kanunlar ve devletin tüm politikalarının üzerinde mutlak yetki veren *velayet-e faqih* kavramını öne çıkarır. Bu yetki ancak ayaklanmayla sorgulanabilirken, devletin emniyet güçleri de Lider'in elindedir. Lider yetkisini Allah'tan aldığından sorgulanması mümkün değildir. Bu pozisyon kendisine ömür boyu için verilmiştir.

Dini Lider, daha önceden dini konulardaki uzmanlıklarından dolayı belirlenmiş kişilerden seçilen Uzmanlar Meclisi tarafından belirlenmektedir. Uzmanlar Meclisi 86 kişiden oluşmakta ve sekiz yıllık dönemler için seçilmektedirler. (Hamilton and Scowcroft, 2001,sf 31)

Uzmanlar Meclisi adaylarını, Muhafız Konseyi belirlemektedir. 12 üyesi olan Konsey'in yarısı Dini Lider tarafından seçilen din görevlilerinden, diğer yarısı ise Meclis tarafından seçilen hukukçulardan oluşmaktadır. Meclis'in seçtiği üyeler ise aday listesinden yargı tarafından seçilmektedir. Yargının başı ise Dini Lider tarafından atanmaktadır. Dini Lider, aynı zamanda genelkurmay başkanını, nizami ordunun başını, İslami Devrimci Muhafız Alayı'nın kumandanını, polis, radyo ve televizyon ağlarının başlarını da atama yetkisine sahiptir. (Hamilton and Scowcroft, 2001,sf 32)

İç ve dış politikalar Dini Lider tarafından belirlendikten sonra Meclis ile koordineli çalışan Cumhurbaşkanı tarafından uygulanırlar. Meclis, bir yasa tasarısını kabul ettiğinde yasa olması için İslami kurallara uyduğuna dair Muhafız Konseyi'nin onayına ihtiyaç vardır. Konsey'in bir tasarımı kabul etmemesi durumunda ise durum Uygunluk Konseyi'ne devredilir. 35 üyeden oluşan Uygunluk Konseyi, İslam adına gerektiğinde anayasayı çiğneme hakkına sahiptir. Konsey, aynı zamanda İslami Cumhuriyet'in genel yönetim ilkelerini belirlemesinde Dini Lider'e tavsiye verir. (Hamilton and Scowcroft, 2001,sf 34)

7.1.2. Ekonomik Yapı

İran ekonomisi daha çok ülkenin doğal kaynakları üzerine kurulmuştur. Dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz kaynaklarının üzerinde bulunan İran'da bu nedenle ekonomi daha çok devlet kontrolündedir. Tüm büyük ölçekli ve ana endüstriler, dış ticaret, ana mineraller, bankacılık, sigortacılık, güç üretimi, barajlar ve geniş ölçekli sulama kanalları, radyo, televizyon, posta, telgraf ve telefon hizmetleriyle havacılık, lojistik, karayolları ve demiryolları kamu kontrolündedir. (Parsi, 2000, sf 62)

İran ekonomisinin yüzde 60'ı devletin elindeyken, yüzde 10 ila 20'si yarı-hükümet kontrollü dini vakıfların yönetimindedir. Devletin kurumları doğrudan yönetmediği bazı durumlarda İran'da bir vakıf sistemi geliştirilmiştir. 1979 devrimiyle beraber kamulaştırılan endüstrilerin ve varlıkların yönetimini sağlamaları için kurulan ve Bonyad adı verilen bu vakıflar zaman içinde öngörülenden daha da fazla güçlenmiştir. Bu vakıflar, vergiden ve denetimden muaf oldukları gibi kendilerini kanunun da üstünde gördüklerinden bir çeşit bağımsız organizasyondur. Analistler, Bonyadların, İran ekonomik varlıklarının yüzde 25 ila 40'ını kontrol ettiğini hesaplamaktadırlar. (Parsi, 2000, sf 62)

Vakıfların ekonomik büyüklüğünün yanısıra asıl güçleri Dini Lider Humeyni'nin bütçesini sağlamalarından dolayı elde ettikleri siyasi erkten gelmektedir. Vakıflar, bu güçleri nedeniyle İran'da kendilerinden başka etki gruplarının oluşumunu engellemiş, ve aktivitelerini daha çok kaçakçılık ve yasadışı ticarete yöneltmişlerdir. İran ekonomisinde yabancıların etkisinin artması veya ekonominin daha şeffaf hale gelmesi bu kurumların çıkarlarına taban tabana zıttır. (Parsi, 2000, sf 63)

7.1.3. Sosyal Yapı

Arap devletlerarasında gerek yüzölçümü, gerekse tarihten gelen devlet yapısı nedeniyle İran bölgenin lider devletlerinden biridir. Yarımadanın Müslüman devletleriyle Orta Asya arasında stratejik bir konuma sahip olan devlet, komşularına nazaran daha homojen bir yapıya sahiptir. Nüfus yapısının büyük bölümünü oluşturan iki etnik gruptan biri Persler (%51), diğeri de Azerilerdir (%24). Etnik homojenlikten daha etkin olmak üzere ülke aynı zamanda Şiilik üzerinde birleşmiştir. İslam Cumhuriyeti olarak anılan devletin anayasal olarak da asıl amaçlarından biri Şii Müslümanlığı geliştirmek ve bu rejimin etkinlik alanını genişletmektir. (Parsi, 2000, sf 63)

İran, nüfus rakamları ve gençlerin nüfustaki konumu gibi konularda Türkiye ile benzerlik göstermektedir. 70 milyona yaklaşan nüfusun çok ciddi bir bölümü gençlerden oluşmaktadır. Yaptırımlar, rejimin devlet kontrollü ekonomiyi seçmesi ve globalizasyona karşıt görüşleri ülkenin ekonomik olarak gelişmesini engellemiş, işsizlik oranlarının her geçen gün artmasına neden olmuştur. Her ne kadar İran ekonomisi doğal kaynakları nedeniyle ayakta durabilmekte ise de petrol ve doğalgaz endüstrilerinin yapıları gereği fazla istihdam yaratmamaları işsizlik sorununu kolaylaştırmamıştır. Ülkede eğitim oranları yüksek olmasına karşın çalışma ortamı bulamayan yetişmiş insanların bir çoğu yurtdışına göçmektedir. (Parsi, 2000, sf 65)

7.2. Yaptırımların Tarihçesi

Bilindiği üzere 1979 Devrimi, İran'ın siyasi yapısında sert ve beklenmedik bir değişiklik yaratmıştır. 1940'lı yıllardan beri ülkenin yönetimini elinde bulunduran Şah Rıza Pehlevi, bir İslam devleti kurmak amacıyla İran'a dönen Ayetullah Humeyni tarafından devrilmiş ve ülkeden uzaklaştırılmıştır. İran'da ciddi siyasi ve toplumsal karışıklıklar olduğu bu ilk yıllarda ülkenin dış politikasında da radikal değişiklikler meydana gelmiştir. 1979 yılında, sonradan Humeyni'nin desteğini de aldığı anlaşılan bir grup öğrenci Amerikan Büyükelçiliği'ni basmış ve bir grup Amerikalı'yı rehine olarak almıştır.

Amerika, rehinelerin serbest kalmasını sağlamak amacıyla İran'a bir dizi kapsamlı yaptırım uygulama kararı almıştır. Askeri yedek parçaların ithalatının sınırlandırılması, İran'dan yapılacak tüm petrol ihracatına karşı ambargo ve Amerikan bankalarında İran'a ait tüm mevduatların dondurulması gibi önlemleri içeren bu ilk yaptırım dalgasından yaklaşık bir sene sonra rehineler serbest bırakılmış olsa da çoğu uzman bu sonuçta yaptırımlardan çok İran'ın Irak ile savaşa girmesinin ve devrim sonrası rejimin daha etkin olduğunu savunmaktadır. (Morgan, Al-Sowayal and Rhodes, 1998, sf 2)

Her ne kadar Amerika'nın yaptırım uygulamaları ve İran'ı tecrit etme çabaları İran'ın tavırlarında herhangi bir değişiklik sağlamamış olsa da Amerika'nın bu ülkeye karşı tavrı bir yönetimden diğerine geçilirken radikal bir değişikliğe uğramamıştır. Amerika'da yönetimler değişirken İran'da yönetim yakın bir zamana kadar rakipsiz bir siyasi otorite olan Ayetullah Humeyni'nin elindeydi. 1979 anayasasının kendisine çok geniş bir siyasi güç vermesinin yanısıra, Humeyni devrimin ve devrimci görüşün lideri idi.

İran yönetimi için en kritik dönem yaptırımların ilk uygulanmaya başlandığı zamanlar idi. Ülkenin altyapısını yeniden kuracağını ve devrim hedeflerine ulaşılacağını deklare eden yönetimin en öncelikli hedefi finansal ve siyasal açıdan bastırılmış kitlelere yardım etmek idi. Yaptırımlar nedeniyle uğradığı ciddi finansal kayıplar yönetimin bu hedeflerine ulaşmasını engelleyebilir ve halkın yeni rejime olan desteğini sarsabilirdi. Bu dönemde Humeyni, maddi fedakarlıkların, devrimin devamı ve İslami fikirlerin uygulanması için ödenecek bir bedel olduğunu savunuyordu.

Otuz yıla yakın bir zamandır süren A.B.D. yaptırımları, İran'ın politika değişiklikleri sebebiyle bu dönem içinde defaten revizyona uğramış ve Amerika'nın hedefleri de bu süreçte değişmiştir. Mart 2006'da açıklanan Milli Güvenlik Stratejisi'ne göre "İran, Amerika'nın tek bir ülkeden karşılaşılabileceği en büyük tehlikedir." Amerika'nın tehdit olarak algıladığı İran politikalarının bazıları şöyledir; (Ali Rıza and Çiftçi, 2001, sf 1)

1. İran'ın Ortadoğu Barış Süreci'ne karşı çıkması,
2. Hizbullah ve Hamas'a olan desteği,
3. Nükleer ve balistik silahların edinilmesi,
3. Genel olarak uluslararası teröre desteği,
4. A.B.D'ye karşı olan düşmanlığı.

Carter Yönetimi :

1979 Devrimi sonrası Amerikan Büyükelçiliği'nin basılması ve Amerikalıların rehine olarak alınması olayı, ve dolayısıyla yaptırımların ilk olarak başlatılması Carter'ın yönetimine denk gelmektedir.

İran Devrimi öncesi ABD, İran ürünlerinin en büyük ithalatçılarında biri, petrol ithalatında ise en büyük ticari partneri idi. İlk cevap olarak 4702 sayılı karar ile İran petrolünün Amerika'ya ithal edilmesi yasaklanmıştır. Bir kaç gün sonra kapsam genişletilerek İran hükümetinin ve Merkez Bankası'nın ABD'deki tüm varlıklarına el konulmuştur (Karar 12170). Nisan 1980'de bu sefer ABD ürünlerinin İran'a ihraç edilmesi (Karar 12211), ve Amerikan vatandaşlarının İran'a seyahat etmesi ve bu ülkeyle finansal işlem yapması yasaklanmıştır. Rehinelerin serbest bırakılması sonucu, varlıklara el konulması işlemi hariç tüm yaptırımlar iptal edilmiştir. (Franssen and Morton, 2002, sf 1)

Reagan Yönetimi :

1983 yılında Lübnan'daki Amerikan Konsolosluğu'nun ve deniz kuvvetleri misafirhanelerinin bombalanması üzerine Amerika, İran'ın "uluslararası terörün destekçisi" olduğunu açıklamıştır. 1985-88 yılları arasında Yönetim, İran'ın uluslararası finansal kuruluşlardan borç almasını engellemiş ve bu kurumlarda İran'ın başvurularını veto etmiştir. (Franssen and Morton, 2002, sf 1)

Amerika'ya göre İran'ın aktif olarak terörizmi desteklemesi bir devlet politikası idi, ve bölgedeki Amerikan varlıklarını ve çıkarlarını tehdit etmekteydi.

Bush Yönetimi :

1992 yılında İran-İrak Silahsızlanma Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile gerektiğinde silah yapımında da kullanılacak çift kullanımlı ürünlerin ithalatı yasaklanmıştır. Burada amaç, hem İran hem de Irak'ın gizlice kitle imha silahı geliştirmesini engellemektir.

Clinton Yönetimi :

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Amerika'nın tek büyük güç kalması, Amerika'nın dış ilişkilerindeki risk anlayışını da değiştirmiştir. Ciddi bir muhalefetin ve ülkelerin komunist kutuba kayması ihtimalinin olmadığı bir ortamda Amerika daha kendi başına davranmaya ve daha çok risk almaya başlamıştır. Aynı zamanlarda, Amerika'da Cumhuriyetçiler'in Kongre'nin her iki bölümünü de kontrol altında tutması Clinton yönetiminin hareket alanını kısıtlamıştır. Cumhuriyetçiler, yaptırımları kendi tabanlarındaki çıkar gruplarını tatmin etmenin bir yolu olarak görmekteydiler. Bu durumda Clinton, yerel politikada işbirliği karşılığı yaptırım taleplerini kabul etmekteydi. (Franssen and Morton, 2002, sf 2)

1995'te İran, Amerika'nın "ulusal güvenliği, dış politikası ve ekonomisine karşı olağanüstü bir tehdit" olarak kabul edilmiştir. Bu açıklamayla beraber, senenin başında İran'da petrol kaynaklarının geliştirilmesi için yapılacak Amerikan katkılarının yasaklanması kararı (Karar 12957), İran'a karşı tam bir ticaret ve yatırım ambargosuna dönüşmüştür (Karar 12959).

Clinton yönetiminin İran üzerine aldığı son karar 1996 İran-Libya Yaptırım Yasası'dır. Bu Yasa ile Amerikan ve diğer ülkelerin şirketlerinin, İran petrol sektöründe ilk sene için 40 milyon dolar, sonraki seneler için ise 20 milyon dolardan daha fazla yatırım yapmaları yasaklanmıştır. (Franssen and Morton, 2002, sf 3) ABD'nin kendi kanunlarını sınırötesi kullanma isteği Avrupa Birliği'nin ciddi tepkisini almıştır. Birlik, bir açıklama yaparak böyle

bir zorlamayı kabul etmeyeceğini açıklamakla kalmamış, ABD'yi Dünya Ticaret Örgütü'ne de şikâyet etmiştir. Yasa'nın kabul edildiğinden beri etkinliği ve yaptırım tehdidinin caydırıcılığı tartışmalı olmuştur.

Yasa'nın kabul edilmesinden hemen önce, 1995 yılında, Fransız Total firması İran ile Sirri A ve E yataklarının geliştirilmesi için 760 milyon dolarlık bir anlaşma imzalamıştır. Yasa'nın kabul edilmesinden sonra ise Türkiye, İran'dan 190 milyon küplük doğalgaz alımı için boruhattı kurulması üzerinde anlaşmıştır. 1997 yılında Total, Gazprom ve Petronas ortaklığı Güney Pars petrol yataklarının geliştirilmesi için 2 milyar dolarlık anlaşmaya imza atmışlardır.

Bu aşamada ABD'nin bu anlaşmaya karşı çıkacağı beklenirken, Yönetim, Fransa'nın ülke olarak uluslararası terörle mücadelede ABD'ye yardım ettiğini açıklamış ve Total'i yaptırım dışında tutmuştur. Sonrasında farklı ülkelerden farklı şirketler bölgede toplam 4.7 milyar dolarlık yatırım yapmış olsalar da, Yasa'nın etkisizliğinin daha da belirgin hale gelmemesi için Kongre her anlaşmada Yönetim'e açıklama yapması için baskı yapmamıştır. (Franssen and Morton, 2002, sf 3)

G.W. Bush Yönetimi :

2001'de G.W. Bush'un iktidara gelişi İran'a karşı geçmiş izolasyon politikalarında bir değişiklik getirmemiştir. İran'ın Filistin yönetimine silah satması ve Arak ve Natanz'da nükleer tesis oluşturması, en önemlisi ise ABD'nin İran'ı dolaylı yoldan 11 Eylül ile ilişkilendirmesi Ocak 2002'de Bush yönetiminin İran'ı "şer devletler" arasında saymasına neden olmuştur. (Alagöz, 2004, sf 86) Bush yönetiminin en büyük politika değişikliği İran'da rejim değişikliği isteyen reformcuları destekleyen açıklamaları ve yönetimin bu amaç için açıktan açığa bütçe ayırmasıdır. 2004 yılı Federal Bütçesi'nde "eğitim ve insani amaçlar ve sivil toplum örgütleri ve bireylere İran'da demokrasi ve insan haklarının gelişmesini desteklemek" amacıyla 1.5 milyon dolar ayrılmıştır. 2005 bütçesinde bu rakam aynı amaçlar için 3 milyon dolara çıkarken, öncelik siyasi parti oluşumu, medya oluşumu, işçi hakları,

sivil toplumun gelişimi ve insan haklarına saygı olarak belirtilmiştir. 2006 yılı için onaylanan rakam 10 milyon dolar iken,16 Şubat 2006'da yönetim bu rakama ek olarak 75 milyon dolar daha talep etmiştir. (Katzman, 2006, sf 25)

7.3.Yaptırımların Genel Hedefleri

Amerikan yaptırımlarının başlıca iki ana hedefi bulunmaktadır. Birincisi, İran'ın askeri potansiyeline zarar vererek kimyasal, biyolojik, ve nükleer silahların geliştirilmesini engellemek; ikincisi ise İran hükümetinin terör aktivitelerine desteğini engellemek için hükümetin elindeki kaynakları azaltmaktır. Her ne kadar bu hedefler ciddi ve uluslararası desteği sağlayacak hedefler olsa da, Amerika'nın önce yaptırım uygulayıp sonra uluslararası işbirliği için destek araması hedeflerine ulaşmaktaki etkinliğini azaltmıştır. (Schott, 1997, sf 1) Torbat'ın çalışmasında özetlediği gibi Amerika'nın İran'a uyguladığı yaptırımların etkinliği bir çok araştırmacı tarafından analiz edilmiştir. Jahangir Amuzegar yaptırımların beklenen sonuçları üretmediğini ve İslami rejimi değiştiremediğini savunur. Patrick Clawson, yaptırımların İran'ı, hareket tarzını değiştirmek yönünde ikna edemediğini belirtirken, Kamran Dadkhah ve Hamid Zangeneh, Amerika'nın diyalog yoluyla daha başarılı sonuçlar alabileceğini savunurlar. Hossein Askari ise yaptırımların her iki ülkeye de ciddi maliyetler getirdiğini, İran'ın hedefteki politikalarının değişmediğini ve Amerika'nın yaptırım kararı alırken daha dikkatli olması gerektiğini belirtir. (Torbat, 2005, sf 408)

Tablo 7.1. ABD - İnan Ekonomik İlişkileri

Tarih	Karar	Tanım	Durumu
08.Kas.79	Silah İhracatı Kontrol Yasası	Carter, İnan'a askeri ihracat yapılmasını yasaklar	Aktif
12.Kas.79	Ticaret Genişleme Yasası	Carter, İnan'dan petrol ithalatını yasaklar	1981'de feshedildi
14.Kas.79	Yürütme Kararı #12170	Carter, İnan'ın Amerikan bankalarındaki varlıklarını dondurur	Aktif
07.Nis.80	Yürütme Kararı #12205	Carter, İnan'a tüm ihracatı yasaklar (ilaç ve gıda hariç)	1981'de feshedildi
17.Nis.80	Yürütme Kararı #12211	Carter, ABD ve İnan arasındaki tüm finansal işlemleri; İnan'dan tüm ithalatı; İnan'a ve İnan'dan tüm seyahatleri yasaklar; ve siparişi verilmiş ve parası ödenmiş askeri ekipmana el koyar	1981'de feshedildi
19.Oca.81	Yürütme Kararı #12276	Londra'da emanet hesaplarının açılmasına ilişkin direktif	Aktif
19.Oca.81	Yürütme Kararı #12277	İnan Hükümeti Dondurulmuş Varlıkları'nın transferine ilişkin direktif	Aktif
19.Oca.81	Yürütme Kararı #12278	İnan Hükümeti Dondurulmuş Varlıkları'nın denizaşırı transferine ilişkin direktif	Aktif
19.Oca.81	Yürütme Kararı #12279	Yerel bankalarda bulunan İnan Hükümeti Dondurulmuş Varlıkları'nın transferine ilişkin direktif	Aktif
19.Oca.81	Yürütme Kararı #12280	Bankadışı kurumlarda bulunan İnan finansal varlıklarının transferine ilişkin direktif	Aktif

Tablo 7.1.'in Devamıdır			
19.Oca.81	Yürütme Kararı #12281	İran Hükümet varlıklarının bir kısmının transferine ilişkin direktif	Aktif
19.Oca.81	Yürütme Kararı #12282	12205 ve 12211 nolu Yürütme Kararları'ndaki yasakların iptali	Aktif
19.Oca.81	Yürütme Kararı #12283	ABD Büyükelçiliği'ndeki hareketler için rehine taleplerinin dava edilmemesi	Aktif
23.Oca.84	İçişleri Bakanlığı Kararı	İran'ın terörizmi destekleyen devletler listesine alınması	Aktif
28.Eyl.84	İhracat İdaresi Yasası	Reagan, İran'a askeri ve çift kullanımlı ekipmanın ihracatını yasaklar	Aktif
26.Eki.87	Yürütme Kararı #12613	Reagan, İran'dan tüm ithalatı yasaklar (hampetrol hariç)	Aktif
07.Kas.89	İçişleri Bakanlığı Kararı	567 milyon dolarlık dondurulmuş varlığın transferi	
15.Mar.95	Yürütme Kararı #12957	Clinton, ABD'nin İran petrol sektöründeki tüm yatırımlarını yasaklar	Aktif
06.May.95	Yürütme Kararı #12959	Clinton, ABD ve İran arasındaki tüm ticaret ve yatırımları yasaklar	Aktif
04.Ağu.96	İran-Libya Yaptırım Yasası	Amerikan olmayan şirketlerin İran enerji sektöründe yıllık 40 milyon dolardan fazla yatırım yapması durumunda yaptırım kararı	Aktif
19.Ağu.97	Yürütme Kararı #13059	Clinton, yaptırımları İran'a ihracat yapan ülkelere karşı genişletir	Aktif

Kaynak: Forrer Askari and Yang Teegen, U.S. Economic Sanctions: Lessons Learned from the Iranian Experience, GW University, 2001, sf 15

7.4. Yaptırımların İran'a Etkileri

İlk önce İran'dan petrol ithalatının yasaklanmasıyla başlayan ve kapsamı zamanla genişleyen yaptırımların etkileri sınırlı da olsa en çok enerji sektöründe hissedilmiştir. Büyük enerji şirketleri Amerikan yaptırımlarına tamamen uymasalar da bu yaptırımların kışkırtıcı bir özelliği de olmuştur. İran petrol ve doğalgaz varlıklarının geliştirilmesi için imzalanacak anlaşmalar gecikmiş, bazı şirketler de yeni yatırımlar yapmaktan vazgeçmişlerdir. (Torbat, 2005, sf 125)

Ancak burada dikkat edilmesi gereken durum, şirketlerin bu hareketlerine sadece yaptırımlardan çekinmeleri değil, İran'ın kendi iç politikalarının da neden olduğudur. Ayrıca bunlar uzun vadede İran'ın üretim kapasitesini ciddi biçimde azaltacak ya da olumsuz etkileyecek gecikmeler değildir. İran, petrolünü dünya piyasasına ulaştırabildiği, ve bundan ciddi gelirler elde ettiği sürece mevcut üretimine devam edebilir ve dış borcunu ödeyebilir. Her ne kadar İran, Amerika'nın yokluğunda yeni şirketler ve ülkelerle anlaşmış olsa da azalan rekabet ve şirketlerin yaptırımlardan çekinmeleri İran'ın daha az rekabetçi şartlarda anlaşmaya varmasına neden olmuştur.

Tablo 7.2. İran'daki Petrol Yatırımları

İmza Tarihi	Müteahhit	Ülke	Petrol Yatağı	Başlangıç Yatırımı Milyon dolar
Temmuz 95	Total (70%), Petronas (30%)	Fransa, Malezya	Sirri A&E	600
Eylül 97	Total (40%), Petronas (30%), Gazprom (30%)	Fransa, Malezya, Rusya	Güney Pars	2,000
Nisan 99	Elf (46.75%), Bow Valley (15%), Elf/Agip (38.25%)	Fransa, Kanada	Balal	169
Mart 99	Elf (55%), Agip (45%)	Fransa, İtalya	Doroud	540
Kasım 99	Royal Dutch Shell	İngiltere	Soroush & Norouz	800
Temmuz 00	Eni (60%), Petropars (40%)	İtalya, İran	Güney Pars	3,800
Haziran 01	Eni (60%), Naftiran (40%)	İtalya, İran	Darkhoin	965
Toplam				8,874

Kaynak: Akbar Torbat, Impacts of US Trade and Financial Sanctions on Iran, Blackwell Publishing Ltd., 2005, sf 422

Yaptırımların kısa vadeli etkileri başlıca İran'ın petrol ihracatının bölünmesi ve döviz piyasasındaki hareketlilik olmuştur. Ambargo nedeniyle nakit para sıkıntısı çekmesi İran'ın ithalatını kısmasına ve yerli mallarındaki fiyatların artmasına neden olmuştur. Yabancı sermayeye erişimi de büyük ölçüde engellenen İran'ın dış borçlarını zamanında ödemesi imkansızlaşmıştır. yaptırımlar aynı zamanda İran'ın petrol yataklarının geliştirilmesi ve altyapının modernleştirilmesi projelerini de ertelemiştir. Ancak uzun vadeli etkilere bakıldığında İran'ın zaman içinde duruma kendini adapte ettiği ve Amerika'nın bıraktığı boşluğu başka ülkelerle doldurduğu görülmektedir. (Torbat, 2005, sf 428)

Amerika piyasasını kaybettikten sonra İran üretimini Japonya, Güney Kore, İngiltere, Çin, Brezilya ve Tayvan gibi başka pazarlara yöneltmiştir. Bu ülkeler için petrole erişim, ileride oluşabilecek bir nükleer tehditten daha öncelikli bir durum almıştır.

ABD'nin, Orta Asya petrollerinin İran üzerinden geçmesine muhalefeti nedeniyle İran'ın gelecekte ciddi kayıpları olacaktır. Hazar petrol boru hatlarıyla ilgili olarak İran'ın potansiyel kayıpları bir kaç kategoriye girmektedir: Bunlar başlıca saymak gerekirse petrol boru hattının İran'da inşaatı, operasyonu ve bakımı, geçiş için alınacak transit ödemeleri, yükleme ödemeleri ve İran'ın artacak olan reputasyonudur.

Tablo 7.3. ABD Yaptırımlarının İran'a Getirdiği Kayıplar (milyon \$)							
Etki	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Ticari Kayıp (yüksek ithalat fiyatları)	2	5	20	18	25	27	?
Resmi İhracat Finansmanı	36-51	34-48	16-19	11-18	11-18	11-18	11-18
Dünya Bankası Borçlanması	?	?	?	?	22	22	22
Ticari Finansman	109-164	83-125	59-89	72-108	54-82	29-43	20-30
Yeniden yapılandırma bedelleri	55	45	30	18	10	8	?
Direkt Yabancı Yatırım	700-840	700-840	700-840	700-840	700-840	700-840	700- 840
Turizm	?	?	?	?	?	?	?
Petrol boruhattı	?	?	?	?	300	300	415
Petrol takasları	90	90	90	90	90	90	135
Maddi olmayan	?	?	?	?	?	?	?
Toplam	992-1202	957-1153	915-1088	909-1092	1212-1387	1187-1348	1303- 1406

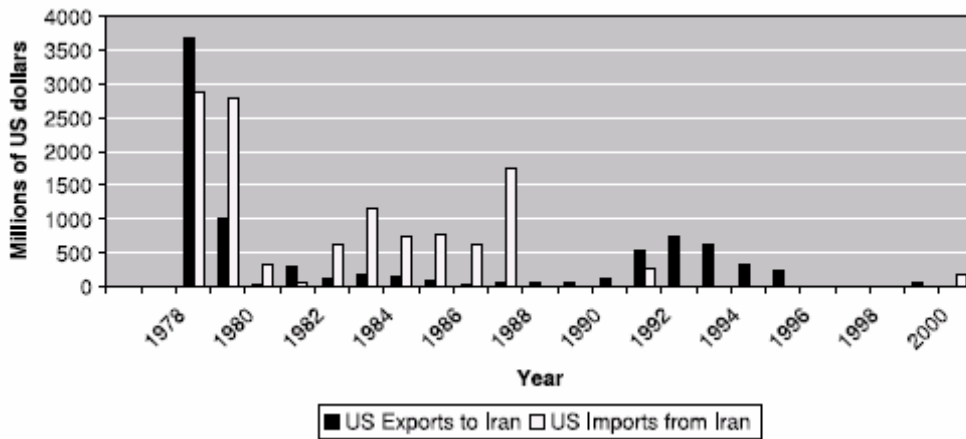
Kaynak: Forrer Askari and Yang Teegen, U.S. Economic Sanctions: Lessons Learned from the Iranian Experience, GW University, 2001, sf 18

7.5.Yaptırımların ABD'ye Etkileri

Genelde bir yaptırım uygulandığında mantık, hedef devletin, yaptırımı uygulayan devletten daha çok zarar göreceği yönündedir. Ancak sözkonusu hedef devlet dünyanın en büyük ikinci petrol ve doğalgaz üreticisi, uygulayan devlet de birinci petrol tüketicisi olduğunda denklem biraz daha farklı sonuçlanmaktadır.

İran'ın yeni petrol yataklarında yatırım yapmaları durumunda Amerika'nın ikincil yaptırım tehdidi ile karşılaşan Avrupa şirketlerinin bu durumu, Avrupa-Amerika ilişkilerinde gerginliğe yol açmıştır. İran-Libya Yaptırım Yasası, kaçırılan iş imkanları sebebiyle Amerikan endüstrisine milyonlarca dolara malolmuştur. Amaç, İran'ın petrol kapasitesini geliştirmesini engellemek ve böylece gelirlerini azaltmak idi. Ancak Yasa, İran'a yabancı yatırım yapılmasının önüne geçememiş, İran'ın Hizbullah'a desteğini ya da nükleer çalışmalarını durduramamıştır.

Şekil 7.1. Amerika'nın İran İle Ticareti

Kaynak: Akbar Torbat, Impacts of US Trade and Financial Sanctions on Iran, Blackwell Publishing Ltd., 2005, sf 414

Tablo 7.4. ABD Yaptırımlarının ABD'ye Getirdiği Kayıplar (milyon \$)

Etki	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Direkt Yabancı Yatırım (enerji olmayan)	5-10	5-10	5-10	5-10	5-10	5-10	5-10
Direkt Yabancı Yatırım (enerji sektörü)	700-840	700-840	700-840	700-840	700-840	700-840	700-840
Petrol boruhattı	110-140	110-140	110-140	110-140	110-140	110-140	110-140
Petrol takasları	90	90	90	90	90	90	135
Finansal hizmetler	?	?	?	?	?	?	?
Maddi olmayan	?	?	?	?	?	?	?
Toplam	905-1080	905-1080	905-1080	905-1080	905-1080	905-1080	950-1125

Kaynak: Forrer Askari and Yang Teegen, U.S. Economic Sanctions: Lessons Learned from the Iranian Experience, GW University, 2001, sf 19

7.6.Mevcut Durum

Washington, 1953'ten sonra, Moskova'nın İran'da etkin olması endişesi taşıdığından, İran'daki askerî kapasitesini artırmaya gitmiştir. 1957 yılında İran'daki ilk nükleer çalışma programlarını da desteklemeye başlayan Washington, İran'a sunduğu nükleer teknolojinin sâdece barışçıl amaçlar için olduğunu belirtmiştir. Nükleer teknoloji çalışmalarına başlayan İran, 1958'de Uluslararası Nükleer Enerji Ajansı (IAEA) üyesi olmuştur.

ABD tarafından 1968 yılında beş megavatlık bir araştırma reaktörünün kurulmasından sonra, Muhammet Rıza Pehlevi, bölgenin en büyük askerî gücü olmak için, ABD'den aldığı destek ile, 1974'te 20 bin megavat gücünde 20 adet nükleer reaktör inşa etmek istediğini kamuoyuna açıklamıştır. 1973 Dünya Petrol Krizi, İran'a nükleer güç olmak için imkân sağlamış ve aynı dönemlerde altı nükleer reaktör kurulmuştur. (Kantarıcı, 2006)

İran'daki nükleer enerji programlarının gelişmesinde sâdece Washington değil, aynı zamanda Avrupa ülkelerinin de büyük desteği olmuştur. Örneğin; 1974'te İran, Almanya ile İran'ın Buşehr kentinde 1200 megavatlık bir santralin kurulması üzerinde anlaşmış ve Buşehr'deki nükleer santral yapımını bir Alman şirketi olan Kraftwerk Union (KWU) üstlenmiştir. Yine aynı yıl Fransa ile yapılan bir antlaşma ile 900 megavatlık bir nükleer santralin Benderabbas'ta kurulması kararlaştırılmıştır. Aynı dönemde, Belçikalılar tarafından Karj'da Nükleer Tıp Merkezi kurulmuştur. 1979-86 yılları arasında kesintiye uğrayan nükleer çalışmalar, 1986'dan sonra yeniden başlatılmıştır. Almanlar tarafından yapımı başlatılan Buşehr nükleer santralinin yeniden inşası 1995'te Rusya'ya verilmiştir. İran nükleer reaktör çalışmalarını hızlandırmak için Almanya, Fransa, Rusya, Arjantin, İspanya, Çin, Kuzey Kore ve Belçika ile işbirliğine girmiş, bu işbirliği sonucunda İran, 20'den fazla nükleer tesise sâhip olmuştur. (Kantarıcı, 2006)

Bu gün için sorun teşkil eden ve dış desteklerle kurulan İsfahan, Natanz, Arak ve Buşehr'deki tesisler, İran'ın en önemli nükleer tesisleridir.

Yâni tesislerin kuruluşu, kullanılan teknik malzemeler ve uzman elemanların büyük çoğunluğu, Batı Avrupa'nın desteği sayesinde olmuştur. İran, aynı zamanda nükleer reaktör inşa çalışmalarıyla sınırlı kalmayarak, ABD ve Avrupa'daki Uranyum zenginleştirme firmalarıyla da sıkı ilişkiler geliştirmiştir.

Örneğin; İran, Fransa'nın dünyadaki en büyük Uranyum zenginleştirme şirketi olan Eurodiff ile yüzde 10 ortaklıkla çalışmıştır. Bir taraftan ABD ve Avrupa ile nükleer teknoloji üzerine yakın ilişkiler içerisinde olan İran, diğer taraftan da ABD'yi Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'da sınırlamaya çalışan ülkelerle 1990'dan beri çok sıkı ilişkiler içerisine girerek, başta nükleer reaktör programları olmak üzere siyasal-askerî ve ekonomik yardımlar almıştır. (Kantarıcı, 2006)

2003'te Irak'ı işgal eden Amerika'nın baskısı altında kalan İran, AB-3 ülkeleriyle (İngiltere, Fransa, Almanya) vardığı anlaşma sonucu nükleer zenginleştirme aktivitelerini durduracağını açıklamış ve böylece o dönemde durumun Güvenlik Konseyi seviyesine taşınmasını engellemiş idi.

Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın 24 Kasım 2005 tarihli Viyana toplantısında İran'ın Nükleer Dosyası görüşülmüş ve toplantının sonucunda İran'ın uranyum zenginleştirme işlemini kendi topraklarında yapamayacağı kararı çıkmıştır. 21 Aralık 2005'te yapılan İran-Avrupa Birliği nükleer enerji görüşmelerinde ise, Ahmedinejad'ın Hatemi döneminde Avrupa Birliği'nin girişimleriyle geçici olarak durdurulan uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin ve yakıt döngüsü teknolojisinin tekrar başlatılacağına yönelik açıklaması uluslararası gündemde adeta bir bomba etkisi yaratmıştır.

İran, 2005'te Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi sonrası, Ocak 2006'da, Natanz zenginleştirme tesisi ve iki ilgili tesisteki ekipmanlardan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın mühürlerini sökmüş ve enerji ve araştırma amaçlı nükleer çalışmalarına devam edeceğini açıklamıştır. Bu durum üzerine ise AB-3 ülkeleri uzlaşmanın sona erdiğini ve durumun

Birleşmiş Milletler'de görüşülmesi gerektiğini belirtmiştir. İran daha önce Birleşmiş Milletler tarafından bir yaptırıma konu olmamıştır. (Keskin, 2006, sf 73)

Bu çerçevede Ahmedinejad nükleer enerjiye sahip olmanın meşru bir hak olduğunu belirtmiş ve nükleer enerjiyi teknolojik gelişmenin temeli olarak görmesinden ötürü barışçıl amaçlara hizmet edeceğini açıkça vurgulamıştır.

Ayrıca, İran'ın nükleer programında, nükleer silah ve nükleer enerji arasında yapmış olduğu ayırımın dikkate alınması gerektiğinin altını özellikle çizmiştir. ABD'nin İran'ı şer ekseninde tanımlayarak gerçekleri çarpıttığını düşünen Ahmedinejad, nükleer program konusunda işbirliğine hazır olduklarını ama uluslararası dayatmaların hiçbirini kabul etmeyeceklerini de ayrıca belirtmiştir.

Özellikle ABD 'ye hiçbir konuda taviz vermeyeceklerinin altını çizen Ahmedinejad, uluslararası kamuoyundan gelecek tepkileri de göz önünde bulundurarak, ikili ilişkileri yok saymak ya da kesmek gibi bir amacının olmadığını göstermek için açık kapı politikası uygulamayı yeğlemiştir. Petrol ve doğalgaz kartını bu denli kritik bir noktada kullanmayı başardığı da göz önünde bulundurulursa, onun bu söylemleri Batı dünyasına büyük bir meydan okuma olarak nitelendirilebilir.

Ayrıca, ABD'nin Ortadoğu'da giriştiği başarısız ve yarım kalmış hareketler ile İran'a yönelmiş olduğu karalama politikaları İran'ı birçok alanda güçlendirmekte ve onun bölgesel bir güç olma hedefine daha da yakınlaştırmaktadır. (Bakır, 2006, sf 1)

Kendilerini Batı ile savaş halinde gören Muhafazakârlara göre, rejimin bekasının sırrı güç sahibi olmaktan geçmektedir. Gücün caydırıcılığı daha güvenilirdir. İran'ın yeni dönemdeki dış politikasını "güçlü gözükme,

oyunun mahiyetini ve alanını belirlemek için saldırgan olmak ve krizi farklı bir kriz tırmandırarak çözmek“ şeklinde açıklamak mümkündür.

İç politika bağlamında Ahmedinejad'ın göreve gelmesi ile reformcular iktidar alanından dışlanmışlardır. İran'da reformcu ve muhafazakârların oluşturduğu ikili yönetim son bulmuştur. Yargı, yasama ve yürütme erkleri bütünü ile radikal muhafazakârların eline geçmiştir. Bu sayede de Ahmedinejad'ın dış politikada radikal bir çizgi izlemesine olanak verilmiştir. (Keskin, 2006, sf 73)

7.7.Diğer Aktörler

Daha önce de belirtildiği gibi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden herhangi bir yaptırım kararı alınması için Konsey'in beş daimi üyesinin oybirliğine ihtiyaç vardır. Ancak uzun süreden beri Rusya ve Çin, Birlik'in sınırötesi müdafa yapmasına karşı çıkmakta ve veto haklarını kullanmaktadırlar.

İran durumunda, bu iki devletin tavrı farklı olmadığı gibi bu sefer denkleme İran ile olan enerji ve askeri takım ticareti de girmektedir. Bu iki ülkenin, gelecekteki ihtiyaçları da göz önüne alındığında İran'a karşı bir yaptırımı Güvenlik Konseyi'nde onaylama ihtimali oldukça düşüktür. Ancak bu varsayım, İran'ın nükleer çalışmalarının açıklandığı gibi barışçıl nedenlerle ve enerji amaçlı olarak geliştirildiği durumda geçerlidir. İran'ın gerçekten nükleer silah teknolojisi üzerinde çalıştığı kesinleşmesi durumunda ise iki büyük nükleer güç olan Rusya ve Çin'in yaklaşımları farklı olacaktır. (McMahon, 2006, sf2)

Irak örneğinde itibar ve meşruiyet kaybeden ABD, İran'ın nükleer programını BM Güvenlik Konseyi'ne taşıyarak olaya meşruiyet kazandırıp olası bir harekâtın önünü açmak istemektedir. Bunun haricinde ABD'nin İran politikası ilişki koparmak, ambargo uygulamak ve rejim değişikliği esasında şekillenmiştir.

AB 'nin politikası ise İran'ı sistemin dışına itmektense onu kazanmaya çalışarak ilişkilerin geliştirilmesi yönündedir. Her ne kadar AB de İran'ın nükleer enerjiyi barışçıl amaçlarla kullanmayacağını ve bir tehdit unsuru oluşturduğunu düşünse de, diyalog ve diplomatik ilişkiyle Ortadoğu'da yeni bir krizin yaşanmasına engel olmaya çalışmaktadır. (Bakır, 2006, sf 1)

Soğuk Savaş süresince bir düzeliş bir bozulan AB-İran ilişkileri 1992'de yeni bir döneme girmiştir. AB'nin "Eleştirel Diyalog" olarak adlandırdığı bu dönemde ilişkilerin süreceği ancak AB'nin değişmesini istediği konularda İran'a baskı uygulayacağı açıklanmıştır. 2000 senesinden itibaren de yaklaşımını "Yapıcı Diyalog" olarak değiştirmiştir. (Alagöz, 2006, sf 85)

AB'ye göre İran'a uluslararası normların kabul ettirilmesi için ilk önce İran'ın sisteme entegre edilmesi gerekmektedir. Değişiklik ancak diyalog ve uzlaşma ile gerçekleşebilir. ABD'nin kötü polis oynadığı bu ilişkide AB ülkeleri iyi polisi oynamaktadır. ABD'nin dünyadaki hegemonyasını dengelemeye çalışan AB bir yandan da Orta Doğu'daki etkinliğini kaybetmemek istemektedir. Bu durumun farkında olan İran da ABD'ye ve yaptırımlarına karşı AB, Rusya ve Çin kartlarını oynamaktadır.

Rusya, kendi arka bahçesi saydığı Avrasya ve Orta Doğu'da Amerika'nın etkinliğinin artmasından rahatsızlık duymaktadır. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov İran'a nükleer faaliyetlerden kaygı duyulduğunu göstermek için en iyi yolun yaptırım olmadığını belirterek İran'a yaptıkları önerinin (Rusya, Avro-Atlantik baskıyı azaltmak için Tahran'a uranyum zenginleştirme faaliyetlerini Rus topraklarında sürmesi önerisinde bulunmuştu) hala geçerli olduğunu belirtmiştir. Bu durum Rusya'nın İran'ı kaybetmeme stratejisi çerçevesinde davrandığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca, Rusya İran'ın nükleer meselesini hem ABD ile kendi arasında pazarlık konusu yaparak, hem de İran'ın nükleer enerjiyi barışçıl amaçlar için kullanacağını söyleyerek İran ile Rusya arasındaki ekonomik ve siyasi bağların ve çıkarların mevcut bulunduğunu açıkça ortaya koymuştur.

1990'larda Çin-Orta Doğu ilişkilerini etkileyen en önemli gelişmelerden biri Çin'in petrolde kendi kendine yeterli bir ülke olmaktan çıkarak, Orta Doğu petrolüne bağımlı konuma gelmesi oldu. (McMahon, 2006, sf2) Bugün yeterli petrol temini, Çin'in ekonomik ve askeri varlığını koruyabilmesi için olmazsa olmaz bir faktördür. Orta Doğu'yla ilişkilerini belirleyen üç ana faktörden biri enerji olan Çin için diğer iki önemli konuda bölgeye yaptığı silah satışları ve kendi içindeki Müslüman nüfusu kızdırmamaktır. (Üngör, 2004, sf 52)

Çin Dışişleri Bakanı sözcüsü Kong Quan ise sorunu barışçıl yollardan çözmekten yana bir politika izlenmesi taraftarı olduklarını belirtmiştir. Yakın zamanda Çin, İran'la yaptığı enerji anlaşmalarından ötürü İran'a bir müdahalede bulunulmasına bu nedenle çok soğuk bakmaktadır.

İsrail ise bu durumda "ebedi" müttefiki ABD ile aynı açıdan bakmaktadır. Bu bağlamda İsrail Devlet Başkanı Moşe Katsav'ın "İran'ın nükleer güce sahip olmasına izin vermeyeceğiz" şeklindeki beyanını İran'ın nükleer enerji geliştirmesine karşı çıktığının ve her şekilde İran'daki gelişmelere tepki göstereceğinin sinyallerini vermektedir. (Sokolski and Clawson, 2005, sf 7)

Uzmanlar bu çerçevede 2007 yılında ABD-İsrail ve İran üçgeninde sıcak ve hassas yakınlaşmaların olacağından bahsetmektedirler. Özellikle de İsrail'in Kuzey Irak'taki havaalanlarını kullanarak İran'ın nükleer tesislerini vurma olasılığını gündeme getirmektedirler. Ama İsrail'in tek başına gerçekleştireceği bir harekât, Irak ve Filistin davasına nazaran bütün Ortadoğu'da İslam ülkelerinin İsrail'e karşı ortak bir tavır almalarına neden olabilir. (Sokolski and Clawson, 2005, sf 7)

İran'ın nükleer çalışmalarını engellemekten ziyade bu durumu bir gerçek olarak kabul edip, kendi stratejilerini belirlemeye çalışan diğer Orta Doğu ülkelerinde ise durum Amerika için hiç iç açıcı değildir. Gelişmeler, Amerika'nın ya da uluslararası cemiyetin İran'a karşı tutumunun diğer bölge ülkeleri için bir örnek teşkil edeceğini göstermektedir. İran'ın nükleer silahlanmaya yönelmesini Körfez'de siyasi ve askeri olarak baskın güç olma

çabası olarak yorumlayan Suudi Arabistanlı yetkililer, 2004 yılı başlarında Çin veya Pakistan'dan nükleer silah "kiralama" olasılığı üzerinde çalıştıklarını açıklarlar. Suudilerle aynı geopolitik kaygıları paylaşan Mısırlılar, daha önceki bir tarihte, büyük bir nükleer ayrıştırma tesisi geliştirme planı olduğunu açıklamış, Libya'dan hassas nükleer teknoloji elde ettiği rapor edilmiştir. Siyasi olarak kendini izole edilmiş hissedecek Suriye ise varoluşu için nükleer caydırıcı önlemlerden başka çaresi olmadığını düşünebilir. Suriye, uranyum zenginleştirme ile ilgilenirken Cezayir halen etrafında hava savunma teçhizatı bulunan ikinci büyük araştırma reaktörünü modernleştirmeye çalışmaktadır. (Sokolski and Clawson, 2005, sf 7)

Tüm bu gelişmeler ışığında uluslararası kamuoyunun İran'ı sıcak takibe alması karşısında, İran'ın Uluslararası Atom Enerji Ajansı nezdindeki daimi temsilcisi Büyükelçi Ali Asker Sultani, ülkesinin nükleer dosyasının BM Güvenlik Konseyi'ne havale edilmesi halinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'yla işbirliğini sona erdireceklerini söylerken, İran Ekonomi Bakanı Davud Daniş Caferi Güvenlik Konseyi'nin dünyanın en fazla petrol üreten 4. ülkesi olan İran'a yaptırım uygulanması halinde küresel petrol fiyatlarının tırmanabileceği uyarısında bulunarak küresel dengelerin gerek ekonomik gerek siyasi açıdan sarsılabileceğinin sinyallerini vermiştir. (Bakır, 2006, sf 2)

Ancak İran'ın nükleer çalışmalarını askeri amaçla sürdürdüğü kesinleşmesi durumunda AB, Çin ve Rusya'nın hareket tarzında farklılık olacaktır. Kendi güçlerine rakip çıkması ve dengelerin daha hassas hale gelmesi bu ülkelerin göreceli avantajlarını bozacağından, böyle bir durumda yaptırımları desteklemeleri kuvvetle muhtemeldir.

Konunun Güvenlik Konseyi'nde tartışılıp bir veto çıkması ihtimali henüz göze alınamadığından, mevcut durumda İran konusunun Güvenlik Konseyi seviyesinde tartışılmaması daha uygun bulunmaktadır.

7.8.Sonuç

Mevcut durumda ABD'nin İran'a kapsamlı bir ekonomik yaptırım uygulama tehdidi inandırıcı değildir. Son 30 yılda Amerika tüm ekonomik yaptırımları uygulamış, ancak tek taraflı yapılan bu baskılar etkili sonuçlar vermemiştir.

Amerika'nın mevcut yaptırımları üzerine ekleyeceği başka yaptırım bulunmamaktadır. Bu noktadan sonra eğer ABD kendi başına hareket etmek durumunda kalırsa, bir sonraki adım askeri harekat olacaktır. Irak'ta yaşanan olaylardan sonra, ABD'nin müttefiklerini yanına almadan, İran'a bir askeri harekât düzenlemesi şu an için mümkün görünmemektedir.

Afganistan ve Irak'a askeri harekâtı göze alan Amerika için İran vakası farklıdır. Çünkü İran; coğrafya ve nüfus olarak Irak'ın iki katından daha büyük, silahlı kuvvetler olarak daha güçlü, mezhepsel olarak Irak'tan daha homojen, ülkeye ve devlete aidiyetlik konusunda Irak'tan çok daha ileride bir yapıya sahiptir. (Kuloğlu, 2005, sf 76) Son olarak da Irak operasyonu öncesindeki hatalı istihbarat çalışmaları ve kamuoyunda artan huzursuzluk, askeri opsiyonun İran vakasında çok da geçerli olmadığını göstermektedir.

Ancak ABD'nin yaptırımlarına diğer ülkelerin de katılması durumunda İran'ın alternatif pazarları kısıtlanmış ve yaptırımlara karşı daha hassas olacaktır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden geçecek bu tarz bir yaptırım için ilk önce ülkenin nükleer çalışmalarını silah üretimi için yaptığının kanıtlanması gerekmektedir.

Bunun gerçekleşmesi durumunda Rusya ve Çin'in de katılacağı onaylayacağı kapsamlı bir ekonomik yaptırım İran'ı zor durumda bırakacaktır. İran'ın bu ülkelere bağımlılığı, sadece petrolünü satmaktan değil aynı zamanda askeri malzeme ihtiyacından da oluşmaktadır.

Ancak burada bile çok ince bir çizgi atlanmamalıdır. Ahmedinejad, halkın büyük çoğunluğunun oyu ile Cumhurbaşkanı seçilmiştir ve İran halkı için nükleer kapasite bir güç olduğu kadar aynı zamanda bir prestij meselesidir. İranlılar, Washington'un İsrail, Pakistan ve Hindistan'ın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi (NSYÖ) Anlaşması'na taraf olmayı reddederek nükleer silah yapmasına ciddi bir tepki göstermezken, NSYÖ'ye katılmalarına rağmen kendilerinin hedef tahtası haline getirilmesini çifte standart olarak nitelendirmektedir. Bu yaygın mağduriyet duygusu, molla rejimi tarafından her vesile ile körüklenmekte ve Hükümet'in nükleer teknolojiye ulaşma gayretleri her İranlının yüksek değer verdiği milli gururunun savunulması şeklinde anlaşılıp destek bulmaktadır. (Ersun, 2005, sf 74)

Çok hassas bir şekilde hazırlanmayan ve sivil halka iyi aktarılamayan, ki mevcut durumda İran medyasının kontrolü devlet elindedir, yaptırım uygulamaları halkın yönetim etrafında birleşmesine ve zorluklara direnç göstermesine neden olabilir. İran'da sanayinin büyük bölümünün devlet elinde olması zaman içinde endüstriyel bir orta sınıfın oluşmasını da engellemiştir. Bu nedenle halkı hükümete karşı örgütleyebilecek, ve desteklerini alacak ve Batı'nın İran hükümetine karşı kullanabileceği bir kitle veya çıkar grubu bulunmamaktadır.

Ek olarak, İran şu anda dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz üreticilerinden biridir. Yapılacak herhangi bir yaptırımın petrol dağıtım dengelerini, piyasayı ve petrol fiyatlarını radikal bir şekilde etkilememesi gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki, petrol arzı ne kadar azalırsa fiyatı o kadar yükselecek ve İran'ın azalan ihracattan yaşayacağı zarar, birim fiyat üzerinden oluşacak zamlarla etkisizleşecek hatta belki de İran bu durumda daha karlı bir duruma bile geçebilecektir.

ABD'nin petrol fiyatlarının artması kadar kabul edemeyeceği bir başka tepki de İran'ın askeri bir operasyona vereceği asimetrik karşılıktır. İran, kendilerine bir saldırı olması durumunda binlerce canlı bombanın ABD ve müttefiklerini vurmak için harekete geçeceğini açıkça belirtmiştir. Irak'taki

askeri kayıpları yüzünden kendi seçmeniyle zaten problemleri bulunan G.W. Bush hükümetinin şu an böyle bir terör riskini göze alması mümkün görünmemektedir. ABD'ye en yakın duran İngiltere, Dışişleri Bakanı'nın ağzından askeri seçeneğin İngiliz diplomasisinde yeri olmadığını açıklamıştır. Irak durumunda askeri seçenekten kaçınmayan İngiltere'nin İran'a karşı bu tutumu ABD'yi seçeceği yolda yalnız bırakmaktadır.

Uluslararası camianın ya da Amerika'nın askeri bir hareket, ya da daha kapsamlı yaptırım uygulama kararı sonucu ilk ve en çok etkilenecek ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. 350 yıldır komşusuyla savaşmamış, şu anda da İran'la bir sınır problemi bulunmayan Türkiye, askeri bir harekatta İran ile ABD arasında kalacaktır. Bölgede oluşacak istikrarsızlıktan da payını alacaktır. Hali hazırda İran ile ciddi ekonomik ve ticari ilişkisi bulunmaktadır. Bu nedenle B.M.'den çıkabilecek olası bir ekonomik yaptırımdan da etkilenecektir. İran ve Türkiye'nin gerek Avrasya'da gerekse Kafkasya'da benzer hedefleri ve çıkarları bulunmaktadır. Her ne kadar bu iki ülke arasında gerginlikler olmasa da birinin bölgedeki kazancı genelde diğersinin kaybı olmaktadır.

AB veya ABD'nin İran'ı negatif yaptırımlar ile değil de pozitif tavizlerle istedikleri çizgiye çekmeye çalışmaları durumunda verecekleri tavizlerin de bu bölgeyle ilgili olması kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle verilebilecek ödünler genelde Türkiye'ye rağmen olacaktır.

Sonuç olarak İran'a uygulanacak negatif tedbirlerin ve yaptırımların ciddi ön koşulları bulunmakta ve buna rağmen sonuçları tam olarak hesaplanamamaktadır. Bu durumda İran'ın tavrını beklenen düzeye getirmek için daha uygun çözüm pozitif tedbirlerden geçmektedir. Bu pozitif tedbirler aşağıdaki maddeleri kapsayabilir.

1. İran'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne girişi konusunda ABD tarafından sergilenen olumsuz tavrın sona erdirilmesi;

2. IMF, Dünya Bankası, Eximbank gibi dünya çapında kredi sağlayan kuruluşlar ile İran'ın ilişki kurmasının kolaylaştırılması;

3. İran'ın sahip olduğu petrol tesislerinin geliştirilmesi için yardım / destek sağlanması;

4. Barışçıl nükleer çalışmalara teknik ve mali destek vererek kontrol edilmesi;

5. ABD ve AB tarafından Filistin sorununun çözümünde tatmin edici, daha ciddi adımlar atılması;

Atılacak adım ne olursa olsun unutulmaması gereken bir gerçek vardır ki; o da Ortadoğu'nun mevcut sorunlarının tüm dünyaya uzun süre yetecek kadar çok olduğudur. Yeni problem sahaları yaratılmasının özellikle ülkemiz gibi bölgede söz sahibi olabilecek ülkelerin aleyhine gelişmelere yol açabileceği daima gözönünde tutulmalıdır.

8. SONUÇ

Dünya üzerindeki bütün devletlerin tek bir ortak amacı vardır. Bu amaç, her devletin kendi bekaasını sağlama, varlığını sürdürme isteğinden başka bir şey değildir. Peki kaynakları sınırlı ve tarih boyunca pekçok güç mücadelelerine sahne olan dünyamızda bütün devletlerin kendi varlıklarını idame ettirmesi ulaşılabilecek rasyonel bir hedef midir?

Kanımca bu sorunun cevabı rasyonel bir hedef olmadığıdır. Bu sonuca geçmişe ve günümüze bakarak iki türlü ulaşabiliriz. Öncelikle son asıra bakıldığında devlet sayısında oldukça büyük bir artış görmekteyiz. Bu yeni kurulan devletler doğal olarak mevcut devletlerden ayrılma ya da selef devletin yıkılması ile ortaya çıkmaktadır. Günümüze bakıldığında ise hegemon güçlerin istediği gibi davrandığı dünyada globalleşme söylemleri üniter devletlerin varlığını tehdit etmektedir.

Bu noktada şunu belirtmek isterim ki bir devletin bekaasını sağlamak demek onun sadece toprak bütünlüğünü korumak demek değildir. Devletin ana dayanak noktası olan ülke, millet ve egemenlik gibi unsurlardan birinin ortadan kalkmasıyla da bir devletin istikbali elinden alınabilir.

Şunu söyleyebiliriz ki devletler geçmişte olduğu gibi gelecekte de kurulacak ve ortadan kalkacaktır. Ancak karar vericilerin yapması gereken , devleti sonsuza dek yaşatacak tedbirleri her konuda almak üzere çalışmak ve politikalar üretmektir.

Karar vericilerin uygulayacakları politikaların istenen etkiyi yapabilmesi ve politikaların kararlaştırılması sürecinde bağımsız davranılabilmesi için o milletin milli güç unsurlarının yeterli olgunlukta olması gerekir. Askeri , siyasi , sosyal , ekonomik unsurların hepsinde birden güçlü olmak gerekmektedir.

Tezimin konusu olan “ekonomik yaptırım” tamlamasının ilk kelimesini teşkil eden ekonomi , milli gücün önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Durum böyle olunca düşman devletler birbirlerinin ekonomilerine zarar vermeyi, silahlı çatışmalara nazaran daha ucuz ve uzun soluklu uygulanabilir bir eylem olarak görmektedirler.

Günümüzde savaşlar değişikliğe uğramıştır. Globalleşen dünyada kitle iletişim araçları ve diğer yollar ile hedef ülke, askeri müdahaleden önce siyasi, sosyal, kültürel bağları zayıflatılarak uygun bir duruma sokulmaktadır. Bu durum müdahaleye gerek kalmadan ülkenin içten içe kendiliğinden çözülmesine de yol açabilir. Bu noktada atlanmaması gereken husus ekonomisi bozuk olan toplumların kaosa sürüklenmeye daha meyilli olduğudur.

“Ekonomik yaptırım” tamlamasının ikinci kelimesi yaptırım ise uluslararası ortamda aktörlerin istemedikleri durumlar ile karşılaştıklarında uygulamaktan çekinmedikleri, geniş yelpazedeki zorlayıcı tedbirleri ifade etmektedir.

Yukarıda değindiğim ve tez çalışmam süresince bahsettiğim gibi ekonomik yaptırımlar günümüz dünyasında sıklıkça başvurulan bir dış politika aracıdır. Aslında konunun özü sıklıkla kullanılmasının nedenlerinden çok efektif olup olmadığıdır.

Bu hususta benim fikrim, kendisinden beklenen etkiyi oluşturamadığı şeklindedir. Bu sonuca varmamın nedenleri aşağıdaki maddelerde olduğu gibidir.

1. Devlet bazında bakıldığında etkili ve yoğun bir yaptırımı tek başına uygulamak için milli güç unsurlarının çok kuvvetli ve dünya kamuoyunun en azından tepkisiz olması gerekmektedir. Bu pek mümkün olmamaktadır.

2. Mal ve hizmetlere ulaşım kaynakları ve olanakları günümüzde çok çeşitli hale gelmiş ve gelişmiştir. İnternet ve ulaşım vasıtalarındaki gelişme bu hususta etkilidir.

3. Ekonomik yaptırımlar uygulayan devlete de zarar vermektedir.

4. Eğer tek başımıza bir devleti zorlayabilecek kadar ekonomik yaptırım uygulayabiliyorsak, o devlet ile oldukça kuvvetli ekonomik ilişkilerimiz var demektir. Bu durumda ise düşman olmak efektif olmaz.

5. Uluslararası aktörler açısından yaklaşıldığında ise karar alma sürecinde aksaklıklar yaşanmakta, karar alınsa bile efektifliği bazı üyelerin baskısı ve muhalefetiyle azalmaktadır.

6. Ekonomik yaptırımlar ile istenilen sonuçlara ulaşmak zaman almaktadır. Oysa günümüz insanı ve tabii ki politikacıları gerekli sabrı gösterememektedir.

7. Son olarak da araştırmam süresince elde ettiğim istatistiksel bilgiler, çeşitli kriterlere göre yapılan analizlerde, günümüze kadar uygulanan ekonomik yaptırımların yeterli etkinliği sağlayamadığı yönündedir.

Sonuç olarak; ekonomik güç milli gücün ayrılmaz ve önemli bir unsurudur. Devletler var oldukları sürece aralarındaki sorunları çözmek için ekonomik yaptırımlara başvuracaklardır. Ancak tek başına ekonomik yaptırımlar hedef ülkenin istenilen davranışları göstermesi için yeterli değildir. Beklenen etkinlik, doğası gereği subjektif bir kavramdır. Uygulayıcı devletin amacı sadece uyarmak ve dikkat çekmek ise ekonomik yaptırım uygulamak yerinde bir karardır. Ancak fazlasını elde etmek fazladan çaba ve zaman gerektirmektedir.

Ekonomik yaptırımların stratejik kullanımı ise kanımca, uzun dönemde, asıl müdahale öncesi hedef devletin milli güç unsurlarını yıpratma amaçlı olabilir. Kısa dönemde ise kritik mallar ile askeri ve sivil olmak üzere ikiz amaçlı kullanılabilen malzemelere yönelik olmalıdır.

İster uzun ister kısa dönemde olsun, ekonomik yaptırım uygulamadan önce dünya kamuoyu desteği alınmalı, hedef ¼lke komşu ve m¼tfeđiklerinden olabildiğince izole edilmelidir. Ancak bundan sonra istenilen sonuçlara en az zarar ile ulaşılabilir.

KAYNAKLAR

A – KİTAPLAR

1. Alerassool, Mahvash, Freezing Assets: The USA and the Most Effective Economic Sanction, New York, St.Martins Press, 1993
2. Arı, Tayyar, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Alfa Yayınları, 2004
3. Banks, Arthur, Alan, Day ve Muller, Thomas, Political Handbook of the World, NY:CSA Publications, 1997
4. Cortright, David ve Lopez, George, Economic Sanctions: panacea or peace-building in a post-Cold War world? Boulder: Westview, 1995
5. Cortright, David ve Lopez, George, The Sanctions Decade: Assessing UN Strategies in the 1990s, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2000
6. Daoudı, M.S., Dajanı, M.S., Economic Sanctions: Ideal and Experience, Routledge & Kegan Paul, 1983
7. Doxey, Margaret, Economic Sanctions and International Enforcement, 2nd ed., New York: Oxford University Press, 1980
8. Görgülü, İsmet, Askeri Coğrafya, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları
9. Keohan, Robert ve Nye, Joseph, Power and Interdependence, 3rd ed. New York, Longman, 2001
10. Leyton-Brown, David, Lessons and Policy Considerations about Economic Sanctions, St. Martin's Press, 1996
11. Leyton-Brown, David, The Utility of International Economic Sanctions, New York: St Martin's Press, 1987
12. Martin, Lisa, Coercive Cooperation: Explaining Multilateral Economic Sanctions, Princeton University Press, 1992
13. Miyagawa, Makio, Do Economic Sanctions Work?, St. Martin's Press, 1992
14. Tetik, Ahmet, Devletler Hukuku, Harp Akademileri Yayınları, 2001
15. Thucydides, History of Pelopennesian War, Penguin Books, 1972
16. Torbat, Akbar, Impacts of US Trade and Financial Sanctions on İran, Blackwell Publishing Ltd., 2005

B – MAKALELER

1. Alagöz, Bilgehan, İran ve Medeniyetler Arası Diyalog Yaklaşımı, Stratejik Öngörü, No.1 Mayıs 2004,
2. Alı Rıza, Bülent, Çiftçi, Seda ,The US-Turkish Alliance at the Iranian Junction?, CSIS Turkey Update, Washington, D.C.
3. Ann Elliot, Kimberly; Hufbauer, Gary Claude, “Sanctions”, The Concise Encyclopedia of Economics
4. Askarı, Hossein, Forrer, John, Teegen, Hildy, Yang, Jiawen, Using Unilateral Economic Sanctions Effectively: A Grounded Theory, George Washington Center for the Study of Globalization, 2003
5. Askarı, Hossein; Forrer, John; Teegen, Hildy; Yang, Jiawen, “An Empirical Study”, The International Trade Journal, Volume XVIII, No.1, Bahar 2004
6. Askarı, Hossein; Forrer, John; Teegen, Hildy; Yang, Jiawen, “U.S. Economic Sanctions: Lessons From the Iranian Experience”, Washington University, 2001
7. Ataöv, Türkkaya, Embargoes and the Non-Targeted Countries: The Case of Turkey, Studies in the International Relations, Vol.XXIII, 1997
8. Bakır, Bahar, Ahmedinejad'ın İran'ı: Yeni Söylemler - Yeni Çıkmazlar, Stratejik Yorum No: 198
9. Bohr, Sebastian, Sanctions by the United Nations Security Council and the European Community, University of Innsbruck, 1993
10. Carter, Barry, International Economic Sanctions: Improving the Haphazard U.S. Legal Regime, 75 Cal. L. Rev. 1162, 1166
11. Conlon, Paul, Sanctions infrastructure and Activities of the United Nations: a critical assessment, Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, Task Force on Economic Sanctions, September 2000
12. Crippen, Dan, “The Domestic Cost of Sanctions on Foreign Commerce”, Congressional Budget Office, Mart 1999
13. Damyanova, “Hemispheres” Tufts University, 2003
14. Davidsson, Elias, “Towards a Definition of Economic Sanctions,” revised version 2003
15. De Jonge Oudraat, Chantal, Making Economic Sanctions Work, Survival, vol.42, no.3, Autumn 2000

16. Donovan, Jeffrey, "Iran: Diplomatic Efforts on Possible Sanctions Intensify", RFERL, Ocak 2006
17. Doxey, Margaret, International Sanctions in Contemporary Perspective, 2d edition, 1996
18. Doxey, Margaret, United Nations Economic Sanctions: Minimising adverse effects on non-target states, NewYork, 1998
19. Doxey, Margaret, United Nations Sanctions: current policy issues, Halifax, 1997
20. Drezner, Daniel, "Serious about sanctions - positive and negative aspects of economic sanctions", The National Interest, Sonbahar 1998
21. Drezner, Daniel, "The Hidden Hand of Economic Coercion", University of Chicago, Ağustos 2001
22. Drezner, Daniel, "The Power of Clubs and the Governance of Global Finance", University of Chicago, Haziran 2003
23. Elliot, Kim, "Meeting on the Viability of International Economic Sanctions, Carter Center, Washington, 1996
24. Ellison, Sofia Heine, "The Impact and Effectiveness of Multilateral Economic Sanctions: A Comparative Study"
25. Ersun, Ömer, "Nükleer Siyasette Rus Ruleti", Stratejik Analiz No.65, Eylül 2005
26. Eyler, Robert, "Foundations of Economic Sanctions Analysis", Center of Regional Economic Analysis, 2002
27. Frank, Patrick, "The Economic Impact of American Sanctions", 2006
28. Franssen, Hermann ve Morton, Elaine, A Review of US Unilateral Sanctions Against Iran, Middle East Economic Survey, vol. XLV, No.34, 2002
29. Galtung, Johan, On the Effects of International Economic Sanctions, World Politics, vol.19, Ekim 1966-Temmuz 1997
30. George, Alexander, Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War, Washington: US Institute for Peace, 1991
31. Girod, Desha, "Sanctions and War"
32. Gordon, Craig ve George, Alexander, Force and Statecraft: Diplomatic Problems of Our Time

33. Guthrie, Denise; Duchesne, Erick, "(Mis)Selection Effects and Sovereignty Costs: An Alternative Measure of the Costs of Sanctions", Economic Policy Research Institute, Ekim 2003
34. Haass, Richard, Sanctioning Madness, Foreign Affairs, vol.76, no.6, Kasım/Aralık 1997
35. Hamilton, Lee, Scowcroft, Brent, Thinking Beyond the Stalemate in US-Iranian Relations, Vol.II, The Atlantic Council, 2001
36. Hazelzet, Hadewych, Carrots or Sticks? EU and US Reactions to Human Rights Violations in the Nineties and beyond, 2000
37. Hoskins, Eric, The Impact of Sanctions: A Study of UNICEF's Perspective, New York: UNICEF Office of Emergency Programmes
38. Hufbauer, Garry ve Oegg, Barbara, Economic Sanctions, Quill Dergisi, Ocak-Şubat 1999
39. Hufbauer, Gary Clyde, Schott, Jeffery, ve Ann Elliot, Kimberly, Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy, 2ed, Institute of International Politics, Washington, 1985
40. Ingram, Paul, "Developing Conflict", BASIC, Mart 2006
41. Kaempfer, William; Lowenberg, Anton, "Alternatives to Comprehensive Sanctions", Center for Economic Analysis, Şubat 2000
42. Kantarcı, Şenol, ABD'nin "İmparatorluk Projesi"ni Gerçekleştirme Düşüncesi Çerçevesinde İran Krizi ve Türkiye, Türksam, Mart 2006
43. Kaplowitz, Donna Rich, Anatomy of a Failed Ambargo: The Case of U.S. Sanctions against Cuba, vol.I, Ph.D. dissertation, John Hopkins University, 1995
44. Katzman, Kenneth, "The Iran-Libya Sanctions Act", CRS Report for Congress, Temmuz 2001
45. Katzman, Kenneth, Iran: US Concerns and Policy Responses, CRS Report for Congress, Nisan 2006
46. Keskin, Arif, Ahmedinejad Dönemi İran Dış Politikası: Saldırganlığın Rasyonelleşmesi, Stratejik Analiz, Şubat 2006
47. Khosmood, Foaad, "Iran, War and Sanctions", Znet, Ocak 2006
48. Kremer, Michael; Jayachandran, Seema, "Odious Debt", The Brookings Institution, Temmuz 2002

49. Kuloğlu, Armağan, Orta Doğu'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Stratejik Etkileri, Stratejik Analiz No.62, Haziran 2005
50. Lacy, Dean; Niou, Emerson, "A Theory of Economic Sanctions", Ohio State University, Ağustos 2000
51. Lake, Daniel, "Playing Hardball: Economic Sanctions and Coercive Foreign Policy", International Studies Association, 2002
52. Lindsay, James, Trade Sanctions as Policy Instruments: A Re-examination, International Studies Quarterly, no.30, 1986
53. Li, Yitan; Drury, Cooper, "Threatening Sanctions When Engagement Would be More Effective: Attaining Better Human Rights in China", International Studies Perspectives, 2004
54. McMahon, Robert, "Iran, The United Nations, and Sanctions", CFR, Mart 2006
55. Morgan, Clifton, Al-SOWAYAL, Dina ve RHODES, Carl, United States Policy Toward Iran: Can Sanctions Work, Rice University, 1998
56. Nincic, Miroslav ve Wallenstein, Peter, Economic Coercion and Foreign Policy, Praeger, 1983
57. Nossal, Kim Richard, "Liberal-Democratic Regimes, international sanctions, and global governance", Lanham, 1999
58. O'Quinn, Robert "A User's Guide To Economic Sanctions", Backgrounder #1126, The Heritage Foundation, 1997
59. Pape, Robert, Why Economic Sanctions Do Not Work, International Security, 22 Fall
60. Pape, Robert, Why Economic Sanctions Still Do Not Work, International Security, vol.23, no.1, Yaz 1998
61. Parsi, Trita, Economic Sanctions: Explaining Their Proliferation, Handelshögskolan Stockholm, 2000
62. Pax Christi International, Economic Sanctions and International Relations, Brussels: Pax Christi, 1993
63. Perkovich, George, "Options Available to United States to Counter a Nuclear Iran", Carnegie Endowment Vakfı, 2006
64. Rennack, Dianne; Shuey, Robert, "Economic Sanctions to Achieve U.S. Foreign Policy Goals: Discussion and Guide to Current Law", CRS, Ekim 1997

65. Renwick, Robin, *Economic Sanctions*, Cambridge: Center for International Affairs, Harvard University, 1981
66. Rogers, Elizabeth, "Using Economic Sanctions to Prevent Deadly Conflict", *International Security Program*, Mayıs 1996
67. Rossignol, Michel, *Sanctions: The Economic Weapon in the New World Order*, The Library of Parliament, 1993
68. Samore, Gary, "Stopping the Iranian Bomb", Ocak 2006
69. Schott, Jeffrey, "The Iran and Libya Sanctions Act of 1996: Results to Date" (Institute for International Economics, 1997
70. Shambaugh, George, "Statecraft and Non-state Actors in an Age of Globalization", Georgetown University, Mart 2002
71. Sokolski, Henry, Clawson, Patrick, *Getting Ready for a Nuclear-Ready Iran*, Ekim 2005
72. Speier, Richard; Chow, Brian, "Precision-guided Sanctions", Rand Vakfı, 2001
73. Stanley Foundation, *Political Symbol or Policy Tool: Making Sanctions Work*, Muscatine: Iowa: The Stanley Foundation, 1993
74. Stremlau, John, *Sharpening International Sanctions: Towards a Stronger Role for the United Nations*, Report for Carnegie Corporation NewYork, 1996
75. Tung, Chen-yuan, *Anatomy of Economic Sanctions*, NCC University,
76. Üngör, Çağdaş, *Büyük Orta Doğu ve Çin*, Stratejik Öngörü No.2, Yaz 2004
77. Walde, Thomas, "The Impact of Sanctions against Iran, Iraq and Libya", *Oil, Gas and Energy*, Mart 2003
78. Wallensteen, Peter, *A Century of Economic Sanctions: A Field Revisited*, Upsala Peace Research Papers No.1, İsviçre,2000
79. Wolfsthal, Jon, "Understanding Iran's Nuclear Maneuvers",CSIS, Ocak 2006

C – İNTERNET KAYNAKLARI

1. A.B.D. Hazine Bakanlığı www.treas.gov/offices/enforcement/ofac/sanctions
2. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi www.avsam.org
3. Baker Institute www.bakerinstitute.org
4. Birleşmiş Milletler www.un.org/aboutun/charter/index.htm
5. Brookings Institute www.brookings.edu
6. Carnegie Endowment Organization www.carnegieendowment.org
7. Center for Strategic and International Studies
8. CIA World Fact book,
<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/ir.html#Econ>
9. Congressional Budget Office www.cbo.gov
10. Congressional Research Service www.crs.gov
11. Council on Foreign Relations www.cfr.org
12. EurasiaNet www.eurasianet.org
13. Fourth Freedom Organization www.fourthfreedom.org/sanctions
14. George Washington Institute for Global Management and Research
www.sbpn.gwu.edu/igms/
15. Global Policy Organization www.globalpolicy.org/Security/sanction
16. Hagmann, Jonas, Coercion as a Tool for Third Party Conflict Resolution,
<http://fletcher.tufts.edu>
17. Heritage Foundation www.heritage.org
18. Institute of International Economy www.iie.com
19. International Progress Organization www.i-p-o.org
20. International Studies Association www.isanet.org
21. Library of Parliament www.parl.gc.ca
22. Middle East Economic Survey www.mafhoum.com
23. Negotiate Peace www.negotiate-peace.org
24. Overseas Development Institute www.odi.org
25. Rand Corporation www.rand.org
26. TASAM www.tasam.org
27. TÜRKSAM www.turksam.org
28. Upsala University www.peace.uu.se
29. USA Engage www.usaengage.org

30. Yale University www.yaleglobal.yale.edu.tr

31. Znet www.zmag.org

ÖZGEÇMİŞ

Umut YAVAŞ

Kişisel Bilgiler :

Doğum Tarihi : 24.04.1979
Doğum Yeri : Polatlı / ANKARA
Medeni Durumu : Evli

Eğitim :

Lise (1993-1997) : Deniz Lisesi Komutanlığı
Lisans (1997-2001) : Deniz Harp Okulu
Yüksek Lisans (2004-2006) : Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü

Çalıştığı Birlikler :

TCG Karadeniz Komutanlığı : 2001 - 2004
TCG Avcıbot -27 Komutanlığı : 2004 - 2005
TCG Çıkarma -120 Komutanlığı: 2005 - Devam

EKLER

- EK – 1:** ABD – İnan İlişkileri Kronolojisi
- EK – 2:** İnan'a ait İstatistiksel Bilgiler

EK – 1. A.B.D. – İnan İlişkileri Kronolojisi

Çalışmanın bu kısmında yer verilen ABD-İnan ilişkileri kronolojisi Institute for International Economics tarafından çeşitli akademik çalışmalardan ve gazetelerden referans alınarak hazırlanmış ve aşağıda Türkçe'ye çevrilmiştir. (Case Studies in Sanctions and Terrorism Case 84-1, US v.Iran, www.iie.com/research/topics/sanctions/iran.pdf)

- 23 Ocak 1984 ABD, deniz üssünün bombalanması olayında ilişkisi olduğunu iddia ederek İnan'ı terörizmi destekleyen ülkeler listesine ekleyerek daha sıkı ihracat kontrollerine tabi tutmuştur (CRS, 1992, sf 100)
- 3 Şubat 1984 Irak, İnan ham petrolü taşıyan petrol tankerlerine saldırır. İnan, İnan-Irak Savaşı'nda Irak'ı destekledikleri için Kuveyt ve Suudi Arabistan tankerlerini vurarak karşılık verir. Basra Körfezi'ndeki tüm taşımacılığı etkileyen "tanker savaşı" başlar. Irak'ın İnan'a karşı savaşta kimyasal silah kullandığına dair ipuçları ortaya çıktığında daha önce iki ülkeye de nötr yaklaşan Reagan yönetimi, kimyasal silah üretiminde kullanılabilecek beş kimyasalı ihrac eden bu iki ülkeye ambargo uygular. 1990'a gelindiğinde kontrollü kimyasalların sayısı 50 olmuştur. (CRS, 1992, sf 100)
- 28 Eylül 1984 Başkan Reagan, İnan savaş uçakları, helikopterleri, ve bunların yedek parçalarının ihracatı için yapılan lisans başvurularının genel olarak reddedilmesi politikasını kabul eder. (CRS, 1992, sf 100)

6 Ağustos 1987

Daha önceden normal ticaret akışını destekleyen Dışişleri Bakanlığı, İran'ın düşük teknolojiyi askeri kullanıma dönüştürmede gösterdiği kabiliyet üzerine, bazı askeri olmayan kalemlerin ihracatında daha sıkı kontrol uygulanmasını teklif eder. Dışişleri Bakanlığı, 1981'de ABD büyükelçiliği rehinelerinin serbest bırakılması anlaşmasını bozacağı için, Savunma Bakanlığı'nın savunduğu tam ticaret yasağına karşı çıkmaktadır. (The New York Times, 6 Ağustos, 1987)

26 Ekim 1987

Kongre'nin her iki meclisinden de neredeyse oybirliği ile geçen İran petrolünün ithalatının durdurulması kararları sonucu Reagan, 1985 tarihli Uluslararası Güvenlik ve İşbirliği Geliştirme Yasası'nın 505'inci bölümüne atıf yaparak İran'dan tüm ithalata ambargo koyar, ve potansiyel olarak askeri amaçlar için kullanılabilecek 14 ürünün ihracatını yasaklar. Sonuç olarak, 1987'de temel olarak petrolü kapsayan 1,6 milyar dolarlık İran ürünlerinin ithalatı sıfıra düşer (ABD Ticaret Bakanlığı 1990, Yıllık Dış Politika Raporu, sayfa 10)

6-7 Kasım 1989

ABD ve İran, dondurulmuş varlıkların 567 milyon dolarının serbest bırakılması için anlaşmaya varır. ABD'li yetkililer, anlaşmanın Rafsancani'nin Beyrut'taki rehineler konusunda yardım teklif etmesi ile ilgisini reddeder. 900 milyon dolarlık İran varlığı halen dondurulmuş durumdadır. Ek olarak, İran Amerika'nın parası ödenmiş 12 milyar dolarlık askeri ekipman ve yedek parçayı elinde tuttuğunu; ABD ise miktarın daha düşük olduğunu

iddia etmektedir (The New York Times, 8 Kasım 1989)

Kasım 1990

Başkan Bush, 1987 tarihli bir Hazine Bakanlığı kararına atıf yaparak, Amerikan şirketlerinin vaka esasına göre İran petrolünü ithal etmelerine yetki verir; petrol karşılığı ödemeler 1981'de İran-ABD Tazminat Mahkemesi'nin bir parçası olarak kurulan saklama fonuna yapılacaktır (Wall Street Journal, 24 Aralık 1990)

1990

Kongre, Dış Tahsis Yasası'nı kabul eder ve 512'inci bölümde İran'a doğrudan yardım yasağına İthalat-İhracat kredileri, garantiler ve sigortaların da dahil olduğunu açıklar. (CRS, 1992, sf 585)

23 Ekim 1992

Senator John McCain tarafından hazırlanan İran-İrak Silah Azaltılması Anlaşması yasa olarak kabul edilir; ve 1990 tarihli Irak Yaptırım Yasası çerçevesinde Irak'a uygulanan ihracat ve lisans yasaklarının İran'a da uygulanmasına karar verilir. Yaptırımlar, savunma kalemleri, nükleer materyal ve İhracat Yönetim Yasası kapsamındaki bazı ürünlerin ihracatını ve İthalat-İhracat Bankası finansmanını yasaklar. Yasa aynı zamanda, "İran ve Irak'ın yüksek miktarda ve ileri seviyede konvansiyonel silah sahibi olmasına bilerek ve madden yardım edecek herhangi bir yabancı hükümete veya kişiye" de yaptırım uygulanmasına olanak verir (Başkan'ın İhracat Konseyi, 1997)

25 Ocak 1995

Senatör Alfonse D'Amato ve Senato Bankacılık Komitesi Başkanı, İran ile insani ürünler dışında

tüm ticaretin ve Amerikan şirketleri tarafından alınıp üçüncü ülkelere satılan yıllık 3,5-4 milyar dolarlık İran petrolünün yasaklanması için yasayı kabul ettirir. (Journal of Commerce, 22 Şubat 1995)

15 Mart 1995

Clinton yönetimi, Amerikan vatandaşlarının ve şirketlerinin İran'da petrol geliştirme projelerine finansman, yönetim, ve idare sağlamasını yasaklar. Bu yasak aynı zamanda askıdaki 1 milyar dolarlık Conoco anlaşmasını da kapsar. Yönetim'in bu hareketi, Kongre'nin yaptırımlar konusundaki baskısını önlemek amacıyla yapılmış bir hareketi olarak görülmektedir. (Journal of Commerce, 20 Mart 1995)

27 Mart 1995

Senator D'Amato, Ocak'ta kabul edilen yasaya ek olarak, İran ile ticaret yapacak şirketleri de cezalandıracak bir yasayı kabul ettirir. "1995 tarihli Kapsamlı İran Yaptırımları Yasası" ile İran ile ticaret yapan yabancı bir şirketten ABD hükümetinin herhangi bir alım yapması, ve İran'da iş yapan yabancı şirketlerin bağlı şirketlerine ihracat lisansı verilmesini yasaklanmıştır. (Journal of Commerce, 29 Mart 1995)

30 Nisan 1995

Beyaz Saray, silahlanma ve terörizm konusundaki tedirginliklerini gündeme getirerek 8 Haziran 1995 itibariyle İran ile tüm doğrudan ticaretini, ve genel olarak Amerikan şirketlerinin İran petrolünü üçüncü ülkelere satmasından doğan yaklaşık 4 milyar dolarlık doğrudan olmayan ticaretini yasaklayacağını açıklar. Fransız, Alman ve İngiliz yetkililer yaptırımların yanlış yaklaşım olduğunu ve kendilerinin İran rejimiyle "eleştirisel diyalog"

politikasını devam ettireceklerini belirtirler. Petrol analistleri, İran'ın Amerikan şirketlerinin yerini alacak yeni alıcılar bulmakta zorlanmayacağını tahmin eder (Journal of Commerce, 1 Mayıs 1995)

11 Kasım 1995

Petrol endüstrisine doğrudan yabancı yatırımı çekmek amacıyla Tahran'da bir uluslararası yatırım konferansı gerçekleştirilir. Bazı ana firmaların temsilcileri katılmamayı tercih etseler de, konferans 100'ün üzerinde yabancı şirketin temsilcilerini biraraya getirir. (Journal of Commerce, 9 Kasım 1995)

20 Aralık 1995

ABD Senatosu ciddi bir oyçokluğuyla "1995 İran Yabancı Petrol Yasağı Yasası"nı kabul ederek İran'ın petrol ve doğalgaz endüstrisine 40 milyon dolardan fazla yatırım yapan yabancı şirketlere yaptırım uygulamaya karar verir. Senatör Edward Kennedy yasağa bir son dakika değişikliği ekleterek yaptırımları Libya'yı da kapsayacak şekilde genişletir. (Inside US Trade, 22 Aralık 1995)

31 Aralık 1995

ABD Senatosu gizli bir istihbarat yetki yasası geçirerek Tahran rejimine karşı gizli harekatlarda kullanılmak üzere 18 milyon dolarlık bir bütçeyi onaylar. Yasadaki dil Tahran hükümetinin "devrilmesi"nden rejimin "davranışının değiştirilmesi" olarak değiştirildiğinde İdare'nin yasaya olan muhalefeti de bitmiştir. (The New York Times, 26 Ocak 1996)

23 Temmuz 1996

Temsilciler Meclisi, İran ve Libya Yaptırım Yasası'nın (ILSA) İran'ın petrol ve doğalgaz

sektöründe bir yıl içinde 40 milyon dolardan fazla yatırım yapan şirketlerin cezalandırılması yönündeki Senato versiyonunu onaylar; bir yıl sonra yaptırıma neden olacak yıllık limit 20 milyon dolara indirilir. Olası yaptırımlar aşağıdakilerin iki veya daha fazlasını kapsamaktadır:

- (1) ABD İthalat-İhracat Bankası'ndan kredi taleplerinin reddedilmesi
- (2) kontrolleri ürünler ve teknoloji için gereken ihracat lisanslarının verilmemesi
- (3) 12 aylık periyotlarda Amerikan finans kurumlarından 10 milyon dolar üzeri kredi verilmesinin yasaklanması
- (4) yabancı finans kurumlarının Amerikan devlet hükümet borçlanmalarında veya Amerikan devlet fonlarında işlem yapmalarının yasaklanması
- (5) herhangi bir Amerikan hükümet ihale projesinde yer alınmasının yasaklanması
- (6) ithalat kısıtlamaları

Yaptırımlar iki yıla kadar uzatılabilir, ve "hiçbir durumda" bir yıldan az olamaz. Ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda, veya hedef devlet İran'ın terörist aktivitelere devamını ve kitle imha silahı alımının fonlanmasını engelleyecek "ekonomik yaptırımlar da dahil olmak üzere ciddi önlemler almaya karar verirse" Başkan yabancı bir şirkete uygulanacak yaptırımların bir kısmını veya tamamını iptal edebilir. Yasa, Kongre uzatma konusunda oylama yapmadığı sürece yaptırımlara beş yıllık bir uygulama süresi belirlemiştir. (Wall Street Journal, 17 Temmuz 1996; Inside US Trade, 26 Temmuz 1996; Reuters, 23 Temmuz 1996; Financial Times, 25 Temmuz 1996)

- 24 Temmuz 1996 AB, ILSA'nın kabul edilmesine karşı ciddi tepki verir. AB, Küba'da el konulmuş Amerikan varlıklarında ticaret yapan yabancı şirketlere karşı uygulanan Amerikan yaptırımlarına misilleme olarak hazırlanan düzenlemenin ILSA'yı da içine alacak şekilde genişletilebileceğini açıklar. (The New York Times, 25 Temmuz 1996)
- 5 Ağustos 1996 Başkan Clinton ILSA'yı onaylar. (The New York Times, 6 Ağustos 1996)
- 8 Ağustos 1996 Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, ILSA'ya atıfla Fransız şirketlerinin hedef alınması durumunda "acil misilleme" yapılacağı konusunda Amerika'yı uyarır. Fransız enerji şirketleri Total ve Elf'in Libya ve İran petrol endüstrisinde çıkarları bulunmaktadır. (Journal of Commerce, 8 Ağustos 1996)
- 10 Ağustos 1996 Türkiye Başbakanı Necmettin Erbakan, yıllık 140 küp feet gazın iletilmesi ve her iki ülkede doğalgaz boru hattı kurulmasını kapsayan 20 milyon dolarlık bir doğalgaz anlaşmasını tartışmak üzere Tahran'ı ziyaret eder. Türkiye, anlaşmanın yatırım değil ticareti kapsadığını, bu yüzden de ILSA'yı ihlal etmediğini savunur. (The New York Times, 11 Ağustos 1996; 14 Ağustos 1996)
- 11 Şubat 1997 ABD Deniz Kuvvetleri, İran'ın her ay Irak'tan onbinlerce ton fuel oil kaçıırarak BM ambargosunu deldiğine dair elinde kanıt olduğunu açıklar. (Wall Street Journal, 13 Şubat 1997)

26 Şubat 1997

Washington'un ikincil yaptırım uyguladığı ülkeler Libya, Küba ve İran'da aktif olarak iş yapan Total, Amerikan operasyonu Total Petroleum'daki (Kuzey Amerika) %55'lik hissesini satmayı düşünür. Total bir kaç yıldan beri Amerikan operasyonlarını satmaya çalışsada endüstri gözlemcileri Total'in yaptırımlara daha az maruz kalmak için Amerikan piyasasından çıkmak istediğini öne sürmektedir. Total Petroleum 1995 ve 1996'da zarar etmiş ve 1993 ve 1994'de de çok az kar edebilmiştir. (The Oil Daily, 26 Şubat 1997; 4 Mart 1997)

10 Nisan 1997

Bir Alman mahkemesi 1992'de Berlin'de dört İranlı Kürt muhalifin öldürülmesinin arkasında İran hükümetinin olduğuna karar verir; Alman hükümeti dört İranlı diplomatı sınır dışı eder, Tahran'daki büyükelçisini geri çağırır ve "kritik diyalog"u askıya alır. İran olayla ilgisi olduğunu reddeder, ve dört Alman diplomatı sınır dışı ederek ve Bonn'daki büyükelçisini geri çağırarak misilleme yapar. Avrupa Birliği Tahran'daki büyükelçilerin toplu olarak geri çağırılmasına karar vererek Almanya'nın "kritik diyalog"u askıya alma kararına katılır. Yeni Zelanda, Avusturalya ve Kanada da Tahran'daki büyükelçilerini geri çağırır. (Washington Post, 11 Nisan 1997; International Herald Tribune, 13 Nisan 1997; Financial Times, 13 Nisan 1997; Journal of Commerce, 15 Nisan 1997)

18 Temmuz 1997

İtalya, Avrupalı ortaklarından ayrılarak İran ile kapsamlı ilişkilerin tekrar başlatılması için çağrı yapar. (Journal of Commerce, 18 Temmuz 1997)

- 26 Temmuz 1997 Clinton yönetimi, İran üzerinden geçerek Türkmenistan'dan Türkiye'ye ve nihai olarak Avrupa'ya doğalgaz taşıyacak 1.6 milyar dolarlık İran-Türkiye boru hattı inşasına karşı çıkmayacağını açıklar. Clinton yönetimi, projenin İran endüstrisine bir yatırım anlamına gelmediği gerekçesiyle ILSA'yı çiğnemediğini öne sürer. Dışişleri Bakanı Madeleine Albright "burada politikayı değiştirmeye yönelik bir amaç olmadığı" konusunda ısrar eder. Çok az yabancı gözlemci bu tanımı desteklemektedir. (Washington Post, 27 Temmuz 1997; New York Times, 28 Temmuz 1997; Journal of Commerce, 31 Temmuz 1997)
- 19 Ağustos 1997 Başkan Clinton Amerikan ihracat ürünleri, teknolojisi ve hizmetlerinin tekrar ihraç edilerek İran'a ulaştırılmasını çok açıkça yasaklayan bir yürütme kararı açıklar. (Inside US Trade, online versiyonu, 29 Ağustos 1997)
- Ekim 1997 başları Clinton yönetimi, Avrupa Birliği'nin çift-kullanımlı malzemelerin ihracatındaki kontrolleri arttırmayı, altı tane ek terörizm karşıtı kararı imzalayıp uygulamayı ve Avrupa'daki İranlı diplomat sayısını azaltmayı kabul etmesi durumunda Fransız firması Total'e yaptırım uygulamayacağını açıklar. (Journal of Commerce, 2 Ekim 1997; 7 Ekim 1997; Washington Post, 4 Ekim 1997)
- 22 Mayıs 1998 Senato, Meclis'de temsilci Benjamin Gilman (R-NY) tarafından hazırlanan İran Füze Silahlanma Yaptırım Yasası'nı 90'a karşı 4 oyla kabul eder. Yasa, İran'ın füze geliştirmesine yardım eden

yabancı şirketlere ihracat lisansı verilmemesini ve bu şirketlere Amerikan yardımının kesilmesini öngörerek, Amerika'nın Rusya ile olan 2.5 milyar dolarlık anlaşmalarını ve Amerika'nın Rusya'nın uzay programına yapacağı 140 milyon dolarlık yardımı tehlikeye sokar. 9 Haziran'da Temsilciler Meclisi yasayı 392'ye karşı 22 oyla kabul eder. (International Trade Reporter, 27 Mayıs 1998; Journal of Commerce, 28 Mayıs 1998; Inside US Trade, 29 Mayıs 1998; USIS, 10 Haziran 1998; USIS, 24 Haziran 1998; International Trade Reporter 15, no.26)

23 Haziran 1998

Başkan Clinton, İran Füze Silahlanma Yaptırım Yasası'nı veto eder. Clinton, silahlanma konularının Amerikan-Rusya ilişkileri üzerinde olumsuz etki yaratacağını belirtir. (USIS, 24 Haziran 1998; International Trade Reporter 15 no:26, 1152)

2 Temmuz 1998

İran, Londra'daki bir konferans ile enerji sektöründe 8 milyar dolarlık 43 yeni projeye yatırım yapacak yabancı yatırımcıları çekmeyi umar. Diğer hesaplamalar rakamı 5 milyar doların biraz üzerinde gösterir. Amerikan petrol temsilcileri konferansa katılır, ancak yaptırımlar nedeniyle projelere teklif vermeleri yasaktır. (Financial Times, 2 Temmuz 1998; 3 Temmuz 1998; Journal of Commerce, 6 Temmuz 1998)

Temmuz 1998

23 Haziran'daki vetosunun Kongre tarafından geri çevrilmesini engellemek amacıyla Başkan Clinton Rusya'ya tüm Amerikan ihracatını ve yardımını, ve Rusya'nın İran'a füze teknolojisi sağladıkları

gerekçesiyle inceleme altına aldığı dokuz Rus kurumu ve şirketinden ithalatı durdurur. (Journal of Commerce, 17 Temmuz 1998)

9 Kasım 1998

Amerikan baskısına rağmen Türkiye, İran ve Türkmenistan'dan Ankara'ya doğalgaz taşıyacak boru hattının inşasına başlar. Türkiye, İran'ın kendi bölümünün inşasını üstlendiği için ILSA'nın çiğnenmediğini savunur. (Journal of Commerce, 10 Kasım 1998; 12 Kasım 1998; Washington Post, 13 Aralık 1998)

9 Kasım 1998

Royal Dutch/Shell, Türkmenistan'dan Türkiye'ye gaz iletecek İran boru hattını inşa etmeyeceğini açıklar. Shell yetkililerine göre karar Amerikan yaptırımları değil İran'la anlaşmaya varılamaması nedeniyle alınmıştır. (Journal of Commerce, 11 Aralık 1998)

17 Şubat 2000

Dışişleri Bakanı Madeleine Albright, İran'ın varlıklarının belirlenip bunların, devlet destekli terörden mağdur olan ve mahkemece zararları belirlenenlere tazmin amaçlı kullanılmasının yollarını aradıklarını açıklar. 1996'da kabul edilen Yabancı Bağımsız Dokunulmazlık Yasası çerçevesinde bazı eski rehineler İran'a karşı dava açmışlardır. (Washington Post, 17 Şubat 2000)

15 Mart 2000

Haziran 1998'deki vetosundan sonra Kongre'yle iki yıl süren anlaşmazlığı bitirmek amacıyla Başkan Clinton İran Silahsızlanma Yasası'nı 2000'de imzalar. Bu yasa gereğince Başkan, İran'ın silah programına yardım eden ülkeleri ve kurumları bir rapor halinde Kongre'ye bildirmek

zorundadır; yasa ayrıca zorunlu kılmamakla beraber Başkan'a bu ülkelere yaptırım uygulama yetkisi de tanımaktadır. Yasa, Rusya hükümetinin aktif olarak İran'ın silahlanmasına karşı geldiği Başkanca belirlenene kadar Amerika'nın Rus Uzay Ajansı veya herhangi bir Rus kurumuna "olağandışı" ödemeler yapmasını da engeller. Başkan, ulusal güvenlik nedeniyle yaptırım yapmama kararı alabilir. (USIS, 15 Mart 2000; International Trade Reporter, 23 Mart 2000; Public Law, 106-178; Arms Control Today 30, no:3, 1 Nisan 2000)

17 Mart 2000

Amerikan İran Konseyi'nde yaptığı bir konuşmada Dışişleri Bakanı Madeleine Albright, Amerika'nın halı, havyar, şamfıstığı ve kuru meyve gibi petrol dışı ürünlerde İran'a uygulanan ihracat yasaklarının kaldırılacağını açıklar. Amerika'nın İran'da daha önce bazı olaylara karışması konusunda özür dileyerek, iki ülke arasında tüm yasal ve finansal sorunların çözülmesi için Amerika'nın çabalarını arttıracığını ve kültürel değişim bariyerlerini azaltmaya çalışacağını belirtir. Ancak, Amerika'nın İran petrol sektöründe yatırım yapmasını yasaklayan yaptırımlara dokunulmaz. İranlı yetkililer Amerika'nın inisiyatifini hoş karşılar, ancak atılan adımların Washington'la resmi görüşmelere başlamak için yeterli olmadığını belirtirler. (Washington Post, 17 Mart 2000; 18 Mart 2000; New York Times, 18 Mart 2000)

19 Mayıs 2000

Oylamanın Amerika'nın itirazları sebebiyle iki kere ertelenmesinden sonra Dünya Bankası son yedi

yılda ilk kez İran'a kredi verilmesini onaylar. Amerika, 13 Yahudi'nin casusluk nedeniyle yargılanması sürerken kredi verilmesinin uygun olmadığını ileri sürerek 232 milyon dolarlık krediye karşı çıkar. Ek olarak, Amerikan yürütme direktörü terörizmi destekleyen ülkelere kredi verilmesine kanunen karşı oy vermek zorundadır. (New York Times, 19 Mayıs 2000; Financial Times, 19 Mayıs 2000)

3 Ağustos 2000

Amerika'nın itirazlarına rağmen Türkiye İran ile 25 yıllık ve 20 milyar dolarlık bir doğalgaz anlaşması imzalar. (Financial Times, 3 Ağustos 2000)

24 Ağustos 2000

İran Parlamentosu doğrudan yabancı yatırımı teşvik edecek bir yasa taslağını onaylar, bu adım yabancı iş çevresi tarafından hoş karşılanır. Tasarının yasa olması için Muhafızlar Konseyi tarafından onaylanması gerekmektedir. (Financial Times, 24 Ağustos 2000)

27 Temmuz 2001

Amerikan iş çevrelerinin ve Bush yönetiminin itirazlarına rağmen Kongre, ILSA'yı beş yıl daha uzatır. "2001 ILSA Uzatma Yasası", başkanın 24 ile 30 ay içinde yaptırımların etkinliği, Amerika'nın diğer ekonomik ve dış politika çıkarlarına etkileri, ve İran ve Libya'daki insani durum ile ilgili Kongre'ye rapor vermesini öngörür. Başkan aynı zamanda ILSA'nın değişmesini veya sonlandırılmasını da tavsiye edebilir. Avrupa Komisyonu ILSA'nın uzatılmasını eleştirir ve Avrupa şirketlerine yaptırım uygulanması durumunda misilleme yapmakla tehdit eder. (International Trade Reporter, 2 Ağustos 2001;

White House Press Release, 3 Ağustos 2001;
Reuters, 3 Ağustos 2001)

- 13 Şubat 2002 Amerika, İran'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne girme talebini bloke eder. (Financial Times, 14 Şubat 2002)
- 10 Temmuz 2002 İran, 1979'dan beri ilk kez uluslararası sermaye piyasalarına girerek bono ihracında 500 milyon Euro elde eder. (Financial Times, 11 Temmuz 2002)
- 25 Temmuz 2002 Amerika, 1992 İran-İrak Silahsızlanma Yasası çerçevesinde, İran'a yasak ürünleri sattıkları gerekçesiyle bir Hint ve dokuz Çin şirketine yaptırım uygular. (New York Times, 20 Temmuz 2002; Federal Register, 25 Temmuz 2002)
- 12 Aralık 2002 AB ve İranlı yetkililer ticaret ve siyasi işbirliği konularında müzakerelere başlamak için Brüksel'de buluşurlar. AB, Amerika ve İsrail'in karşı çıktığı ticaretle ilgili görüşmeleri insan hakları, terörizm ve silahsızlanma konularında varılacak gelişmelere bağlar. (BBC Monitoring Newsfile, 12 Aralık 2002; Reuters, 11 Aralık 2002; Financial Times, 18 Haziran 2002; OPEC News Agency, 2 Haziran 2002)
- 26 Mayıs 2005 İran'ın Avrupa Birliği ile nükleer işbirliği görüşmelerinden ümitlenen Amerika, İran ile Dünya Ticaret Örgütü arasında üyelik görüşmelerinin başlamasına izin vereceğini açıklar. (Financial Times, 27 Mayıs 2005; New York Times, 27 Mayıs 2005)

- 22 Eylül 2005 Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu yönetim kurulu toplantısında, Rusya ve Çin, , İran'ın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesi yönündeki Amerika ve Avrupa Birliği kararına karşı çıkarlar. (Washington Post, 25 Eylül 2005)
- 20 Ocak 2006 İran, Avrupa bankalarındaki döviz rezervlerini geri çekmeye başladığını açıklar. (Washington Post, 21 Ocak 2006)

EK - 2. İran'a Ait İstatistiksel Bilgiler

Nüfus Yapısı

Nüfus:	68,688,433 (Temmuz 2006 tahmini)
Yaş yapısı:	0-14 yaş: 26.1% (erkek 9,204,785/kadın 8,731,429) 15-64 yaş: 69% (erkek 24,133,919/ kadın 23,245,255) 65 yaş ve üstü: 4.9% (erkek 1,653,827/ kadın 1,719,218) (2006 tahmini)
Ortalama yaş:	toplam: 24.8 yıl erkek: 24.6 yıl kadın: 25 yıl (2006 tahmini)
Nüfus artış oranı:	1.1% (2006 tahmini)
Doğum oranı:	17 doğum / 1,000 nüfus (2006 tahmini)
Ölüm oranı:	5.55 ölüm/1,000 nüfus (2006 tahmini)
Göç oranı:	-0.48 göçmen/1,000 nüfus (2006 tahmini)
Ortalama yaşam süresi:	toplam nüfus: 70.26 yıl erkek: 68.86 yıl kadın: 71.74 yıl (2006 tahmini)
Etnik gruplar:	Persler 51%, Azeri 24%, Gilaki ve Mazandarani 8%, Kürt 7%, Arap 3%, Lur 2%, Balok 2%, Türkmen 2%, diğer 1%

Dini yapı: Şii Müslüman 89%, Sünni Müslüman 9%, Zerdüşti, Yahudi, Hristiyan ve Bahai 2%

Diller: Farsça ve Fars diyalektleri 58%, Türkmençe ve Türki diyalektler 26%, Kürtçe 9%, Luri 2%, Balokça 1%, Arapça 1%, Türkçe 1%, diğer 2%

Okuma-yazma oranı: tanım: 15 yaşın üstü okuyup yazabilmekte
toplam nüfus: 79.4%
erkek: 85.6%
kadın: 73% (2003 tahminleri)

Siyasi Yapı:

İdari bölgeler: 30 bölge; Ardabil, Azarbayjan-e Gharbi, Azarbayjan-e Sharqi, Bushehr, Chahar Mahall va Bakhtiari, Esfahan, Fars, Gilan, Golestan, Hamadan, Hormozgan, Ilam, Kerman, Kermanshah, Khorasan-e Janubi, Khorasan-e Razavi, Khorasan-e Shemali, Khuzestan, Kohgiluyeh va Buyer Ahmad, Kordestan, Lorestan, Markazi, Mazandaran, Qazvin, Qom, Semnan, Sistan va Baluchestan, Tehran, Yazd, Zanjan

Siyasi partiler: İslami İnan Ortaklık Cephesi, Yapı Yöneticileri Partisi, Birlik Partisi, İslami İşçi Partisi, Mardom Salari, Mojahedin İslami Devrim Organizasyonu, Militan Dinciler Topluluğu, İslami İnan Kurucuları

Siyasi etki grupları: Ansar-e Hizballah, İmamın Yolundan Giden Müslüman Öğrenciler, Tahran Militan Dinciler Birliği (Ruhaniyat), İslami Koalisyon Partisi (Motalefeh), İslami Mühendisler Topluluğu Birliği Kuvvetlendirme Organizasyonu, İran Özgürlük Hareketi, Ulusal Cephe, Marz-e Pro Gohar, Mujahidin-e Khalq Organizasyonu, İnsanların Fedaisi, İran Kürdistanı Demokratik Partisi, Komala

Uluslararası Organizasyon

Üyeliği: ABEDA, CP, ECO, FAO, G-15, G-24, G-77, IAEA, IBRD, ICAO, ICC, ICCt (imzalayan), ICRM, IDA, IDB, IFAD, IFC, IFRCs, IHO, ILO, IMF, IMO, Interpol, IOC, IOM, IPU, ISO, ITU, MIGA, NAM, OIC, OPCW, OPEC, PCA, SCO (gözlemci), UN, UNCTAD, UNESCO, UNHCR, UNIDO, UNMEE, UPU, WCL, WCO, WFTU, WHO, WIPO, WMO, WToO, WTO (gözlemci)

Ekonomik Yapı:

GSMH (alım gücü): \$561.6 milyar (2005 tahmini)

GSMH (resmi döviz kuru): \$181.2 milyar (2005 tahmini)

GSMH (büyüme oranı): 6.1% (2005 tahmini)

GSMH (kişi başı): \$8,300 (2005 tahmini)

GSMH (sektör bazında):	tarım:	11.8%	
	endüstri:	43.3%	
	hizmetler:	44.9%	(2005 tahmini)
İş gücü:	23,68 milyon kişi		
İşsizlik oranı:	11.2% (2004 tahmini)		
İş gücünün dağılımı:	tarım:	30%	
	endüstri:	25%	
	hizmetler:	45%	(2001 tahmini)
Yoksulluk sınırı altındaki nüfus:	40% (2002 tahmini)		
Enflasyon oranı:	16% (2005 tahmini)		
Kamu borcu:	GSMH'nın 27.5%'i (2005 tahmini)		
Endüstriler:	petrol, petrokimya, tekstil, beton ve diğer yapı malzemeleri, gıda işleme, metal üretimi, silah		
Petrol üretimi:	3.979 milyar bbl/gün (2005 tahmini)		
Petrol tüketimi:	1.425 milyar/gün (2003 tahmini)		
Doğrulanmış petrol rezervi:	133.3 milyar bbl (2005 tahmini)		
Doğalgaz üretimi:	79 milyar cu m (2003 tahmini)		
Doğalgaz tüketimi:	79 milyar cu m (2003 tahmini)		
Doğrulanmış doğalgaz rezervi:	26.62 trilyon cu m (2005)		
İhracat:	\$55.42 milyar f.o.b. (2005 tahmini)		

İhracat ortakları: Japonya 18.4%, Çin 9.7%, İtalya 6%, Güney Afrika 5.8%, Güney Kore 5.4%, Tayvan 4.6%, Türkiye 4.4%, Hollanda 4.1% (2004)

İthalat: \$42.5 milyar f.o.b. (2005 tahmini)

İthalat ortakları: Almanya 12.8%, Fransa 8.3%, İtalya 7.7%, Çin 7.2%, BAE 7.2%, Güney Kore 6.1%, Rusya 5.4% (2004)

Dış borç: \$16.94 milyar (2005 tahmini)

Askeri Yapı:

Askeri birimler: İran İslam Cumhuriyet Nizami Güçleri (Artesh): Kara Kuvvetleri, Deniz ve Hava Kuvvetleri;
İslami Devrim Muhafız Güçleri (Sepah-e Pasdaran-e Enqelab-e Eslami, IRGC): Kara Kuvvetleri, Deniz ve Hava Kuvvetleri, Özel Kuvvetler, Basij Kuvveti (Halk Seferberlik Ordusu);
Kanun Uygulama Güçleri (2004)

Askerliğe uygun insan gücü: erkekler yaş 18-49: 15,665,725
kadınlar yaş 18-49: 15,005,597 (2005 tahmini)

Askeri harcamalar: \$4.3 milyar (2003 tahmini)

Askeri harcamaların GSMH'ya oranı: 3.3% (2003 tahmini)

Doğa Yapısı:**Doğal Kaynaklar:**

petrol, doğalgaz, kömür, krom, bakır, demir kuru, kurşun, manganez, sülfür ve çinko

Çevre Konuları:

özellikle kentsel alanlarda taşıt egzozlarından kaynaklanan hava kirliliği, rafineri operasyonları, endüstriyel atıklar, ağaçsızlanma, çölleşme, susuzluk nedeniyle verimli arazilerin kaybı, toprak kalitesinin düşmesi, içme suyu kaynaklarının yetersizliği, kentleşme